ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГАРМАТЮК ВІТАЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 343.119

ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

спеціальність 081 Право
галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.О. Гарматюк

Наукова керівниця
ХМЕЛЕВСЬКА Наталя Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Хмельницький - 2022

АНОТАЦІЯ

Гарматюк В.О. Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2022.

Дисертація є сучасним комплексним дослідження здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів.

Наукова новизна обумовлена проведенням комплексного теоретико-прикладного дослідженням здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів, виявлення основних проблем законодавчого регулювання, пошук шляхів їх вирішення, аналіз практики кримінальних проваджень, розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо її вдосконалення.

У дисертації сформовано та обґрунтовано низку нових положень та удосконалено існуючі для здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів.

У роботі: проведено історико-правовий та компаративістський аналіз з метою визначення становлення та розвитку правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; встановлено поняття, завдання та особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; проаналізовано міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; розкрито судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях; розкрито розгляд справ Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції; розкрито розгляд справ Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду як суду другої

інстанції; розкрито організацію діяльності здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді; проведено аналіз зарубіжного досвіду судової практики у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та практики ЄСПЛ; проаналізовано стан та визначити шляхи вдосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та опрацьовано науково обґрунтовані пропозиції на удосконалення чинного законодавства щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Компаративістський аналіз правосуддя у кримінальних провадженнях у країнах ЄС щодо корупційних злочинів вказує на відмінність підходів у визначенні предметної підсудності та техніки правового регулювання органу правосуддя у корупційних злочинах.

Правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів – це окремий вид державницької діяльності, що здійснюється судом у встановленій КПК України формі, з судового контролю за досудовим розслідуванням, розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягають у тому, що на відміну від правосуддя у кримінальних провадженнях щодо інших злочинів у цьому правосудді є спеціальний суб’єктний склад та особливості підсудності.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів не відрізняються від загальних стандартів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за виключенням суспільної небезпеки корупційних злочинів, водночас це не впливає на ефективність кримінального судочинства.

Слідчий суддя ВАКС під час здійснення судового контролю наділений компетентностями процесуального характеру (загальні повноваження, які

передбаченні КПК України) та матеріального характеру (повноваження щодо здійснення судового контролю лише у тих кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС). Враховуючи такі особливості, можна вести мову, що у слідчих суддів ВАКС формується методика та тактика здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, адже значна кількість підсудних справ для ВАКС є типовими.

Існують організаційні особливості структури слідчих суддів у кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС і які полягають у тому, що повноваження слідчих суддів ВАКС є поєднанням повноважень слідчих суддів, місцевих суддів та слідчого судді апеляційного суду. А в разі розгляду скарги на рішення слідчого судді ВАКС, то тоді процесуальні особливості відсутні.

Судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях необхідно розглядати як інститут кримінального процесу, який урегульований системою норм КПК України та Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» й спрямований на реалізацію судового контролю у кримінальних провадженнях, що підсудні ВАКС.

Контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях – це діяльність слідчих суддів ВАКС, яка заснована на особливостях організаційного та процесуального порядку здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням кримінальних проваджень, які підсудні ВАКС.

У діяльності ВАКС значне місце посідає питання його ефективності, яке прямо залежить від ефективності здійснення правосуддя ВАКС як судом І інстанції. Проблеми вивчення ефективності ВАКС як суду І інстанції напряму пов’язані з багатьма факторами, які необхідно враховувати, а також встановлювати при розгляді кримінального провадження по суті. У такі фактори включаються не лише процесуальні аспекти (вимоги, що передбаченні КПК України для кримінального судочинства у провадженнях,

які підсудні ВАКС), але й умови постійного збільшення кримінальних проваджень, обвинувальні акти, які надходять на розгляд ВАКС, оптимізація та діджиталізація роботи системи ВАКС й інші обставини.

При цьому необхідно враховувати такі аспекти як мету, затрачені ресурси (як щодо формування ВАКС, так і щодо ресурсів, які він використовує під час своєї діяльності), очікуваний результат, який маємо співвідносити з метою. Ключовим в оцінці ефективності діяльності ВАКС під час розгляду кримінальних проваджень по суті необхідно визначити таку категорію як результат. А, відповідно, ефективність діяльності ВАКС у кримінальному судочинстві щодо розгляду кримінальних проваджень в суді І інстанції по суті необхідно розглядати у контексті задоволення потреб суспільства у боротьбі з корупцією в Україні.

АП ВАКС фактично відокремлена від ВАКС й організаційно, але входить до складу ВАКС. Єдність у системі спеціалізованого суду підкріплена розглядом АП ВАКС апеляційних скарг на ухвали та вироки ВАКС.

Під апеляційним переглядом судових рішень АП ВАКС необхідно розуміти процесуальну діяльність АП ВАКС, яка виникає як результат незгоди сторони обвинувачення (прокурора САП) або сторони захисту, чи інших осіб, про чиї права чи законні інтереси ВАКС було прийняте рішення у кримінальному провадженні з постановленим рішенням і спрямовану на перевірку його законності, обґрунтованості та справедливості.

Касаційне оскарження судових рішень ВАКС, та АП ВАКС у ВС – механізм, який передбачений кримінально-процесуальним законодавством і спрямований на упередження та усунення порушень закону під час здійснення кримінального судочинства у кримінальному провадженні та спрямований на відновлення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства з метою винесення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснювати аналіз стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно з питань організації системи правосуддя щодо корупційних злочинів та процесуальних аспектів системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Організаційний аспект визначення стану та шляхів удосконалення системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягає в аналізі системи правосуддя таких проваджень. Необхідно врахувати, що ВАКС є ключовим її елементом.

Процесуальні аспекти аналізу стану та шляхів удосконалення полягають у визначенні як нормативних, так і практичних елементів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях.

Організаційний аспект стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів передбачає аналіз змісту установчих для ВАКС Законів України «Про Вищий антикорупційний суд» та «Про судоустрій і статус суддів» та наукової літератури. При порівняльному аналізі визначено, що висновки про діяльність ВАКС, його ефективність поки що неможливо оцінити, адже суд працює лише біля 2-х років.

Необхідно редагувати текст Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», визначивши в його змісті Розділ 1 «Організаційні засади діяльності Вищого антикорупційного суду».

Визначено, що стан правового регулювання попередження корупції серед суддів ВАКС є неефективним. Адже такі заходи стосуються лише моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного у нього і членів сім’ї майна і отриманих ними доходів.

Напрямки підготовки, що пов’язані із юридичним компонентом суддів ВАКС має включати 2 елементи:

1) питання кваліфікації корупційних злочинів;

2) процесуальні аспекти розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері корупції.

Актуальні процесуальні аспекти стану та удосконалення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів визначені через практичну процесуальну діяльність у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Розумні строки розгляду кримінального провадження у корупційних злочинах можливо виконати за умови внесення змін до ч. 4 ст. 28 КПК України, водночас виконання засади розумних строків має забезпечити ВАКС, хоча її дотримання залежить від процесуальної поведінки учасників кримінального провадження. Тому встановлювати обмеженні строки у добах чи місяцях для судового розгляду ВАКС кримінальних проваджень та винесення вироку не є доцільним, адже під час судового розгляду залучається значна кількість учасників, а їх неявка часто можлива з поважних причин.

Визначено, що розгляд кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції має здійснюватися суддею одноособово, окрім випадків, коли кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі або за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років за клопотанням обвинуваченого.

Доведено, що судді ВАКС під час здійснення правосуддя мають враховувати практику Верховного Суду: колегій, Об’єднаної Палати, Великої Палати.

За результатами роботи розроблені відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання досліджуваних фундаментальних основ здійснення правосуддя щодо корупційних злочинів, а саме до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського

суду з прав людини», Закону України «Про міжнародні договори України» та КПК України.

Ключові слова: правосуддя, кримінальне провадження, корупційні злочини, Вищий антикорупційний суд.

SUMMARY

Harmatiuk V.O. Theoretical and Applied Aspects of Justice Administration in Criminal Proceedings against Corruption-Related Crimes. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for a Scientific Degree of PhD in specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law.

Thesis is a contemporary comprehensive study of justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes.

The scientific novelty is due to comprehensive theoretical and applied study of justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes, identification of main problems of legislative regulations; the ways to solve them, the analysis of the practices of criminal proceedings, the development of scientifically based recommendations for its improvement.

There have been made and justified several new provisions and also improved current ones for the justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes.

The research includes: there has been done historical and legal and comparative analysis in order to determine formation and development of justice in criminal proceedings against corruption-related crimes; there has been determined the concept, tasks and the peculiarities of justice in criminal proceedings against corruption-related crimes; there have been analysed international legal standards to ensure the implementation of justice in criminal proceedings against corruption-related crimes; there have been revealed judicial control of investigating judges of High Anti-Corruption Court (HACC) in order to follow the rights, freedom and interests of people in criminal proceedings; there has been revealed the

consideration of the cases by HACC as a court of first appeal; there has been revealed the consideration of the cases by the Appeals Chamber of the HACC as a court of second appeal; there has been revealed organization of activities in criminal proceedings against corruption-related crimes in Supreme Court; there has been analysed foreign experience of litigation in criminal proceedings against corruption-related crimes and practice of European Court of Human Rights; there has been analysed the state and there have been defined the ways to improve the judicial system and its administration in criminal proceedings against corruption-related crimes and there have been processed the proposals to improve current legislation in the justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes.

Comparative analysis of justice in criminal proceedings in EU countries against corruption-related crimes draws the distinction between the approaches in defining subject-matter jurisdiction and the technique of legal regulation of judicial body in corruption-related crimes.

None of the countries, including Ukraine, have special regulatory legal act, which separately determines the status of judicial body in corruption-related crimes.

Justice in criminal proceedings against corruption-related crimes is a separate type of state activity, carried out by the court in Criminal Procedure Code (CPC) of Ukraine set form, to judicial control of pre-trial investigation, investigate criminal proceedings against corruption-related crimes and solving them in order to protect rights and legal interests of a person, society and state against corruption-related crimes.

Peculiarities of justice in criminal proceedings against corruption-related crimes consist that unlike justice in criminal proceedings against other crimes, there is a special circle of people and peculiarities of jurisdiction.

International legal standards of the justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes do not differ from common standards of justice administration in criminal proceedings except for social

security of corruption-related offences, having no influence on criminal justice efficiency.

The investigating judge of HACC, exercising judicial control, has the competences of procedural type (general powers, provided by CPC of Ukraine) and material type (power to exercise judicial control only in those criminal proceedings of HACC) Taking into account such peculiarities, it is possible to state that investigating judges of HACC have the methodology and tactics of implementation of judicial control over pre-trial investigation, because a great number of jurisdiction cases for HACC are typical.

There are organizational features of investigating judges' structure in criminal proceedings, which HACC are responsible for. The power of HACC investigating judges includes the power of municipal investigating judges and Court of Appeal investigating judge.

Judicial control of investigating judges of over observance of rights, freedom, and interests of people in criminal proceedings, must be as an institute of criminal process, regulated by system of rules of CPC of Ukraine and Law of Ukraine «On High Anti-Corruption Court» and it is aimed at implementation of judicial control in criminal proceedings that HACC deal with.

The control of investigating judges of HACC over observance of rights, freedom, and interests of people in criminal proceedings as activity is an activity of investigating judges of HACC, based on the peculiarities of organizational and procedural order of judicial control administration over pre-trial investigation of criminal proceeding, which HACC deal with.

HACC is significantly responsible for its efficiency directly depending on administering justice by HACC as a court of first appeal. The study of efficiency of HACC as a court of first appeal is directly connected with a lot of factors, which are necessary to be considered and to identify when considering criminal proceedings on the merits. These factors do not only include procedural aspects (requirements specified in CPC of Ukraine in criminal proceedings, which HACC deal with, but also the conditions of constant increase of criminal proceedings,

indictments for HACC to consider, optimization and digitalization of HACC system work, and other circumstances. There should be considered such aspects as purpose, spent resources (both the resources to form HACC and the ones, used while carrying out activities), the expected result related to the purpose. Result is the main in efficiency of HACC activities when considering criminal proceedings in the merits. And, relatively the efficiency of HACC criminal justice activities during consideration of criminal proceedings in a court of first appeal should be studied in the context to satisfy the needs of society in the fight against corruption in Ukraine.

The Appeals Chamber (AC) of HACC is separated from HACC organizationally, but is a part of HACC. The unity in the system of specialized court is supported by AC of HACC consideration of appeal against ruling and verdicts of HACC.

The appeal of court decisions of AC of HACC involves procedural activity of AP of HACC, which arises because of the dissent of prosecution (prosecutor of Specialised Anti-Corruption Prosecutor's Office) or defense or others, whose rights or legal interests HACC has decided to initiate criminal proceedings to check the legacy, validity and justice of the decision.

Cassation appeal of court decisions of HACC and AC of HACC in SC is a mechanism included in criminal procedure legislation and aimed at prejudice and elimination of violations during criminal justice administration in criminal proceedings, and it is aimed at restoration of rights and legal interests of criminal justice participants in order to make legal, informed and fair court decision.

The analysis of the situation and ways of improvement of justice system and justice administration in criminal proceedings against corruption-related crimes should be made according to the issues of justice system organization in relation to corruption-related crimes and procedural aspects of justice system in criminal proceedings against corruption-related crimes.

The organizational aspect of defining the situation and ways of improvement of the justice system in criminal proceedings against corruption-related crimes

involves the analysis of justice system of such proceedings. It is essential to take into account HACC to be its key component.

Procedural aspects of analysis of situation and ways of improvement involve the defining of both regulatory and practical means of justice administration in criminal proceedings. The organizational aspect of the situation and ways of improvement of justice system and its administration in criminal proceedings against corruption-related crimes involves the analysis of the content of statutory for HACC Laws of Ukraine «On the High Anticorruption Court» and «On the Judicial System and the Status of Judges» and scientific literature. In comparative analysis there has been determined that the conclusions about HACC activities, its efficiency are still impossible to estimate, because the court has been functioning for about 2 years.

It is essential to edit the text of the Law of Ukraine «On the High Anticorruption Court», defining in its content Section 1 «The principles of organization and functioning of the Supreme Anti-Corruption Court». There has been defined the situation of legal regulation against corruption among HACC judges to be inefficient. Such activities refer only to monitoring of integrity, correspondence of life level of HACC judge, and his and his family members' existing property according to their profit.

Fields of study that refer to jurisdictional component of HACC judges, must include 2 components: 1. The issue of corruption-related crimes qualification. 2. Procedural aspects of investigation and consideration of corruption-related crimes.

Current procedural aspects of the situation and the improvement of justice in criminal procedures against corruption-related crimes have been defined within practical procedural activities in criminal proceedings against corruption-related crimes.

Reasonable deadlines for criminal proceedings in corruption-related crimes can be met in case of making amendments to section 4 article 28 of CPC of Ukraine. HACC must ensure reasonable deadlines, notwithstanding the fact it depends on procedural behavior of criminal proceedings participants. Thus, it is

inappropriate to establish the limited terms in days or months for HACC to consider, because a big number of participants, who can be absent for valid reason, are engaged

It has been defined that criminal proceedings in HACC, a court of first appeal, must be considered by the judge individually, except for criminal proceedings in a court of first appeal against crimes provided for either life imprisonment or over 10-year imprisonment upon application of the accused.

There has been proved that HACC judges, administrating the justice, should take into account the practice of the Supreme Court: boards, the United Chamber, the Grand Chamber.

According to the study there have been developed proposals on improvement of legislative regulations of studied fundamentals of justice administration in corruption-related crimes, namely to the Law of Ukraine «On Implementation of Decisions and Application of Practices of European Court of Human Rights», the Law of Ukraine «On International Treaties of Ukraine» and CPS of Ukraine.

Key words: justice, criminal proceedings, corruption-related crimes, the High Anti-Corruption Court.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 3 (91). С. 150-159. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1021/916.pdf (DOI: 10.33766/2524-0323.91.150-159).

2. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Окремі аспекти застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського*

державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. Вип. 2 (90). С. 118-128. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/950/859.pdf (DOI: 10.33766/2524-0323.90.118-122).

3. Гарматюк В.О. Особливості підсудності та завдань як окремих ознак правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *ПРАВО.UA.* № 3. 2021. С. 201-205. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2021-3/Pravo_ua_2021_3_201.pdf (DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.3.30).

4. Гарматюк В.О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія Право*. Випуск 72, частина 2. С. 130-137. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/23-1.pdf (DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.54).

5. Гарматюк В.О. Передумови виникнення корупції в історичному аспекті. *Економіка. Фінанси. Право.* 2022. № 10/1. С. 9-12. URL: http://efp.in.ua/uk/journal-article/945 (DOI: 10.37634/efp.2022.10(1).2).

6. Гарматюк В.О. Теоретично-правові аспекти протидії корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* №4. 2022. С. 17-22. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/4.pdf (DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.2).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гарматюк В.О. Аналіз основних проблем у сфері запобігання та виявлення корупції у державних органах, шляхи їх подолання. *Актуальні проблеми запобігання корупції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2021 р.). м. Харків: НЮВ ім. Ярослава Мудрого. 2021. С. 96-98.

2. Гарматюк В.О. Бюро економічної безпеки України як уповноважений суб’єкт у сфері протидії економічним злочинам. *A new task of*

legal science in Ukraine and in the countries of the European union: матеріали наук.-практ. конф. (Romania, Arad, *december 17-18, 2020)*: *Romania, Arad, Vasile Goldish Western University, Arad Faculty of Law*. 2020. С. 29-32.

3. Гарматюк В.О. Діджиталізація у судовій системі. *Діджиталізація та права людини*: матеріали Міжн. наук.-практ. інтерн. конф. (м. Хмельницький, 30 березня 2021 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 84-86.

4. Гарматюк В.О. Засади кримінального провадження щодо корупційних злочинів. *Засади функціонування кримінальної юстиції:* матеріали Всеукр. заочної наук.-практ. інтерн. конф. (м. Хмельницький, 15 травня 2020 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 40-45.

5. Гарматюк В.О. Морально-етичні засади тактики слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Актуальні проблеми юридичної науки:* матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 476-478.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП 19

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 27

1.1.Становлення та розвиток правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів: історико-правовий та компаративістський аналіз ……27

1.2. Поняття, завдання та особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів 52

1.3. Міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів 78

Висновки до Розділу 1 88

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 91

2.1. Судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях.....91

2.2. Розгляд справ Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції 107

2.3. Розгляд справ Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду як суду другої інстанції 117

2.4. Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді 127

Висновки до Розділу 2 136

РОЗДІЛ 3. СУДОВА ПРАКТИКА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 141

3.1. Зарубіжний досвід судової практики у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів та практики ЄСПЛ 141

3.2. Стан та шляхи удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів 170

Висновки до Розділу 3 189

ВИСНОВКИ 192

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 203

ДОДАТКИ 228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз. – абзац

АП ВАКС – Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду

ВС - Верховний Суд

ВАКС - Вищий антикорупційний Суд

ЄРДР, Реєстр – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ККС ВС – Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КПК Словаччини - Кримінальний процесуальний кодекс Словацької Республіки

Конвенції - Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

п. – пункт

п.п. – підпункт

САП – Спеціальна антикорупційна прокуратура

ст. – стаття

ст.ст. – статті

ч. – частина

SFO - The Serious Fraud Office

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Запобігання корупції на сьогодні є однією із основних проблем сучасних країн. Більшість країн світу визнають її пріоритетною і розвиток країни у економічній та правовій сфері засновують на тому, щоб нівелювати або ж зменшити рівень корупції в середині держави. Такі ж процеси відбуваються в Україні. Зафіксувавши у Конституції України незворотність європейського та євроатлантичного курсу, нами було створено засади для постійного розвитку антикорупційних процесів, а одним із них є створення механізму боротьби та запобігання корупції.

До складу такого механізму входить Вищий антикорупційний суд, у повноваженнях якого є здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Саме на виконання такої важливої форми в боротьбі та запобіганні корупції полягає спрямованість діяльності цього спеціалізованого суду.

Звісно, що створення системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є наріжним каменем для здійснення правосуддя, але характеристика здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів буде не повною без аналізу як організаційних засад, так і функціональних засад такого правосуддя, які виступають його формуючим фактором.

Окремі аспекти дослідження правосуддя у кримінальних провадженнях можемо знайти у працях таких вітчизняних науковців як Ю. П. Аленіна, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, Є. Г. Коваленка, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, В. В. Молдована, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, В. В. Рожнової, О. А. Савицького, Д. Б. Сергєєвої, Н. П. Сизої, О. С. Старенького, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Ю. В. Циганюк, О. Г. Шило,

М. Є. Шумила, В. М. Юрчишина, О. Г. Яновської та багатьох інших учених. Окремі аспекти дослідження правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів можна знайти у працях Д. С. Бикова, І. Г. Бірюкової, І. В. Грицюк, А. В. Лапкіна, В. М. Левківської, Д. Г. Михайленка, О. І. Пархоменко-Куцевіл, Р. Ю. Половинкіної, Ю. Є. Полянського, В. В. Пономаренка, К. В. Ростовської, Н. В. Хмелевської й інших.

Втім комплексного дослідження теоретико-прикладних аспектів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів не проведено, не сформовано та не проаналізовано функціональних та прикладних аспектів із даного питання.

Вказане вище обумовило актуальність теми, а також її вибір з метою дослідження, її наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Забезпечення прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106).

Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 22 від 3 жовтня 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розв'язання теоретичних та прикладних проблем, які виникають під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, а також формування науково обґрунтованих положень, висновків та рекомендацій з метою удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Відповідно до визначеної мети нами сформульовані такі завдання:

– провести історико-правовий та компаративістський аналіз з метою визначення становлення та розвитку правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

– встановити поняття, завдання та особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

– проаналізувати міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

– проаналізувати судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях;

– розкрити принципи судочинства під час розгляду справ Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції та його ефективність;

– розкрити особливості апеляційного перегляду Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду рішення ВАКС як суду другої інстанції;

– дослідити здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді;

– провести аналіз зарубіжного досвіду судової практики у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та практики ЄСПЛ;

– проаналізувати стан та визначити шляхи удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

– опрацювати науково-обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Об’єктом дослідження є правові відносини, що виникають у зв’язку із здійсненням правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Методи дослідження. Робота засновується на системі методів для наукового дослідження. Концептуально робота ґрунтується на загальному *діалектичному методі*, за допомогою якого вдалось провести наукове

дослідження теоретико-прикладних аспектів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів як реально існуючих явищ та процесів.

Спеціальними методами наукового дослідження, які використовувались у роботі є: *синергетичний* – для визначення всебічних властивостей системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; *історико-правовий* – для дослідження закономірностей розвитку та становлення системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; *формально-логічний* – застосовувався при аналізі формулювання норм чинного законодавства, що регулює як статус осіб, що задіяні у систему правосуддя щодо корупційних злочинів, так і процесу здійснення такого правосуддя; *статистичний* – при роботі із емпіричними даними; *системно-структурного та функціонального аналізу* – для проведення дослідження комплексно, а також для дослідження правових властивостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів; *порівняльно-правовий метод* застосовано при дослідженні зарубіжного досвіду системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, практики ЄСПЛ, в якій застосовано гарантії Конвенції у таких категоріях справ, а також для порівняння чинного нормативно правових актів України, чи порівняння змін до чинного законодавства.

Нормативно-правовою основою є норми Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», а також підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють правові відносини здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Також використані нормативно-правові акти Фінляндії, Болгарії, Словаччини, Хорватії й міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Емпіричну базу дослідження складають рішення Вищого антикорупційного суду, Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду, Верховного Суду, які розміщенні у відкритому доступі на Єдиному державному реєстрі судових рішень, а також вивчення практики ЄСПЛ та відкритих реєстрів судових рішень зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що указане дослідження є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретико-прикладних аспектів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. У результаті його проведення сформульовано концептуальні положення, висновки та рекомендації, які мають ступінь новизни. Серед них наступні:

вперше:

1) визначено поняття правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів як окремого виду державницької діяльності, що здійснюється судом у встановленій КПК України формі, з судового контролю за досудовим розслідуванням, розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів;

2) розроблено концепцію щодо визначення завдання правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів;

3) визначено поняття міжнародних стандартів забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів як встановлених міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, гарантій здійснення правосуддя щодо фізичних та юридичних осіб у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та які забезпечують як дотримання прав таких осіб у кримінальних провадженнях, так і організацію діяльності судової влади;

4) аргументовано систему визначення ефективності при здійсненні правосуддя Вищим антикорупційним судом, а також критерії для її оцінки;

5) проведено поділ країн за критерієм здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів спеціалізованими судами;

6) визначено, що здійснювати аналіз стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно з питань організації системи правосуддя щодо корупційних злочинів та процесуальних аспектів системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Надано тлумачення організаційних та процесуальних шляхів удосконалення системи правосуддя;

удосконалено:

7) періодизацію розвитку системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів шляхом визначення трьох етапів такого розвитку;

8) реалізацію судового контролю слідчими суддями Вищого антикорупційного суду;

9) систему принципів судочинства у ВАКС як суду І інстанції та розкрито їх зміст;

10) вчення про перевірку законності та обґрунтованості судових рішень АП ВАКС;

11) підходи до здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді;

дістало подальший розвиток:

12) аргументація щодо особливостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

13) положення щодо застосування міжнародно-правових стандартів забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів;

14) положення про застосування практики ЄСПЛ під час провадження у справах про корупційні злочини;

15) обґрунтування необхідності окремих норм законодавства, що регулюють питання, які застосовуються при здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані в дисертаційній роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- *у нормотворчій діяльності*. Для удосконалення положень нормативно-правових актів, що регулюють правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів: кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та інших нормативно-правових актів (див. Додаток Б);
- *у практичній діяльності.* Для здійснення судового розгляду, апеляційного та касаційного перегляду судових рішень у провадженнях щодо корупційних злочинів, а також для врахування під час досудового розслідування (див. Додаток В);
- *в освітньому та освітньо-науковому процесі* – у закладах вищої освіти під час підготовки здобувачів усіх рівнів вищої освіти, а також під час викладання навчальних дисциплін, що пов’язані із кримінальним процесом, а також боротьбою та запобіганням корупційним злочинам. Запропоновані результати дослідження також можуть бути використані під час підвищення кваліфікації адвокатів, прокурорів, слідчих, суддів, слідчих суддів, при підготовці підручників, посібників, монографій, наукових статей та тез конференцій (див. Додаток Г).

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї дисертації доповідалися й обговорювалися у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, а саме: «*Аналіз основних проблем у сфері запобігання та виявлення корупції у державних органах, шляхи їх подолання*» (м. Харків, 14 квітня 2021 р.),

«*Бюро економічної безпеки України як уповноважений суб'єкт у сфері протидії економічним злочинам*» (Romania Arad, december 17-18, 2020), «*Діджиталізація у судовій системі*» (м. Хмельницький, 30 березня 2021 р.), «*Засади кримінального провадження щодо корупційних злочинів*» (м. Хмельницький, 15 травня 2020 р.), «*Морально-етичні засади тактики слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів*» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.), «*Правові аспекти здійснення захисту прав викривачів корупції*» (м. Хмельницький, 10 грудня 2020 р.), «*Реалізація громадянами України права на судовий захист*» (м. Хмельницький, 10 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні положення висновки дослідження та рекомендації, що сформульовані в дисертації, відображено у шести статтях у фахових виданнях України (з них 2 у співавторстві) та тезах 5 доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів (містять дев'ять підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 244 сторінки. Обсяг основного тексту дисертаційного дослідження складає 186 сторінок. Список використаних джерел викладено на 24 сторінках, додатки – на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

1.1. Становлення та розвиток правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів: історико-правовий та компаративістський аналіз

Історико-правовий аналіз становлення та розвитку правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів передбачає об’єктивне визначення важливих правових аспектів формування власного українського правотворення та державотворення з цього питання. Звичайно, що перші основи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів істотно не відрізняються від становлення та розвитку кримінального провадження загалом. Однак з його розвитком виникають окремі особливості та характеристики, що й обумовлює актуальність піднятого для дисертаційного дослідження питання. Першочергово таке дослідження варто спрямувати на встановлення системи дій, які історично встановлювались як корупційні злочини у сучасному їх розумінні, а також системи правосуддя у кримінальних провадженнях, яка визначається вивченням та аналізом ролі суду.

Виникнення і розвиток держави, і одного з його головних органів – суду, можна простежити, вивчаючи історію будь-якого народу в ту епоху, коли від безкласового родового ладу він йде до першого класового розшарування. Однак Стародавня Греція, а потім і Древній Рим, представляють у цьому відношенні особливий інтерес, тому що культура всіх європейських народів тісно пов'язана з їх культурою, ряд правових форм сучасності корениться в давньо-грецьких і давньо-римських інститутах [192, с. 36]. Яка була організація суду і судового розгляду найдавнішого періоду

Греції, ми не знаємо. Але і гомерівський епос і інші, що дійшли до нас літературні твори і збережені уривки з робіт грецьких істориків показують, що одним з перших кроків захоплюючого політичну владу класу було створення свого суду [192, с. 40]. Це перша згадка про створення окремого суду, якій має свою спеціальну ознаку для відокремлення від загального.

Можливо, що до кінця VI ст. судді застосовували до громадян Афін і тортури. Принаймні відомо, що в процесі проти тиранів-убивць було вжито катування. Народну постанову, видано, ймовірно, незабаром після вигнання тиранів, звільнило афінських громадян від застосування тортур [192, с. 41]. Дослідження історичних джерел свідчить, що становлення та розвиток правосуддя у Древній Греції на перших етапах містив приватно-правовий характер та стосувався переважно злочинів проти життя, здоров'я та майна особи, а також військових злочинів.

На думку А. М. Михненко «у Стародавній Греції (IV–I ст. до н. е.) до корупційних проявів відносили переважно шкідливі діяння побутового характеру, як, наприклад, «псування їжі та питної води», а також «зіпсованість моралі», «розпусність молоді», «розлад порядку в полісі». Та, згідно автора, можна зустріти й інше тлумачення терміна «корумпованість» – підкуп будь-кого (не обов'язково посадової особи) грошима та щедрими подарунками. Саме таке тлумачення», на погляд, А. М. Михненка «влучно характеризує корупційні діяння і в сучасному світі, які не обмежуються лише посадовими особами, адже сюди можна віднести і медичних працівників, і працівників освіти та ін. Стародавні римляни поняттям «corrumpere» визначали шкоду, руйнування, підкуп, і відносили ці діяння переважно до судової практики або процесу управлінської діяльності, що відповідає сучасним правовим поглядам на проблему корупційних діянь. Історичні джерела показують, що корупція була дуже поширена в Римській імперії. Існує думка, що саме поширення корупції стало однією з причин її розпаду» [110, с. 37].

Судова влада в республіканський період (Древній Рим – В. Г.) ділилася між магістратами і народними зборами. На вироки консулів до смертної кари, тілесних покарань і великим грошовим стягненням була допущена апеляція народу. Народні збори затверджували або скасовували вирок, пом'якшення його не допускалось. Дуже рано консули стали передавати фактичний розгляд кримінальних справ особливим посадовим особам: суддям у справах; про повстання і державну зраду (duoviri perduellionis), спеціальним квесторам у справах про вбивства (quaesto'res parricidii) [192, с. 44].

Сенат, що складався, як правило, з колишніх старших магістратів, розбирав всі справи щодо посадових осіб, справи провінцій і колоній, і скарги союзників на заходи магістратів. Сенат розбирав справи або в повному складі, або доручав особливим комісіям з 3-5 сенаторів [192, с. 44-45]. Звідси ми бачимо ознаки колегіальності у вищому судовому органі, які розглядав посадові злочини.

У феодальному суспільстві поряд з судом рівних для феодального дворянства існували суди землевласника над його «підданими», а також церковні суди [192, с. 52-54]. У всіх цих судах існував обвинувальний процес який у подальшому переріс у розшуковий.

У силу указів 1498 і 1539 рр. (що були видані у Англії – В.Г.) кримінальний процес, за винятком деяких категорій справ, які стосувались привілейованих чиновників (зловживання службовим становищем, хабарі), став остаточно таємним, письмовим, кімнати для тортур, не допускався захисник. Дворяни зберегли ряд привілеїв: застосування тортур лише при наявності доказів, суд у вищій інстанції, право апеляції на зборах парламенту, почесний вид страти відсіканням голови. Однак загальний порядок процесу став обов'язковим і для них: право судового поєдинку було у них відібране [192, с. 61].

«У державі скіфів, античних міст-держави Північного Причорномор’я, Боспорському царстві», на думку В. М. Іванова, «відсутнє правове

регулювання злочинів, що на сьогодні вважаються корупційними» [66, с. 31-43], а судова система знаходиться на етапі свого зародження.

Типово-феодальні риси судових порядків: роздроблення судової влади, її зв'язок з землеволодінням і наявність конкуруючого з державним судом суду церкви характерні і для Київської Русі [192, с. 78]. Так, судові органи – як особливі державні структури – в Київській Русі не існували. Суд не був відділений від адміністрації і захищав насамперед інтереси вищих верств населення. Суди поділялися на світські й церковні [66, с. 64]. Вивчення літератури [66, с. 87-88] дозволило сформулювати висновок, що у Київській Русі було врегульовано відповідальність за злочини проти князівської влади, водночас, відсутня відповідальність за злочини корупційні.

Судовий процес носив яскраво виражений змагальний характер: він починався тільки з ініціативи позивача, сторони в ньому (позивач і відповідач) користувались рівними правами, судочинство було гласним і усним, значну роль в системі доказів грали «ордалії» («суд божий»), присяга і жереб. Процес поділявся на три етапи (стадії). Перший – заклич, друга стадія процесу – звід, гоніння сліду – третя стадія судового процесу [65, с. 48-49]. «А об'єктом злочину були життя, здоров'я, честь, гідність і майнові права особи, а з часом стали також церква, її майнові права, порушення релігійних настанов, а також суспільний мир (повстання, змова проти князя тощо)» [6, с. 57].

У XII-XIII ст. великий розвиток отримала система імунітетів, які звільняли боярські вотчини від княжого управління і суду. Встановилася складна система васальних відносин і відповідна їй система поземельної феодальної власності. Бояри отримали право вільного «від'їзду» – право змінювати сюзерена. Судова юрисдикція в цей період розпадається на дві сфери: судова влада, що захищає загальнодержавні інтереси; права місцевих феодалів вершити суд у спорах своїх людей [65, с. 52-53].

На Галичині та Волині, згідно Ю. В. Цвєткова, «злочини за різним об'єктом посягання поділялись на злочини проти майна, життя, здоров'я,

громадського порядку, статевої недоторканості, у сфері торговельної діяльності, моральних і релігійних засад суспільства» [6, с. 85].

У спеціальній літературі є припущення про існування збірника постанов галицько-волинських князів, а також збірника церковних «навчань» про правосуддя [68, с. 42].

У Судебнику 1497 (великокняжескому) і Судебнику 1550 (царському) «можна констатувати появу в законі поняття державного злочину, яке було невідомо Руській Правді. До цього виду примикає група посадових злочинів і злочинів проти порядку управління і суду: хабар («обіцянка»), винесення завідомо несправедливого рішення, казнокрадство [65, с. 158].

Серед посадових злочинів на першому місці стояло хабарництво, яке найчастіше розуміється як порушення встановленого порядку судочинства. Обіцянка («посул») була законним актом ще в XV ст.: для більшої старанності суддя отримував плату від підсудного. Нормування розмірів обіцянки перетворювало надлишки в предмет хабарництва, і обіцянка перетворюється на хабар. Заборона справляння таємних обіцянок містився в Псковській судній грамоті. Судебник 1550 пов'язував з отриманням обіцянки винесення неправосудного рішення судом, за що передбачалося кримінальне покарання [65, с. 182]. Посадовими злочинами вважались: здирство (хабарництво, неправомірні побори, вимагання), неправосуддя (завідомо несправедливе рішення у справі, обумовлене користю або особистою неприязню), підробки по службі (фальсифікація документів, відомостей, спотворення в грошових паперах та ін.), військові злочини (нанесення збитку приватним особам, мародерство, втеча з частини) [65, с. 186-187].

Види злочинів за Литовськими Статутами поділялись в залежності від об'єктів злочинного посягання та способу порушення справ у суді. У першому випадку злочинні дії можна поділити на такі основні групи: 1) державні («ображення маєстату господарського»); 2) проти порядку управління й правосуддя; 3) військові; 4) проти релігії й церкви; 5) проти моралі; 6) проти життя, здоров'я й честі людей; 7) майнові; 8) злочини слуг і

феодально-залежних людей проти феодалів. Самостійним видом злочину вважалося переховування засуджених [172, с. 12]. До службових злочинів належали: протизаконна діяльність членів суду, відмова здійснювати правосуддя, відмова старост виконати законні вимоги особи, незаконне рішення судді, стягнення мит, що перевищують установлені розміри [6, с. 145]. Також знаходимо, що до категорії найтяжчих належали також злочини військові (втеча з поля бою, продаж і вивіз до ворожих країн зброї тощо), службові (підробка та використання підроблених документів, печаток князя, фальшивомонетництво тощо). Обов‘язковою карою за ці злочини була страта [66, с. 140-143]. Під час розгляду злочинів, учинених проти держави й церкви, у суді панував слідчий процес [6, с. 147]. Водночас судова система польсько-литовської доби, згідно наукових досліджень, мала ознаки спеціалізації. Так, існували великокнязівський суд, який був найвищою судовою інстанцією, який мав необмежену компетенцію, церковні суди, провінційні або територіальні суди, лавний суд, доменіальні суди (суди феодалів-землевласників), «копні» (громадські, або колишні «вервні») суди», а з 1564 року – гродські (замкові) суди, земські шляхетські суди (шляхетські трибунали), підкоморні суди [66, с. 151].

У період Гетьманщини передбачалась відповідальність за злочини проти держави й релігії, проти життя, тілесної недоторканості, особистої свободи й честі людини, проти статевої моралі, військові та майнові. Пріоритетними були злочини проти релігії й церкви та держави. До перших належали: богохульство, відступництво від православної віри, пропаганда церковних єресей й розколів, чаклунство [172, с. 28]. Водночас, знаходимо згадки про те, що серед видів злочинів на Січі були також такі як службові (зловживання службовим становищем, розкрадання скарбниці) та проти порядку управління й суду (непокора органам військово-адміністративної влади, підроблення документів, кривоприсяга й кривосвідчення в суді) [66, с. 230-231]. На думку І. Й. Бойко, широкі можливості для зловживань відкривала війна. Під приводом війни і воєнного стану старшина остаточно

перестала скликати військові ради й заборонила козацькі сходи. …Військовій старшині в здирництвах і зловживаннях не поступалася й паланкова верхівка… Паланкові полковники привласнювали значну частину прибутків військових митниць і перевозів, посилаючись при цьому, як правило, на те, що гроші витрачаються на військові потреби [13, с. 407].

Водночас окремого суду, який би розглядав корупційні злочини не було. На думку В. М. Іванова «судові функції військова старшина виконувала. У куренях роль судді покладалася на курінних отаманів, в паланках – на паланкових полковників. Вони розглядали різні суперечки сторін і, маючи велику силу й авторитет, виносили вироки, в тому числі карали винних тілесно. Здійснення основних судових функцій покладалося на військового суддю, який безпосередньо розглядав кримінальні й цивільні справи. Проте в тяжких кримінальних справах право остаточного рішення залишалося за кошовим отаманом, який вважався вищим суддею, оскільки мав верховну владу над усім військом. Військовий осавул здійснював оперативно-розшукові заходи по затриманню злочинців, проводив дізнання, попереднє слідство та організовував виконання судових вироків» [66, с. 225-226]. Автор зазначив, що «під час козацько-гетьманської держави значно поширились посадові злочини, особливо такі, як казнокрадство і хабарництво. Майнові й посадові злочини карались повішенням (за обтяжуючих обставин), ув‘язненням, тілесними покараннями, штрафами, конфіскаціями майна» [66, с. 282]. Таку ж думку знаходимо у І. Й. Бойка [13, с. 517]. А судова система Гетьманщини після 1654 р. являла собою ієрархію підпорядкованих один одному сільських, сотенних, полкових судів та Генерального військового суду [66, с. 263]. А у 1760-1763 рр. для розгляду кримінальних справ було відновлено діяльність гродських (міських) судів у кожному з 10 полкових міст. Судді обиралися з числа козацької старшини. Генеральний військовий суд, до складу якого входило два судді і по одному представникові з 10 полків, став апеляційною інстанцією для новоутворених судів [66, с. 264].

Процес по Уложенню 1649 р. характеризувався тим, що «лише справи, що не торкаються «государевого» інтересу (а таких було дуже мало), могли розглядатися у формі старого суда (тобто змагального процесу), за чолобитною позивача, «казкам» (тобто промовам) сторін і доказам, що висуваються ними» [192, с. 87]. Справа, що почалося з судового порядку, «судом», в ряді випадків може отримати продовження у порядку розшуку [192, с. 87].

Продовжуючи щодо розвитку правосуддя зазначимо наступне. Так, на думку М. О. Чельцова, вгорі всієї системи стояв Сенат (1711 р.), в якому і суд, і управління, і контроль, і законодавча функція поєднувалися без всякого поділу. Йому в порядку ревізії були підсудні справи, що утрудняли колегії, і в якості першої інстанції – посадові злочини вищих чинів. Сенат перебував у фактичному підпорядкуванні у вищих сановників, які писали йому «указами» [192, с. 88].

У першій половинні XVIII до посадових злочинів відносили хабарництво, яке каралось смертною карою, конфіскацією майна і тілесними покараннями.

Змінилося ставлення законодавця до посула (хабаря) – групи злочинів проти судочинства вони були виділені в особливий склад. Суб'єктами хабарництва стали також посередники і недонощики; посадові особи при зарахуванні на службу знайомилися з відповідними указами, карючи здирство. Закон розрізняв три окремих види цього злочинного діяння: хабар, порушення службового обов'язку та вчинення злочину за хабар. До хабарів прирівнювалися різні побори. Особливий склад посадових злочинів склало казнокрадство. У нього входили різні (митні, шинкові) недобори, приховування подушного населення при оподаткуванні та рекрутів при наборі. Ухилення від сплати мит або поставка недоброякісних товарів, завищення цін на експортні товари або по поставкам для армії - всі ці види також включалися до складу казнокрадства. Указом 1715 наказувалося доносити до відповідних інстанцій про розкрадання з казни [65, с. 287].

З середини XVIII в. дещо слабшає застосування тортур, вони залишаються тільки для справ політичних і найважливіших кримінальних. Але якщо раніше вони юридично застосовувалися до всіх осіб без виключення, то «дворянська цариця» Катерина II задовольнила давнє клопотання дворян про позбавлення їх «як у важливих державних, так і у всякому стані, всюди і завжди від усякого тілесного і безчесного покарання і тортур» [192, с. 90].

У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» усунення з посади разом із розжалуванням застосовувати до міських урядовців, які приховувати міські доходи або свавільно їх витрачали; до суддів, які навмисно виправдовували винних у скоєнні злочину або вирішували застосувати покарання до невинних; до невігласів, які не знали норм права, тощо [6, с. 196].

Важливими місцевими судами визнавалися палати кримінального та цивільного судів. Ці палати були апеляційними інстанціями для перегляду справ, вирішених у нижчих судах. За деякими категоріями справ палати були судами першої інстанції: у кримінальних - це були посадові злочини дворян-чиновників, справи про розкрадання казенного майна, а в цивільних – позови про нерухоме майно в різних губерніях тощо [6, с. 271]. Було створено також систему прокурорського нагляду: губернський прокурор з двома помічниками – стряпчими (кримінальних і казенних справ), по одному прокурору і два стряпчих при кожному губернському становому суді; у кожному повіті діяв повітовий стряпчий, який підпорядковувався губернському прокурору (у 1796- 1797 рр. з усіх чинів місцевої прокуратури було збережено лише посаду губернського прокурора) [6, с. 272].

З 1808 року стали утворюватися комерційні суди, котрі розглядали вексельні справи, справи про торгову неспроможність та ін. Діяли інші відомчі суди – військові, морські, гірські, лісові, духовні, шляхів сполучення, волосні селянські суди [65, с. 372]. Судів, які би розглядали посадові злочини окремо, не було передбачено.

Система злочинів включала 12 розділів, кожен з яких ділився на глави і відділення. Найважливішими були злочини проти віри, державні, проти порядку управління, посадові, майнові, проти благочиння, законів про стан, проти життя, здоров'я, свободи і честі приватних осіб, сім'ї та власності [65, с. 413].

«Положення о наказаниях уголовных и исправительных», яке було затверджено указом імператора від 15 серпня 1845 р. містив Розділ V присвячений посадовим злочинам (злочинам і проступкам по службі державній і громадській): невиконання розпоряджень імператорської влади, указів уряду, розпоряджень керівництва, перевищення або бездіяльність влади, використання свого службового положення, протиправність незаконних арештів, присвоєння й розтрата майна, яке доручене посадовій особі, халатність, розголошення службової таємниці, хабарництво тощо. У цьому розділі об'єднано різнорідні злочини. Так установлювалася відповідальність за такі діяння, як невиконання указів, наказів, хабарництво і водночас – за порушення обов'язку підлеглості, слабкий за підлеглими нагляд, за зволікання й недотримання встановленого порядку у відправленні посади тощо. При цьому треба зауважити, що, незважаючи на велику кількість статей (близько 175), присвячених цим злочинам, це не означало, що самодержавство вело з ними рішучу боротьбу. Існувала система адміністративної гарантії, яка була закріплена у «Зводі законів...» 1832 р. й існувала тривалий час у Російській імперії. Відповідно до цієї системи, на відкриття кримінального переслідування проти посадової особи потрібна згода його керівництва. Воно, а не органи суду й прокуратури, після завершення слідства вирішувало питання про передання звинуваченого до суду або припинення кримінальної справи; крім того, у справах про посадові злочини існувала привілейована підсудність [6, с. 326]. Норми кримінально-процесуального права були сконцентровані у «Зводі законів...» (кн. II т. XV, понад 800 статей). Ці норми становили фактично доволі великий кодекс з певною системою побудови. Саме слідство за законом поділялося на

попереднє й формальне. Кримінальна справа починалася за доносом, скаргою окремих осіб або з ініціативи прокурора, слідчого чи поліції. Попереднє слідство провадили поліцейські установи: нижні земські суди, управи благочинія, присуствія, що складалися з поліцмейстерів, приватних і слідчих приставів. Слідство з кримінальних справ проводили й нижні поліцейські чиновники: станові, околоточний [6, с. 329].

Принципові зміни відбулися в кримінально-процесуальному праві. За судовою реформою 1864 р., воно відокремилось у самостійну галузь. Важливе значення мало проголошення презумпції (із лат.– припущення) невинуватості, за яким особа, підозрювана або обвинувачена у вчинені злочину, вважалася невинуватою доти, поки її винуватість не доведена судом. Систему характерних для феодального права формальних доказів замінила система вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. Досягненням кримінально-процесуального права була регламентація стадій кримінального процесу: 1) попередній розгляд, що складався з дізнання і попереднього слідства; 2) віддання до суду; 3) підготовчі дії суду; 4) судове слідство з дебатами сторін; 5) винесення вироку. Передбачалась можливість перегляду вироку в апеляційному й касаційному порядку [66, с. 350-351].

За часів Центральної ради істотних змін у правовому регулюванні корупційних злочинів не відбулось. Так, І.Я. Терлюк визначив, що «у цілому усі суспільно небезпечні діяння, які за часів Центральної ради кваліфікувалися як злочини, дослідники (Е.Кісілюк) поділяють на кілька груп: проти держави (зрада, шпигунство, дії, спрямовані на насильну зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, пропаганда війни); злочини проти власності (крадіжка, грабіж, розбій, шахрайство, умисне знищення або пошкодження майна); проти особи (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування); господарські (спекуляція, шахрайство, виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними); службові (зловживання владою або службовим становищем) та інші, зокрема хуліганство, незаконне здійснення арешту або обшуку, зберігання зброї»

[172, с. 40]. Про це також зазначає І. Й. Бойко [13, с. 747]. Спеціалізованих судів, які би розглядали злочини проти корупції у той час не існувало. Водночас науковці зазначають, що у ситуації різкого зростання злочинності почали траплятися випадки самосуду. У селах самосуд чинив сільський сход або комітет, у місті –переважно натовп. Як правило, самосуди застосовували смертну кару (розстріл, повішення, відрубування голови, спалення живим) [65, с. 407].

Службові злочини в Україні доби Директорії розумілися, здебільшого, як зловживання службовим становищем. В умовах значного збільшення кількості таких протиправних діянь законодавець через видання закону «Про підвищення кари за деякі службові злочини…» (31 жовтня 1920 р.) намагався припинити подібні злочини через підвищення міри покарання за цей вид злочинів як для винних урядовців, так і за співучасть у них з боку приватних осіб [172, 13, с. 50-51; с. 767].

Після повалення Гетьманату Директорія намагалася відновити судові установи, що існували за Центральної Ради. 1 грудня 1918 р. було прийняте рішення, що «суд на території УНР здійснюється іменем УНР». За законом від 2 січня 1919 р. поновлювалась діяльність Генерального Суду, щоправда, під новою назвою «Найвищий суд». Наприкінці січня були поновлені й заведені Центральною Радою апеляційні суди. Про намагання відновлювати діяльність низової ланки дореволюційної судової системи свідчить Закон від 19 лютого «Про вибори і призначення мирових суддів». Однак в умовах громадянської війни набуло поширення надзвичайне судочинство. За наказом С. Петлюри від 22 листопада 1918 р. при всіх окремих військових частинах засновувались військово-польові суди у складі прокурора, 2 старшин, 2 козаків та секретаря. Вони розглядали справи військових та цивільних осіб у злочинах проти Директорії та кримінальні справи (вбивства, розбій, пограбування, підпали, зґвалтування тощо). Суду підпадали також особи, які брали участь у будь-яких маніфестаціях, скупченнях чи зібраннях без належного на це дозволу, особи, які з‘являлися на вулиці після 10-ї

години вечора, власники розважальних закладів, які не зачиняли їх о пів на десяту вечора. Військово-польові суди у грудні 1918 р. - січні 1919 р. використовувались для вчинення масових репресій проти противників нової влади. У Києві з 20 грудня діяли два суди у зменшеному складі (головуючого і двох членів), тому що раніше створений суд при штабі Осадного корпусу не встигав розглядати справи. За наказами командира корпусу Є. Коновальця та начальника штабу А. Мельника застосовувались «негайні розстріли без слідства і суду» всіх агітаторів проти існуючого державного устрою УНР. Наприкінці січня 1919 р. замість військово-польових судів «у місцевостях, оголошених на воєнному стані або на стані облоги, а також на театрі воєнних дій» були створені надзвичайні військові суди. Фактично вони діяли без територіальних обмежень, оскільки на підставі закону від 24 січня на всій території України оголошувався воєнний стан. Надзвичайний військовий суд діяв у складі голови та чотирьох членів. У його засіданнях брали участь прокурор та захисник з числа військових старшин (офіцерів), які мали вищу юридичну освіту або були знайомі з судовим процесом [66, с. 465-466].

Водночас у період Директорії посилились карні репресії проти розкрадачів державної та особистої власності, хабарників та шахраїв. Низка актів спрямовувалась на боротьбу із спекуляцією…При призначенні покарання враховувався розмір незаконно отриманої вигоди [66, с. 470].

Характерною рисою правотворчості більшовиків в Україні була зокрема та обставина, що усе законодавство радянської України розвивалося в основному за зразком законодавства радянської Росії [172, с. 54].

Російські «Керівні засади» (1919 р.), а також прийняті урядом УСРР впродовж 1921 р. нормативні акти, що спрямовувалися на боротьбу з бандитизмом (постанова «Про заходи боротьби з бандитизмом»), посадовими злочинами (постанова «Про заходи боротьби з посадовими злочинами»), хабарництвом (постанова «Про боротьбу з хабарництвом») стали основою для створення Кримінального кодексу УСРР – єдиного нормативного акта, який би відображав державну кримінально правову політику [172, с. 57].

Основи кримінального процесу встановлювалися Тимчасовим положенням про народні суди і революційні трибунали УСРР від 20 лютого 1919 р., Положенням про народний суд від 26 жовтня 1920 р., інструкцією «Про судочинство» від 3 червня 1919 р. та численними циркулярами Наркомюсту УРСР. Всі репресивні органи мали функції слідства, суду та виконували вироки [66, с. 521].

У Кримінальному кодексі УСРР 1922 р. в особливій частині був передбачений розділ про посадові злочини та злочини проти порядку управління.

Для посилення боротьби зі службовими проступками і провинами державних органів відповідно до Положення про дисциплінарні суди від 03 лютого 1926 р. при окружних виконкомах створювалися дисциплінарні суди (при ВУЦВК – Головний дисциплінарний суд), які проіснували до 1928 р. [66, с. 470].

До Особливої частини КК УСРР 1927 р., на відміну від КК 1922 р., було включено статті про злочини проти порядку управління, нові норми щодо охорони державного майна, а також майна громадських організацій і окремих громадян. Поняття посадового злочину було поширене на відповідних працівників кооперативних і громадських організацій. Установлювалась кримінальна відповідальність за умисне банкрутство [66, с. 567].

Під час Другої світової війни увага законодавця була звернена до злочинів проти держави та спільного майна. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за крадіжку державного і громадського майна» від 4 липня 1947 р. посилювались до 25 років позбавлення волі санкції за розкрадання соціалістичного майна, а також вперше встановлювалась кримінальна відповідальність за незаявлення про вчинене чи таке, що готується, розкрадання [66, с. 699-700].

У грудні 1958 р Верховною Радою Української СРР були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Вони

складалися з 54 статей, зведених в 6 розділів. Хоча судова система залишилася під контролем місцевих партійних і радянських органів, певною мірою вона наблизилася до світових стандартів юриспруденції [64, с. 295-296].

Прийнятий 28 грудня 1960 р. Кримінальний кодекс УСРР містив главу VII. Посадові злочини. Зокрема у першій редакції, такими, що на сьогодні вважаються корупційними, були встановлені такі види злочинів: ст. 165 «Зловживання владою або посадовим становищем»; ст. 166 «Перевищення влади або посадових повноважень», ст. 168 «Одержання хабаря», ст. 169 «Посередництво в хабарництві», ст. 170 «Дача хабаря», ст. 171 «Провокація хабаря», ст. 172 «Посадовий підлог» КК УСРР [82].

28 грудня 1960 р. прийнято Кримінально-процесуальний кодекс УСРР; з 1 квітня 1961 р. він вводився у дію. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 4 КПК УСРР «злочини, що передбачені ч. 3 ст. 168 КК УСРР підсудні Верховному суду Автономної Республіки Крим, обласному, Київському і Севастопольському міським судам, а відповідно до ч. 2 цитованої статті у випадках особливої складності або важливості справи, підсудної районному (міському) суду, Верховний суд Автономної Республіки Крим, обласний, Київський і Севастопольський міські суди мають право прийняти її до свого провадження» [84]. Інші провадження підсудні місцевим судам як судам першої інстанції.

На думку А. М. Мудрова першим антикорупційним законом у новітній історії України можна вважати Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993 р., наступними, більш виваженими, кроками закріплення на законодавчому рівні поняття корупції та інших корупційних злочинів, був Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 року № 356/95-ВР разом із Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Закону України «Про боротьбу з корупцією» № 3723-XII, у ч. 2 ст. 5 якого йшлося про заборону «вчиняти дії, що можуть бути розцінені як використання службового

становища в корисливих цілях у власних інтересах, а також дії, які відповідно до чинного законодавства вважаються корупційними». Наступним етапом було підписання Указу Президента України «Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998-2005 роки» від 24.04.1998 № 367. З огляду на невиконання положень Концепції боротьби з корупцією на 1998-2005 роки, у 2006 р. був виданий Указ Президента України «Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». Надалі антикорупційне законодавство знайшло своє реформування у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», що набрав чинності з 1 липня 2011 р. Згідно автора, він повністю замінив попередній Закон України «Про боротьбу з корупцією». У новому Законі враховано пропозиції міжнародних і вітчизняних експертів щодо конкретизації та посилення антикорупційної політики в України.

Важливим кроком, на думку дослідника, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Він також набув чинності з 1 липня 2011 р. У ньому встановлено відповідальність за зловживання впливом, запроваджено адміністративну відповідальність за сумісництво, за незаконне одержання подарунка тощо.

В Україні, відповідно до науковця, протягом 2012-2013 рр. антикорупційне законодавство істотно оновилося. 18 квітня 2013 р. прийнято Закон України № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією». Відповідно до нього внесено зміни до КУпАП – виключені статті 172-2 «Порушення обмежень щодо використання службового становища» та 172-3 «Пропозиція або надання неправомірної вигоди». А у Кримінальному кодексі України в новій редакції викладена ст. 354 «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації», узгоджена з іншими статтями, що передбачають відповідальність за корупційні злочини. Також у новій редакції

викладено статті 368, 368-4, 369 та 370 Кодексу. Зокрема, законодавець відмовився від термінів «хабар», «хабарництво», замінивши їх на термін «неправомірна вигода». 18 квітня 2013 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», який набирав чинності 15 грудня 2013 р. [110, с. 85-97].

О. Л. Горган правове регулювання боротьби з корупцією в Україні за часів незалежності поділив на наступні періоди: «1) перший період (1991 р. – перша половина 1994 р.); 2) другий період – «лобова атака» на корупцію (друге півріччя 1994-го – 1995 рр.); 3) третій період – координація зусиль проти корупції (1995–2000 рр.); 4) четвертий період – псевдопротидія корупції (2001–2005 рр.); 5) п’ятий період – значна активізація боротьби з корупцією (2005–2010 рр.); 6) шостий період (2010–2014 рр.) – масове поширення корупції та імітація антикорупційних реформ; 7) сьомий період (з лютого 2014 р.)» [37, с. 277-280].

Р. Ю. Половинкіна, аналізуючи періодизацію розвитку законодавства у сфері правового регулювання запобігання та боротьби із корупцією у незалежній Україні, відмічає, що «першому етапу притаманні декларативні заходи боротьби з корупцією, які відображались у формі державних програм, планів, концепцій, стратегій. Наступний етап (спеціальний) ознаменувався прийняттям спеціального Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 16.11.1995 р., що стало підтвердженням неефективності попередніх методів. Адаптація міжнародного права (етап імплементації норм міжнародного права) мала позитивну динаміку в боротьбі з корупцією, оскільки його норми зобов’язували держав-учасниць у своєму внутрішньому законодавстві створити дієві правові засоби захисту осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних діянь. Створення якісно нових органів державної влади зі спеціальними повноваженням (інституційний етап), на думку авторки,

підтверджує прагнення нашої держави до вироблення чіткої політики щодо подолання хабарництва» [132, с. 26].

Таким історичним етапом стало прийняття у 2014 році Законів України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII, «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII, «Про очищення влади» від 16.09.2014 № 1682-VII. Окрім того, законами України, які спрямовані на боротьбу та запобігання корупції в Україні стали Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII, Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII.

На основі нового законодавства, на думку К. В. Ростовської, «було створено систему органів державної влади, спрямованих на подолання корупції, зокрема Національне антикорупційне бюро, Національне агентство запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру, хоча не всі вони отримали задовільне матеріальне і кадрове забезпечення та розпочали роботу» [156, с. 161].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII вперше в історії України у п. 2 ч. 2 ст. 31 визначив спеціалізацію суду, який здійснює правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних правопорушень зазначивши, що Вищий антикорупційний суд є вищим спеціалізованим судом [59]. А у 2018 році прийнятий Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. № 2447-VIII визначив що «ВАКС здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких

кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства» [56]. Поштовхом для створення Антикорупційного суду в Україні стали вимоги міжнародної світової спільноти та зокрема зобов'язання України перед ЄС [150, с. 104]. А на думку О. В. Гулак, Л . В. Головій, «необхідність створення окремого антикорупційного суду була передбачена рекомендаціями Організації Економічного Співробітництва та Розвитку як одна зі складових антикорупційного реформування України в цілому, та як така, що має завершити повноцінний цикл формування усієї антикорупційної системи як у інституційному, так і процесуальному відношеннях» [40, с. 77].

О. І. Хайдарова у 2019 році визначила, що «сучасна антикорупційна державна політика за часів незалежності України є найдієвішою. Про це свідчить створення системи ефективно працюючих спеціальних антикорупційних органів. Завершальним етапом у формуванні цієї системи є триваючий наразі процес створення Вищого антикорупційного суду України» [185, с. 118]. А науковці С. А. Риб'янець, У. Р. Шемет встановили, що «необхідність створення спеціалізованого суду в Україні не викликає сумнівів. Адже не лише заклики та вимоги міжнародної спільноти спонукали до впровадження в Україні Вищого антикорупційного суду, а й сучасні невтішні реалії розвитку українського суспільства. Рівень ефективності функціонування цього судового органу стане зрозумілим вже з перших кроків роботи. Панують сподівання, що міжнародний досвід існування антикорупційних судів, а також рекомендації закордонних партнерів сприятимуть пошуку ефективних шляхів вдосконалення роботи цього інституту в антикорупційній сфері» [153, с. 128].

Водночас усе вище визначене законодавство у контексті досліджуваного питання буде не повним, у частині правового регулювання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, оскільки правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних

злочинів визначається саме нормами КПК України 2012 року. Так перехідними положеннями Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII визначено внесення змін до КПК України 2012 року, якими встановлено ці особливості для здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

На думку А. М. Вейц «створення антикорупційного суду в нашій державі не є новою ідеєю, адже ідея створення спеціалізованих антикорупційних судів уже багато років реалізовувалась в різних формах в багатьох державах світу, зокрема і в таких європейських державах як Хорватія, Болгарія і Словаччина та інших державах світу» [23, с. 154].

Науковці С. А. Риб'янець та У. Р. Шемет вважають, що «досвід створення спеціалізованих судів мають 20 країн: Афганістан, Бангладеш, Болгарія, Ботсвана, Бурунді, Індонезія, Камерун, Кенія, Малайзія, Мексика, Непал, Пакистан, Палестина, Сенегал, Словаччина, Таїланд, Танзанія, Уганда, Філіппіни, Хорватія. Модель універсального паралельного суду функціонує в Болгарії, Індонезії, Малайзії. Проте зарубіжний досвід показує, що існують ще три моделі організаційної структури антикорупційних судів. Так найпростішою моделлю є працюючий у загальних місцевих судах одноосібний суддя, призначений або уповноважений розглядати справи про корупцію (Кенія, Бангладеш).

У Словаччині, Хорватії та Пакистані пріоритет у корупційних справах мають суди першої інстанції, а Верховний суд розглядає апеляційні скарги. Антикорупційні суди змішаного типу при розгляді особливо важливих корупційних справ можуть бути судами першої інстанції та апеляційними для решти справ, що розглядаються в місцевих судах (наприклад, Філіппіни). Кожна країна розробила та має власну судову систему. Якщо, наприклад, у Чеській Республіці судова система побудована, так би мовити, за «закритою» схемою, тобто Конституція має чіткий перелік усіх судів і жодний інший не може бути створений, то судова система Словацької Республіки відкритіша: створення інших судів знаходиться у компетенції законодавчого органу (за

аналогією з Україною). Однак, дозволяючи створення нових судів, Конституція Словацької Республіки не передбачає ані надзвичайних, ані особливих судів» [153, с. 127].

Водночас, Б. В. Прокопів визначає, що «доцільність створення цього органу (ВАКС – В. Г.) залишається під питанням, оскільки, аналізуючи міжнародний досвід існування антикорупційних судів, жоден з них не виправдав очікувань та не став тією ланкою антикорупційної системи країни, яка б стала визначальною у боротьбі з корупцією в межах держави. Автор звернув увагу на те, що антикорупційні суди функціонують лише у 20 країнах світу, серед яких такі, як Афганістан, Бангладеш, Ботсвана, Бурунді, Камерун, Індонезія, Кенія, Непал, Пакистан, Палестина, Філіппіни, Сенегал, Уганда (тобто так звані країни «третього світу). Щодо досвіду європейських країн із створення таких судів, то вони функціонують лише у трьох країнах: Болгарії, Словаччині та Хорватії. Але у жодній провідній країні не створено і не передбачається створення такого органу, тому залишається відкритим питання доцільності створення такого суду на території України» [150, с. 104].

Схожої думки І. О. Хайдарова, яка визначила, що «з наведеного списку видно, що більшість держав – високо корумповані країни азійського та африканського регіонів. Це Філіппінські острови, Пакистан, Кенія, Уганда, Палестина та ще ряд країн з високим рівнем злочинності. Серед європейських представників списку – лише Словаччина, Хорватія та Болгарія» [185, с. 120]. Таку ж інформацію знаходимо і у Левенець А. В. [91, с. 215].

Відповідно вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати досвід саме європейських країн Словаччини, Хорватії та Болгарії.

Так, відповідно до інформаційної довідки, «у Болгарії антикорупційний суд є універсальним паралельним судом, оскільки система антикорупційних судів включає як суд першої інстанції – Спеціалізований кримінальний суд, так і апеляційний суд – Апеляційний спеціалізований кримінальний суд. В

якості касаційної інстанції виступає Верховний касаційний суд. У 2003 році у Словаччині було створено Спеціалізований суд (пізніше перейменований на Спеціалізований кримінальний суд) для розгляду справ про корупційні злочини та організовану злочинність. У Хорватії основою системи протидії корупції є Управління з протидії корупції та організованій злочинності (Ured za suzbijanje korupcije i organiziran og kriminaliteta, USKOK). У 2009 році було створено Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, віднесених до компетенції УСКОК. Відповідно до ст.32 Закону «Про протидію корупції та організованій злочинності» Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, віднесених до компетенції УСКОК, створені в окружних та муніципальних судах Осієку, Рієки, Спліту та Загребу» [67]. А відповідно до ст. 34 цього закону, колегії суду, які розглядають справи складаються з трьох суддів. Судді в палатах окружного суду, яким справа була передана рішенням Верховного суду відповідно до статті 33 цього Закону, призначаються головою суду. Цей суд формується з числа суддів, які мають досвід розгляду більш складних справ. Обвинувачення в судах, яким справа була передана рішенням Верховного суду, має бути представлено Канцелярією або Державної прокуратурою, призначеною Головним державним прокурором за пропозицією директора [221].

«Позитивний досвід розгляду антикорупційних питань у судовій інстанції має Хорватія, де у 2008 році було створено спеціальні судові департаменти в чотирьох окружних судах (Осієк, Рієка, Спліт та Загреб). Ці суди мають юрисдикцію розглядати виключно корупційні злочини, вчинені посадовцями середньої та вищої ланок державного управління, а також справи, пов’язані з організованою злочинністю. Справи щодо злочинів, які розслідують звичайні прокурори, розглядають у звичайних регіональних судах», - зазначено у працях О.В. Линник, В.Я. Линник [94, с. 264-265].

У вище згаданій Болгарії у Законі «Про судову систему» у ст. 63 визначено, що Спеціалізований кримінальний суд апеляційної інстанції

розглядає в якості другої інстанції оскаржені дії у справах спеціалізованого кримінального суду [53]. А відповідно до Розділу VI «а». «Спеціалізований кримінальний суд» визначено, що компетенція спеціалізованого кримінального суду визначається законом. Спеціалізований кримінальний суд прирівнюється до районного суду, і його місцезнаходження знаходиться в Софії (ст. 100 а). Спеціалізований кримінальний суд складається з суддів і очолюється головою (ст. 100 b). Спеціалізований кримінальний суд розглядає справи у складі одного судді і двох присяжних, якщо інше не передбачено законом. Склад суду очолює суддя найвищого рангу або рангу (ст. 100 в).

А коли суддя спеціалізованого кримінального суду позбавлений можливості виконувати свої обов'язки і не може бути замінений іншим суддею того ж суду, голова спеціалізованої апеляційного суду у кримінальних справах може відрядити суддю спеціалізованого апеляційного суду у кримінальних справах, суддю іншого районного або районного суду звання судді апеляційного суду за згодою голови відповідного районного або районного суду з дотриманням умов ст. 227. (ч. 1 ст. 100 е) [53].

Присяжні для Спеціалізованого кримінального суду у Болгарії обираються: у спеціалізований кримінальний суд – загальними зборами суддів спеціалізованого апеляційного суду у кримінальних справах (ст. 68 b). А муніципальні ради повинні протягом трьох місяців до закінчення терміну повноважень присяжних засідателів направити список кандидатів у присяжні засідателі разом з копією своїх рішень і документи по ст. 68, п. 3 (Закону про судову владу – В. Г.) для спеціалізованого кримінального суду – голові апеляційного спеціалізованого кримінального суду [53].

Закон «Про суди і про внесення змін до деяких законів» Словаччини у ч. 2 § 5 визначив, що Спеціалізований кримінальний суд також належить до системи судів Словацької Республіки. А у § 9 визначено, що Спеціалізований кримінальний суд діє і вирішує кримінальні справи та інші справи, передбачені положенням про судочинство. Спеціалізований кримінальний суд має статус обласного суду [220]. У Розділі 6. указаного закону визначено,

що Колегія спеціалізованого кримінального суду складається з трьох суддів, один з яких є головою палати. Голова Сенату керує і організовує діяльність Сенату (§25) [220].

Так, відповідно до Н. В. Камінської, «у Словаччині спеціалізований суд утворювався через пересторогу, що злочинні організації зможуть шантажувати чи підкуповувати суддів загальних судів; в Індонезії – через значний рівень впливу політичних та бізнес еліт на суди загальної юрисдикції, а також високий загальний рівень корумпованості судової системи» [70, с. 4].

А О. Л. Макаренков зазначає, що «створення Спеціалізованого (Спеціального до 2009 р.) кримінального суду у Республіці Словаччині корелювало із щирим прагненням її громадян та доброчесної частини публічної влади мінімізувати корупцію у країні до рівня, який прийнятний для повноцінного членства у ЄС. Передумовами цього були обставини організаційної неспроможності наявних судів першої та другої інстанцій вершити правосуддя в корупційних справах; необхідність пришвидшення вирішення таких справ й отримання дозволів від слідчих суддів на негласні слідчі дії; відсутність незалежності суддів цих судів від прокурорів, слідчих, адвокатів та політиків і, відповідно, їх неупередженості; прагнення підвищити привабливість економіки для інвестицій. Разом зі спеціалізованою прокуратурою (Úrad špeciálnej prokuratúry) цей суд становить базовий організаційний інститут антикорупційної інфраструктури РС, яка сьогодні має вже понад 17 років досвіду роботи. Конструктивні елементи умов та змісту цієї діяльності (спеціальні процедури перевірки придатності судді до протидії корупції на своїй посаді, достатня оплата праці, незалежність від прокурорів та спеціальна юрисдикція) дуже корисні для кожної держави Європи, включаючи Україну. Судді цього суду акумулювали спеціальні знання та досвід з антикорупційного правосуддя, недопущення неформальних зв’язків і впливу на суддів, успішного завершення розгляду та вирішення корупційних справ винесенням судових рішень. Водночас

виклики, перед яким нині стоїть Спеціалізований кримінальний суд Республіки Словаччини, стають повчальними для України та інших країн, які створили відповідні суди і/або здійснюють послідовну роботу з мінімізації корупції. Важливо також, що соціальні протести словаків у 2009 р. проти спроб публічної влади припинити роботу антикорупційного суду – доказ значущості ролі конструктивної громадянської активності під час антикорупційних трансформацій публічно-правових відносин країни, яка інтегрується до ЄС, прагнучи залишатися відкритою до прогресу. Громадяни демонстрували значення цього інституту для профілактики клієнтизму, кумівства та інших проявів корупції [99, с. 308].

Водночас науковці по різному трактують роль спеціального органу правосуддя у корупційних злочинах та його результативність. Так, Б. В. Прокопів, проаналізувавши міжнародний досвід діяльності антикорупційних судів, дійшов висновку, що «ця структура не прижилася та не дала очікуваних ефективних результатів в жодній європейській країні» [150, с. 106].

Н. В. Камінська визначила, що «безумовно досвід зарубіжних країн, як правило, країн з перехідною економікою, високим рівнем корупції, недовіри до судової системи тощо, засвідчує позитивну динаміку на цьому шляху» [70, с. 5]. Загалом європейський досвід функціонування антикорупційних судів, відповідно до І. О. Кісліциної, показує, що «в тих країнах, де існують такі суди, рівень корупції, хоча і дуже повільно, але починає зменшуватись (Хорватія, Словакія, Болгарія покращила на декілька пунктів свої показники відповідно до світового рейтингу сприйняття корупції, проте позитивні зміни відбулись за 8-10 років)» [73, с. 140].

З наведеного випливає, що боротьба та запобігання корупції на сьогодні однією із основних проблем сучасних країн. Таке твердження підтримано й опитаними нами респондентами: 12,9% – адвокатів, 12,9% – суддів, 48,4% – представників спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції та 25,8% – інших осіб, а загалом – 90,3% респондентів

вважають боротьбу та запобігання корупції на сьогодні однією із основних проблем сучасних країн (див. Додаток Д).

1.2. Поняття, завдання та особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів

Проблема протидії корупції в Україні нині є надзвичайно актуальною, зокрема у частині антикорупційного правосуддя, що є новелою для України, що і зумовлює, відповідно, підвищення наукового інтересу до вивчення зазначеної проблеми та заходів щодо удосконалення антикорупційного правосуддя [126, с. 82]. А для визначення поняття, завдання та особливостей правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів необхідним є використання дуального підходу з поєднання розуміння сутності правосуддя у кримінальних провадженнях та корупційних злочинів.

На думку Н. В. Хмелевської, «корупційний злочин – це правопорушення, яке полягає у використанні свого службового становища чи іншої особи з власною корисливою метою» [186, с. 317].

Відповідно до примітки до ст. 45 КК України «корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 366-1, 368, 368-3 - 369, 369-2, 369-3 КК України» [81]. Це зокрема у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262 КК України), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних

речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України), викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК України), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України, за виключенням ч. 1 ст. 357 КК України), викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України). А також це злочини: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України), підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги

(ст. 368-4 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України).

У частині 1. ст. 12 КК України кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини однак, враховуючи тему нашого дисертаційного дослідження, то складовим елементом його предмету є виключно корупційні злочини, а корупційні проступки не брались до уваги.

А відповідно до ч. 1 ст. 33-1 КПК України Вищому антикорупційному суду підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених в примітці статті 45 Кримінального кодексу України, статтями 206-2, 209, 211, 366-2, 366-3 Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1-3 частини п’ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [83]. Це такі злочини: протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України), легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України), видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК України), декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), неподання суб’єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України).

Підтримаємо думку Д. Г. Михайленка про те, що «коло корупційних злочинів лише перетинається із колом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної із наданням публічних послуг. Важливою типологізацією корупційних злочинів є їх розподіл на дві принципово різні групи за критерієм механізму корупційних відносин на односторонні та двосторонні корупційні злочини. До односторонніх відносяться такі корупційні злочини, які можуть бути вчиненні суб’єктом

корупції одноособово без обов'язкової добровільної участі інших осіб. До двосторонніх корупційних злочинів відносяться такі корупційні злочини, які можуть бути вчинені виключно при обов'язковій добровільній участі декількох суб'єктів корупції» [109, с. 10].

Здійснюючи аналіз рівня, структури та динаміки корупційної злочинності, В. В. Пономаренко визначила, що він показав «переломність» 2018 року, в якому суттєво зросла кількість зареєстрованих корупційних злочинів, в тому числі окремих їх видів, а також суттєве зростання залишку нерозглянутих справ на початок звітного періоду, кількості справ, що надійшли, та тих, які були розглянуті, а також нерозглянутих на момент завершення звітного періоду справ. З точки зору своєї структури, найбільш поширеними корупційними злочинами постають ті, що передбачені у статтях 364, 364-1, 368 та 369 КК України. У свою чергу, звертає на себе увагу незначна кількість розглянутих судами першої інстанції справ у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів порівняно з тими, що залишились на момент початку звітного періоду, і тими, що надійшли протягом цього періоду. Вказане ще більш показує необхідність подальшого реформування судової системи України, зокрема й у напрямку ефективності здійснення правосуддя щодо корупційної злочинності [135, с.57]. А місія ВАКС полягає в здійсненні справедливого правосуддя в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів [39, с.131].

Що ж розуміється під поняттям правосуддя у кримінальних провадженнях?

В. С. Бігун зазначає, що «правові положення дають підстави стверджувати про наявність формальних і змістовних сутнісних ознак правосуддя. Формальною ознакою правосуддя є його здійснення у формі судочинства судами як державними органами, а змістовною – відповідність вимогам справедливості і забезпечення ефективного поновлення в правах. Формальна ознака правосуддя конкретизується у функціональному розумінні правосуддя, яке ототожнює його з судочинством, судовим розглядом справ,

тоді як друге, змістовне розуміння акцентує на внутрішніх характеристиках судової діяльності, наприклад, справедливості як меті правосуддя. Досягнення мети й може слугувати основою телеологічного розуміння правосуддя» [8, с. 13].

На думку С. Демченко, «не слід ототожнювати термін судочинства з правосуддям, оскільки судочинство може бути справедливим і несправедливим. Саме тому вищезазначені поняття слід розмежовувати. Правосуддя – це справедливе судочинство» [41, с.97]. І. В. Гловюк визначила, що «при визначенні правової природи правосуддя, слід враховувати те, що правосуддя є виключною функцією судової влади, а ширше – державної влади. Правосуддя за своєю природою та соціальним значенням є настільки важливою функцією державної влади, що правосуддя здійснюють спеціалізовані органи – суди, тобто колегіальний суд чи суддя, який діє від імені суду» [36, с.138].

Особливості правосуддя як самостійної форми державної діяльності, І. Є. Туркіною розкрито в таких положеннях:

«По-перше, здійснення правосуддя націлене на особливу сферу діяльності держави, в якій виділяються правозахисні, впорядковують і правозастосовні елементи змісту влади, встановлюються основи фактичної і правової рівності всіх соціальних груп і прошарків населення, кожного окремого громадянина перед законом і судом.

По-друге, реалізація правосуддя як форми державної діяльності має чітку спрямованість на здійснення судової політики в державі. Під політикою можна розуміти історично визначену форму управління соціальними процесами, а це передбачає як установку цілей, так і планомірну свідому діяльність по їх здійсненню. Можливість виокремлення саме судової політики говорить про особливі впливі її на суспільство у певній сфері життя з метою приведення його до бажаних структурних і функціональних характеристик.

По-третє, здійснення правосуддя як особливої форми державної діяльності виражається зовні через відповідну систему органів держави – судову систему. Як відомо, кожна з таких форм поряд з іншими ознаками, характеризується організацією здійснюють її органів і пов'язана з тим чи іншим видом державних органів (представницьких, виконавчих, судових). Саме через відповідні системи органів матеріалізується зміст кожної даної форми, виявляється її певне конкретне призначення, специфічні способи здійснення, функції тощо.

Тільки цілісний аналіз усіх елементів структури судової системи дає можливість виявити її характер. Головне призначення судової системи – це здійснення правосуддя. Причому правосуддя становить виняткову прерогативу суду, тому що воно здійснюється тільки судом» [175, с. 103-104].

А от О. І. Величко визначено, що «соціальна цінність правосуддя, як основної функції судової влади в Україні, полягає в тому, що правосуддя покликано забезпечувати: 1) утвердження в державі верховенства права; 2) забезпечення дотримання Конституції та законів України; 3) гарантування захисту прав та свобод людини і громадянина, а також юридичних осіб та інших громадських об’єднань; 4) захист суспільних та національних інтересів; 5) здійснення відновлювальної функції» [24, с.73].

На думку І. В. Гловюк «під правосуддям у кримінальних справах можна і слід вважати таку судову діяльність, яка здійснюється в особливій процесуальній формі шляхом розгляду і вирішення кримінальних справ про злочини та об'єктивно-протиправні діяння по суті та про застосування або незастосування заходів кримінально-правового впливу і застосуванням у зв'язку з цим норм матеріального права. При цьому правосуддя характеризується такими властивостями, як справедливість, доступність та транспарентність» [36, с. 141]. Також авторка звернула увагу, що «слід зазначити, що немає критеріїв, за допомогою яких можливо визначити, яку саме діяльність, крім вирішення кримінальної справи по суті, можна чи не

можна відносити до правосуддя (якщо розуміти його у широкому значенні, тобто не лише як розгляд судом кримінальної справи по суті та вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, а й деякі інші форми діяльності суду)» [36, с. 138].

Гуманістичний напрям у кримінальному процесуальному праві неодмінно пов'язують із системою світоглядних соціально-правових ідей, основу яких становлять уявлення про людську честь і гідність, що виявляється в основних правах та свободах людини, закріплених у засадах і нормах кримінального процесуального закону. Правосуддям за своєю суттю може бути визнане кримінальне провадження лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості й забезпечує ефективне поновлення порушених прав [63, с. 269]. Науковець С. М. Зеленський вважав, що «оцінювання справедливості кримінального судочинства має двоаспектний характер: перший, змістовий, стосується критичного оцінювання самого закону, другий, формальний, – його застосування в конкретних кримінальних провадженнях. Але, незалежно від того, схвалюємо ми чи ні змістову концепцію справедливості, на якій базується закон, ми неодмінно розглядаємо систему права з позиції формальної справедливості. Сутність формальної справедливості полягає у неупередженому й об'єктивному застосуванні правил» [63, с. 273].

На думку К. М. Слінько «правосуддя у кримінальних провадження має свої функції. Так, функції правосуддя у кримінальному процесі можна визначити як сукупність функціональної діяльності судді під час судового розгляду щодо обвинуваченого та за змістом обвинувачення. Суддя зобов’язаний під час виконання функції правосуддя надати гарантії учасникам кримінального провадження таким чином, щоб забезпечити виконання завдань кримінального процесу. Вирок суду проголошується одноразово, та він повинен мати виховний зміст таким чином, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення, відповів у міру своєї вини» [163, с. 137].

Водночас у Н. П. Сизої визначено правосуддя як функцію кримінального процесу. Так, авторка зазначила, що «правосуддя є основною кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює суд через реалізацію в установленій законом процесуальній формі повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і вирішення кримінального позову з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення. Функція правосуддя здійснюється у судових стадіях кримінального провадження, де вирішується питання про обвинувачення: у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді у першій інстанції, апеляційному та касаційному розгляді та при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами» [160, с.60].

Як вірно зазначає І. В. Гловюк, «в літературі немає єдиного підходу до поняття правосуддя. У радянській кримінально-процесуальній поняття правосуддя виводилося із діючого законодавства і практично одностайно розумілося як діяльність з застосування матеріального права, яка відповідає на основне питання кримінальної справи. Розуміння правосуддя у кримінальних справах як діяльності з застосування матеріального права та застосування до осіб, які вчинили злочин або суспільно небезпечне діяння заходів державного примусу активно використовується й у сучасний період розвитку кримінально-процесуальної науки. Однак існують і інші, більш широкі визначення правосуддя, коли правосуддя розглядається не тільки як форма вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом застосування до винного покарання, але й як форма судового контролю за законністю діяльності органів кримінального переслідування, дотримання прав учасників попереднього розслідування» [35, с. 2].

Маємо відмітити, що схожість судового контролю та правосуддя, принаймні в частині належності до судової гілки влади суб'єктів, які забезпечують зазначені напрями діяльності, стала підставою для існування в науці кримінального процесу двох протилежних позицій стосовно

співвідношення названих функцій [133, с. 167]. Нами вище наведено вузьке розуміння поняття правосуддя у кримінальному провадженні. Воно не включає до свого змісту судовий контроль [163, с. 137; 160, с. 60], але необхідно звернути увагу, що в межах нашого дослідження буде застосоване широке розуміння правосуддя у кримінальному провадженні із врахуванням судового контролю як різновиду правосуддя.

Застосовний підхід обґрунтований наступним. Частина 1 ст. 129 Конституції України визначила, що «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» [77]. У статті 21 КПК України визначено засаду доступу до правосуддя у якій встановлено те, що «кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» [83], а ст. 30 КПК України встановлює норму про здійснення правосуддя лише судом за правилами, які встановлює КПК України. Про включення слідчого судді у розуміння правосуддя у кримінальних провадженнях знаходимо у ч. 3 ст. 35 КПК України. Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя як захід забезпечення кримінального провадження визначений у п. 4-1) ч. 2 ст. 131 КПК України та детально регламентований ст. 155-1 КПК України не здійснює поділу суддів на тих, які розглядають кримінальне провадження по суті (чи будь-яке інше провадження) та тих, які здійснюють судовий контроль.

А у частині 4 ст. 615 КПК України визначено наступне: «скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об’єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством» [83]. Така норма визначає не настільки

суддю, який здійснюватиме судовий контроль, в аспекті використання поняття «правосуддя», а суд що розташований на певній території. Водночас, сама норма стосується саме судового контролю і використовуючи поняття «правосуддя» законодавець визначає судовий контроль як складову змісту правосуддя, що здійснюється судами.

Саме тому погодимось із висновком Л. В. Ватманюк, яка досліджуючи питання кореляції наукових підходів щодо дефініції правосуддя визначила, що «під правосуддям слід розуміти вирішення спорів про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права: на підставі закону, що відповідає принципам справедливості, рівності, свободи та гуманізму; на основі діяльності, яку здійснюють спеціальні органи державної влади, що уособлюють собою судову владу» [22, с. 46].

Вище окреслене дозволяє сформулювати положення про те, що правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є окремим різновидом правосуддя у кримінальному провадженні, яке відрізняється від загального правосуддя у кримінальних провадженнях лише за ознакою кваліфікації кримінального протиправного діяння як корупційного. Водночас, на нашу думку, на його зміст впливають і інші особливості, які необхідно визначити як ознаки правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Спробуємо їх охарактеризувати.

По-перше, це спеціальні суб'єкти, що беруть участь у правосудді у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

На думку Г. Муляр та О. Ховпун, «корупційні правопорушення (злочини) в Україні розглядаються новими інститутами, які утворені у 2014-2019 роках. До таких інститутів (органів) належать: НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС. Вони мають як власні повноваження, так визначені законодавством процедури взаємодії між собою» [112, с. 63].

Р. Ю. Половинкіна умовно вищезазначені органи державної влади у сфері боротьби з корупцією співвідносить з гілками влади, що є новаторським підходом і дещо змінює класичне бачення. «Законодавчу гілку

влади представляє Національне агентство з питань запобігання корупції, оскільки завданням цього органу є створення державної політики та антикорупційної стратегії. Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань – виконавча гілка влади, оскільки є спеціальними правоохоронними органами. Вищий антикорупційний суд – судова гілка влади» [132, с. 25].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» «Спеціалізована антикорупційна прокуратура входить у систему прокуратури України» [58]. А відповідно до ч. 3 ст. 7 указаного Закону «особливості організації і діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури визначені статтею 8-1 Закону України «Про прокуратуру». Утворення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, визначення її структури і штату здійснюються Генеральним прокурором за погодженням з Директором Національного антикорупційного бюро України» [58]. «Спеціалізована антикорупційна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах Департаменту), підпорядкованим заступнику Генерального прокурора – керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» [115].

Призначенням САП, на думку А. В. Лапкіна, «у цій системі є виконання функцій прокуратури у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень корупційної спрямованості. Про це свідчать положення ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», згідно з якою на САП покладено такі функції: 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов’язаних із корупційними або з корупцією правопорушеннями. У межах реалізації своїх функцій САП здійснює міжнародне співробітництво» [88, с. 260].

Відповідно до Розділу 3 Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора «основні завдання та функції Спеціалізованої антикорупційної прокуратури наступні:

1. Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування кримінальних правопорушень Національним антикорупційним бюро України.

2. Виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду.

4. Запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу, виконання вимог закону про невідворотність відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

5. Забезпечення підозрюваним, обвинуваченим безоплатної правової допомоги у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

6. Підтримання публічного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, що розслідувалися Національним антикорупційним бюро України.

7. Забезпечення в межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями.

8. Забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

9. Представництво інтересів держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або

пов'язаними з корупцією правопорушеннями, а також у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

10. Здійснення у межах реалізації функцій Спеціалізованої антикорупційної прокуратури міжнародного співробітництва» [115].

«У підсумку необхідно констатувати», – як зазначив А. Лапкін, – що «САП є важливим суб'єктом у механізмі реалізації державної антикорупційної політики в частині розслідування корупційних кримінальних правопорушень, притягнення до кримінальної відповідальності винних у їх вчиненні осіб і відшкодування заподіяної державі їх вчиненням шкоди. Вона і покликана виконувати функції прокуратури відносно НАБУ як органу досудового розслідування й оперативно-розшукової діяльності та сприяти ВАС у розгляді й вирішенні справ про корупційні правопорушення. Організація та діяльність САП у цілому відповідає міжнародним стандартам та кращому іноземному досвіду формування антикорупційних інституцій, і проте деякі законодавчі недоліки щодо і визначення її статусу створюють і загрозу порушення, з одного боку, засади єдності системи прокуратури з боку САП, а з другого – незалежності САП з боку НАБУ» [88, с. 68].

З викладеного вище зрозуміло, що САП є спеціальним учасником відносин із правосуддя, а саме правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів шляхом того, що саме на них покладено обов'язок підтримання публічного обвинувачення в суді у корупційних злочинах, а також участь у судовому контролі у кримінальному провадженні щодо корупційного злочину шляхом заявлення різного роду клопотань (про накладення арешту на майно, про взяття підозрюваного під варту, про застосування негласних слідчих (розшукових) дій тощо), або участь у розгляді слідчим суддею клопотань, які були подані стороною захисту.

Із запуском в Україні нових антикорупційних структур (Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство з питань запобігання корупції) з'явилася ініціатива впровадження спеціалізованих судів, які б розглядали судові справи,

пов’язані з корупцією на високому рівні. Серед основних вимог західних партнерів та МВФ до України на шляху до подолання корупції в усіх сферах життєдіяльності суспільства було створення антикорупційного суду, формування якого є практикою багатьох країн. На думку С. А. Риб’янець, У. Р. Шемет «згода країни на впровадження такого суду є важливим сигналом політичної волі, незворотності та посилення боротьби з корупцією, який подається як громадянам країни, так і всій світовій спільноті. Констатація того факту, що впровадження антикорупційних судів само по собі не вирішує викорінення корупції, здійняло хвилю обговорення питання про доцільність та ефективність створення спеціального антикорупційного суду в Україні. Ключовими аргументами на користь останнього стали: якісне зміцнення судової системи країни; прискорення процесу розгляду справ; винесення незалежних, справедливих рішень» [153, с. 126].

І. Грицюк, І Бірюкова зазначають, що «чинний КПК України чітко не визначає поняття і класифікацію суб’єктів кримінального процесу. У ньому йдеться про осіб, які беруть участь у справі (статті 19, 20, 22, 53, 87), учасників процесу (глава 3).У свою чергу, більшість науковців визначають суд (суддю) як суб’єкта кримінального процесу та визначають його особливе (головне) місце серед цих суб’єктів. Ця позиція науковців обґрунтовується тим, що суд є представником однієї з гілок державної влади» [41, с. 132].

А В. В. Чумак визначив, що «вищі спеціалізовані суди у системі судоустрою України відіграють важливу роль у цілісному механізмі всієї судової системи, оскільки вони наділені виключною компетенцією розглядати та вирішувати по суті справи окремих категорій, а їх діяльність визначається на рівні окремого нормативно-правового акта, який визначає їх правовий статус, а отже й місце в системі судоустрою України. Таким чином, вищі спеціалізовані суди України в системі судоустрою є важливим елементом у системі здійснення правосуддя і забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина, адже саме вони є тією

інстанцією, яка покликана здійснювати захист законних інтересів громадян в окремих категоріях справ» [194, с. 255-256].

У ст. 3 КПК України щодо ВАКС визначені наступні положення, які встановлюють нормативні основи для формування складу суду у ВАКС при здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів:

1) Так, згідно п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК України (щодо здійснення судового контролю під час надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – В. Г.), – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Водночас, варто зазначити, що це положення не застосовується ВАКС. Детальніше це буде розглянуто у Розділі 2 дисертаційної роботи.

2) У п. 20) ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що судом апеляційної інстанції є Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду – стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених КПК України до підсудності Вищого антикорупційного суду.

3) У п. 22) ч. 1 ст. 3 КПК України встановлено, що суд першої інстанції – Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його підсудності КПК України.

4) У п. 23) ч. 1 ст. 3 КПК України надано визначення, що суддя це також і голова, заступник голови, суддя Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції

України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний [83].

Згідно ч. 12 ст. 31 КПК України «кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється:

1) у суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав;

2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав.

Кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів» [83].

На думку науковців І. Грицюк та І. Бірюкової, «суддя Вищого антикорупційного суду як особливий учасник кримінального провадження характеризується таким чином: 1. Йому належить центральне місце в системі правового захисту конституційних та інших правових цінностей. Діяльність суддів становить універсальний механізм із захисту й охорони права, відновлення порушеного права, припинення порушеного права, розгляд справ у судовому засіданні. 2. Публічність судової діяльності – сутність відкритості, політичної або партійної незаангажованості судів та суддів. 3. Юрисдикційність судової діяльності у кримінальному провадженні за корупційними справами полягає в сукупності правомочностей суб’єктів цієї діяльності з розгляду та розв’язання цієї категорії справ» [39, с. 134].

І. О. Пархоменко-Куцевіл визначено, що «водночас слід констатувати, що в Україні хоч і створені антикорупційні органи, однак діяльність цих органів неефективна, відсутні результати діяльності, скоординовані дії в

реалізації основних антикорупційних заходів, що, у свою чергу, формує негативне ставлення громадськості до таких новостворених інституцій. Це пов'язано з багатьма факторами: по-перше, відсутністю спеціально підготовлених фахівців, які реалізовуватимуть антикорупційну політику, обізнані в питаннях запобігання та подолання корупції, мають відповідну кваліфікацію та досвід діяльності; по-друге, відсутністю досвіду діяльності та інституційної спроможності зазначених органів, оскільки це новостворені органи, вони формують свою діяльність з урахуванням досвіду європейських та світових практик, що не завжди спрацьовує. В Україні характер корупції відрізняється від корупційних проявів в інших країнах, тому слід враховувати національні особливості прояву корупції. По-третє, зазначені органи повільно розпочали свою діяльність, оскільки дуже довго формувався їх кадровий склад» [124, с. 36].

В. І. Валько та М. І. Хавронюк, провівши моніторинг здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом, визначили, що «кардинальних змін при розв'язанні проблеми затягування розгляду справ про корупційні злочини, підслідні НАБУ, ще не відбулося, хоча початок діяльності ВАКС вселяє певні надії на те, що такі зміни невдовзі можуть настати.

Ці надії, на думку авторів, можна пояснити, зокрема: утричі стислішим строком проведення у ВАКС підготовчого засідання, ніж воно проводилося судами раніше; завершенням переважної частини всіх підготовчих засідань, тоді як раніше в судах такі засідання іноді тривали роками; активним проведенням судових засідань після завершення підготовчого провадження у ВАКС; тим, що з початком роботи ВАКС втратили своє значення більшість причин затягування розгляду справ (тривале формування колегій суддів, проблеми із визначенням підсудності справ тощо); масштабом діяльності ВАКС (станом на 3 березня 2020 року суд розглядав 173 кримінальні справи по суті пред'явленого обвинувачення щодо 441 особи за участю 812 захисників); попередніми результатами (судом, уже на етапі його організаційного та інституційного становлення, закінчено розгляд 97% заяв,

95% клопотань, 81% скарг і 27% кримінальних справ, зокрема ухвалено вироки у трьох справах, тоді як до початку діяльності ВАКС кінцеві судові рішення за результатами багатомісячних чи кількарічних розглядів були ухвалені судами лише у 20% від усіх скерованих до судів кримінальних проваджень)» [152].

На думку Б. В. Прокопіва «важливо врахувати той факт, антикорупційний суд – це не замкнена система, яка складається лише з двох ланок (НАБУ – Антикорупційний суд). Для забезпечення принципу рівноправності та змагальності сторін необхідно забезпечувати рівні умови участі у судовому процесі як для антикорупційного прокурора, так і для захисника» [150, с. 105]. І на сьогодні у цьому є актуальна проблема. Державні інститути, які уповноважені на проведення досудового розслідування корупційний злочинів, підтримання публічного обвинувачення у суді та здійснення правосуддя у корупційних злочинах є спеціалізованими, що відповідно говорить про їх фаховий рівень у вирішенні питань, які виникають у відносинах, щодо корупційних злочинів. Водночас, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – «недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [54]. Створення системи адвокатури, яка би ґрунтувалась на основі засад її створення як спеціалізованої та державної і яка б забезпечувала захист лише у кримінальних провадженнях у корупційних злочинах не передбачено та не потрібно, оскільки це істотно суперечить правовій природі адвокатури та захисту від публічного обвинувачення.

Водночас захист, у випадку відсутності належної спеціалізації захисника щодо корупційних злочинів, істотно «програє» у відповідній кваліфікації. Шляхами до вирішення цього питання можуть стати як

розширення переліку заходів підвищення кваліфікації адвокатів з напрямку проблем захисту у справах щодо корупційних злочинів (в т.ч. у межах системи безоплатної правової допомоги), так і обрання адвокатами вузької спеціалізації щодо захисту.

Другою особливістю є підсудність. Ю. Є. Полянський у 2018 році зазначив, що «на сьогодні розгляд справ про корупцію відноситься до компетенції судів загальної юрисдикції, починаючи від окружних, тобто все зводиться до покарання дрібних корупціонерів, тоді як «акули корупції» не несуть належної відповідальності. Саме для здійснення правосуддя щодо таких корупціонерів має створюватись ВАС. Виникає питання, чи можна вважати цей суд вищим, якщо поряд з ним не створюються антикорупційні суди нижчого рівня. Думається, що в даному разі ця обставина не має істотного значення, оскільки і в подальшому інші суди загальної юрисдикції продовжуватимуть розгляд таких справ, перелік яких визначено у КПК України. Проте у слові «вищий» підкреслюється, що антикорупційним судом вищого рівня здійснюється судочинство щодо посадових осіб, які, займаючи найвищі посади в державі, завдали корупційними діяннями найбільшу матеріальну шкоду і найбільшою мірою сприяли розбещенню суспільної моралі. Все це робить цілком виправданим використання прикметника «вищий» стосовно зазначеного судового органу. Крім того, потрібно врахувати, що в такій подобі він буде єдиним в Україні, у зв’язку з цим його діяльність носитиме виключний характер у порівнянні з іншими суб’єктами судочинства» [134, с. 109].

С. А. Раб'янець, У. Р. Шемет стверджують, що «ВАКС надані повноваження розглядати усі справи, розслідування яких підпадає під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України. Це означає, що ВАКС розглядатиме усі злочини, скоєні вищими державними посадовими особами. Підсудність спеціалізованих корупційних судів в деяких країнах може обмежуватись як посадовим статусом обвинувачених, так і категоріями злочинів, а також за ознакою розміру завданих збитків. Для прикладу, до

юрисдикції спеціалізованих кримінальних судів Болгарії, Хорватії, Словаччини входить розгляд справ про організовану злочинність, навмисні вбивства, злочини, пов'язані із відмиванням коштів чи торгівлею людьми тощо» [153, с. 127]. Водночас, це не є вірним твердженням, адже не усі провадження, які підслідні НАБУ, є підсудними ВАКС. Так, згідно ч. 3 ст. 32 КПК України «у разі, якщо кримінальне правопорушення, досудове розслідування, якого проводилося територіальним управлінням Національного антикорупційного бюро України (крім кримінальних правопорушень, які цим Кодексом віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду), вчинено у межах територіальної юрисдикції місцевого суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, то кримінальне провадження здійснює суд, найбільш територіально наближений до суду за місцезнаходженням відповідного територіального управління Національного антикорупційного бюро України, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя)» [83].

Необхідно також звернути увагу й на застосування у діяльності ВАКС й іншого виду підсудності для формування законного складу суду. Вище викладене відображає поняття «предметної» підсудності. Втім ВАКС має ще й особливості територіальної підсудності. Так, згідно абз. 2 ч. 1 ст. 32 КПК України «кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, що вчинені на території України і віднесені до предметної підсудності Вищого антикорупційного суду, здійснює Вищий антикорупційний суд» [80]. Це також особливість підсудності ВАКС, оскільки він є єдиним судом, який на основ інстанційної підсудності здійснює правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Зокрема, згідно ч.ч. 1-3 ст. 33 КПК України «кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також Вищий антикорупційний суд, а кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди,

а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду. Кримінальне провадження у касаційній інстанції здійснює Верховний Суд» [83].

Таким чином при здійсненні правосуддя ВАКС поєднано інстанційну, предметну та територіальну підсудності. Водночас у п. 20-2 перехідних положень КПК України знаходимо також підсудність за зв'язком справ. Так зазначено, що «у разі об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, серед яких є кримінальні провадження, підсудні Вищому антикорупційному суду, судове провадження здійснює Вищий антикорупційний суд, якщо виділення в окреме провадження матеріалів кримінального провадження, які не віднесені до підсудності цього суду, може негативно вплинути на повноту судового розгляду. У разі зміни обвинувачення в суді під час розгляду справи Вищим антикорупційним судом таке кримінальне провадження продовжує розглядати Вищий антикорупційний суд. У разі якщо Вищий антикорупційний суд вийде за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, в порядку та у випадках, визначених частиною третьою статті 337 цього Кодексу, відповідне кримінальне провадження продовжує розглядатися як таке, що підсудне Вищому антикорупційному суду. У випадках, передбачених цим абзацом, кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснює Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду» [83].

Необхідно також акцентувати увагу на те, що визначення підсудності ВАКС не позбавлено проблемних аспектів. Так Д. В. Пономаренком зроблено висновок, що «прийом юридичної техніки – кореляції підслідності НАБУ та підсудності Вищого антикорупційного суду в чинній редакції з урахуванням ще й темпорального аспекту підсудності виявився невдалим, що ставить під загрозу право особи на суд, встановлений законом». Для виправлення цієї ситуації автор запропонував, «по-перше, в частині

предметного та персонального визначення підсудності об'єднати положення ст. 33-1 та п. 20-2 розділу XI КПК України в одній статті; по-друге, у цій же статті регламентувати питання підсудності у випадку виділення матеріалів в окреме провадження стосовно окремих співучасників, які не підпадають під перелік суб'єктів, зазначених у ст. 216 КПК України; по-третє, регламентувати питання підсудності у випадках, коли прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами НАБУ, своєю постановою відніс кримінальне провадження у злочинах, передбачених абз. 1 ч. 5 ст. 216 КПК України, до підслідності детективів НАБУ, якщо відповідним злочином було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам; детективи НАБУ з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені до його підслідності, за рішенням Директора НАБУ та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури розслідували злочини, які віднесені до підслідності інших слідчих органів» [136, с. 166].

Свій варіант вирішення проблем підсудності ВАКС запропонувала В. М. Левківська. Авторка визначила, що «роль Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики з питань підсудності справ Вищому антикорупційному суду України полягає в тому, що запровадження у практику розгляду кримінальних справ нової вертикалі судових інстанцій – антикорупційних судів, відбулося шляхом доповнення законодавства нормами, які потребують узгодження з наявною судовою практикою, а також більшої точності та конкретності знову ж таки з урахуванням вже усталеної судової практики.

За таких умов лише Верховний Суд здатен уніфікувати правозастосовну діяльність місцевих судів у процесі визначення підсудності або органів прокуратури для розв'язання цього ж питання на етапі скерування обвинувального акта до суду. Оскільки Верховний Суд є

найвищою судовою інстанцією в системі судоустрою України та враховуючи його завдання із забезпечення сталості та єдності судової практики в порядку та способі, визначених процесуальним законом, то саме він має ухвалити рішення з питань стосовно того, чи підлягає конкретна справа передачі до ВАКС у разі, якщо стосовно такої справи виникає спір.

Скерування судової практики відповідно до наданих роз'яснень дасть змогу реалізувати той потенціал, який закладено в КПК, забезпечити ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення шляхом розгляду справи впродовж розумних строків і належним складом суду» [92, с. 185-192].

Окрім проблем, що виникають із визначенням підсудності ВАКС В. І. Валько та М. І. Хавронюк зазначають, що «нагальні проблеми здійснення правосуддя ВАКС такі:

1) висока завантаженість суддів ВАКС через їхню участь у розгляді багатьох справ і матеріалів;

2) неможливість продовження річного строку повноважень слідчих суддів;

3) проблеми авторозподілу справ, що виникали через неузгодженість автоматизованої системи документообігу суду з положеннями КПК України, які містять вимоги до складу суду;

4) відсутність незалежної Антикорупційної палати у складі Верховного Суду, сформованої за правилами відбору суддів ВАКС, яка була б судом касаційної інстанції для ВАКС;

5) відсутність законодавчо встановлених правил визначення пріоритетності розгляду кримінальних проваджень;

6) можливість багаторазового відкладання підготовчого судового засідання;

7) можливість неналежного документування і тривалого не передавання справи чи матеріалів для пересилання за підсудністю;

8) законодавча невизначеність порядку направлення кримінального провадження до ВАКС;

9) значна кількість випадків неприбуття адвоката чи обвинуваченого, а також необґрунтованих клопотань адвокатів;

10) відсутність у КПК положень, спрямованих на запобігання зловживанням процесуальними правами;

11) технічні складнощі при проведенні засідань у режимі відеоконференцій» [152].

Втім, відсутність проблем діяльності ВАКС неможлива, адже це новий інститут судової гілки влади, а здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є складним.

Що ж до завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів то, на нашу думку, воно є поєднанням положень ст. 2 КПК України та ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».

Так, відповідно до ст. 2 КПК України «завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [83]. А відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» завданням Вищого антикорупційного суду є «здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов’язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також

вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства» [56].

Відповідно до Постанови Верховного суду України «Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя» «суди в основному забезпечують правильне застосування законів, справедливий розгляд судових справ і скарг громадян. Разом з тим у їх діяльності є чимало недоліків і упущень, що негативно позначаються на ефективності правосуддя. Не завжди повно і всебічно встановлюються обставини злочину, допускаються помилки при дослідженні та оцінці доказів, застосуванні норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства, призначенні покарання. Мають місце факти необґрунтованого засудження громадян» [145]. Саме на упередження процесуальних помилок має бути спрямоване завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Узагальнюючи викладений вище матеріал, можна сформулювати такі завдання правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів:

1) правильний та своєчасний розгляд кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення його по суті;

2) охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо корупційних злочинів;

3) укріплення верховенства права та законності;

4) захист особи, суспільства та держави від корупційних злочинів;

5) запобігання та боротьба з корупційними злочинами [34, с. 130-137].

Таким чином можна визначити, що правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів – це окремий вид державницької діяльності, що здійснюється судом у встановленій КПК України формі, з судового контролю за досудовим розслідуванням, розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті шляхом винесення вироку (як обвинувального, так і виправдувального) з метою

захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів. Відповідно до проведеного опитування 77,4% респондентів погодились із таким твердженням та підтримали його (див. Додаток Д).

Можна ствердно зазначити, що основним елементом державного механізму боротьби з корупцією є ВАКС – спеціалізований суд з розгляду кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів. В межах дослідження обраної теми вивчення досвіду, організаційної структури та процесуальних особливостей його діяльності має істотне значення:

1. Спеціалізація суду, яка законодавцем чітко визначена у ст. 33-1 КПК України як предметна підсудність та ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» як завдання ВАКС, визначила передумови для формування вузькоспеціалізованих позитивних практик, які можуть бути застосовані судами загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів. Також необхідно враховувати і те, що вузька спеціалізація суддів ВАКС при здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів засновує стабільні та кваліфіковані підходи у здійсненні ними правосуддя. Таку особливість можна визначити як якісну.

2. Щорічні звіти ВАКС у яких проводиться аналіз здійснення правосуддя ВАКС як судом першої інстанції (розміщені за посиланням https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/analysis/), а також судів загальної юрисдикції (розміщені за посиланням https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/) вказують на те, що ВАКС відіграє істотну роль у здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів не лише у якісному вираженні, але й кількісному. Наприклад, у 2021 році усі суди загальної юрисдикції по усім категоріям видів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (не лише корупційних) мали у провадженні 8090 справ [2]. У 2021 році в провадженні ВАКС

перебувало 9167 справ і матеріалів [1]. Звісно, що указане співвідношення є більш імовірним ніж точним, але кількісний показник діяльності ВАКС щодо розгляду корупційних злочинів є досить високим.

Враховуючи викладене вище, наукове завдання щодо дослідження функціональних особливостей здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів необхідно вирішити із розкриттям таких особливостей у ВАКС.

1.3. Міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів

Корупція щороку завдає збитків європейській економіці в розмірі 120 млрд євро. Експерти Європейського бюро боротьби з шахрайством (OLAF) стверджують, що країни ЄС щороку втрачають від корупції 323 млрд євро, що становить третину бюджету країн європейської зони до 2020 р. Зважаючи на це, доцільно здійснити аналіз підходів до поняття «міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства». Адже забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів також передбачає необхідність використання міжнародних стандартів прав із врахуванням деяких особливостей.

Частина прогресивних змін, які відбулись у суспільстві останніми роками, відобразилась на системі судочинства та судоустрою. Однією з них було внесення змін до низки нормативно-правових актів, якими запроваджувались нові державні інституції, діяльність яких направлена на запобігання та боротьбу із корупцією та здійснення правосуддя у кримінальних провадження, також запроваджувалось посилення відповідальності за корупційні злочини. Водночас діяльність відповідних органів державної влади та суду заснована на низці нормативно-правових актів, у яких встановлені ряд вимог щодо їх діяльності. Однією з них є

застосування міжнародних стандартів забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Отже, прийнятий у 2012 році КПК України вирішив цілий ряд гострих питань, які не давали спокою правозахисникам з причини наявності бажання відшукати найоптимальніші шляхи приведення українського судочинства до належного порядку, за якого із стовідсотковою гарантією забезпечується режим відповідності національних стандартів забезпечення прав людини загальновизнаним міжнародним стандартам [88, с. 6], а «визначення Конституцією України головним обов'язком держави утвердження та забезпечення прав і свобод людини, а також проголошення курсу на формування соціальної держави неминуче висувають на перший план проблему захисту прав людини. Впровадження в національну юридичну практику міжнародних стандартів прав людини, які закріплені Конституцією та законами України, потребує не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й усвідомлення того, що права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю» [54, с. 22].

В.П. Паліюк зазначає, що «не можна сказати, що наша держава не вживає заходів щодо національної імплементації відповідних міжнародних договорів, а її правозастосовні органи, в першу чергу суди, не застосовують їх принципи, в тому числі положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. До того ж, численні публікації науковців та практиків, проведення семінарських занять із суддями та іншими працівниками правоохоронних органів, сприяють освоєнню сутності міжнародних договорів взагалі та безпосередньо правової природи Конвенції і практики Європейського суду з прав людини» [125, с. 36].

Забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів також передбачає необхідність використання міжнародних стандартів прав із врахуванням деяких особливостей.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що науковці по різному підходять до аналізу та трактування міжнародних стандартів забезпечення

здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях, а дослідження цього аспекту є необхідним у контексті теми дисертації.

Так, Г. Г. Шмельова та Є. В. Білозьоров розглядають міжнародні стандарти через призму міжнародних гарантій. Зокрема Г. Г. Шмельова зазначає, що «Конституція України та інші закони передбачають використання поряд з внутрішньодержавними гарантіями і міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина – це передбачена міжнародними договорами, конвенціями, деклараціями та іншими міжнародними документами система міжнародних норм, принципів, правових і організаційних засобів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона і захист прав, свобод і законних інтересів людини» [201, с. 102].

А Є. В. Білозьоров визначив, що «міжнародні правові акти про права людини містять певні міжнародні гарантії, які закріплені в міжнародних деклараціях, конвенціях, пактах, договорах та інших документах правового характеру і, які є обов’язковими для виконання всіма державами.

Таким чином, можна стверджувати, що метою міжнародно-правових гарантій є:

1) юридичне закріплення прав, свобод і обов’язків людини та громадянина;

2) створення міжнародних установ й організацій, що повинні забезпечувати реалізацію прав і свобод людини та громадянина, а в разі порушення – сприяти відновленню порушених прав і свобод;

3) здійснення міждержавного контролю за станом забезпечення прав і свобод людини та громадянина. За суттю міжнародно-правові гарантії – це умови для здійснення прав і свобод людиною та громадянином. За змістом міжнародно-правові гарантії – це система засобів й способів, які спрямовані на реалізацію прав і свобод людини та громадянина.

Роль і значення міжнародно-правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у міжнародно-правових актах прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність» [11, с. 66].

На думку С. Є. Щирби, у міжнародно-правових актах поняття «міжнародні стандарти прав людини» використовуються досить часто як засіб політико-правової фіксації універсальної природи прав людини [203, с. 163].

А. Є. Стрекалов визначає, що «міжнародні норми в галузі прав і свобод особи прийнято називати міжнародними стандартами. Цим терміном охоплюються різнорідні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості (типу Гельсінського заключного акту, документів Віденської й Копенгагенської зустрічей) міжнародні звичаї тощо» [170, с. 507]. Водночас досліджуючи про міжнародно-правові стандарти обмеження прав людини, автор акцентував, що «принаймні у двох аспектах: у вузькому – як про систему міжнародно-правових принципів і норм, що містять обов'язкові для держав приписи щодо можливостей обмеження загальновизнаних прав і свобод людини, а також у широкому – як про сукупність вимог світової спільноти, відображених в джерелах міжнародного права і документах авторитетних міжнародних установ та організацій, щодо можливих обмежень загальновизнаних прав і свобод людини. У першому випадку акцент робиться на юридичній силі відповідних стандартів, тоді як у другому – на силі авторитету тих суб'єктів, які їх встановили» [170, с. 512].

Схожий підхід щодо визначення через норми і у П. М. Рабіновича та О. Венецької. Учені зазначають, що «міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об’єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний

зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру» [153, с. 24].

Поняття «міжнародний стандарт» охоплює своїм змістом не тільки загальновизнані норми і принципи міжнародного права, міжнародні договори, в нього пропонується включити також і численні документи рекомендаційного характеру, які розроблені для ефективної реалізації вищевказаних норм і принципів; передовий досвід зарубіжних країн щодо формування нових інститутів кримінально-процесуального права, поява яких стало результатом реального втілення в життя положень міжнародного права або навпаки послужило основою для формування нових міжнародних стандартів [150, с. 27-28].

Разом із тим необхідно ствердно визначити, як зазначили О.П. Кучинська та Ю. В. Циганюк, що «система міжнародних стандартів прав людини в кримінальному процесі України характеризується такими ознаками: а) головним елементом використання таких стандартів є людина; б) причина реалізації міжнародних стандартів – охорона та захист її прав і свобод; в) міжнародні стандарти містяться в нормах міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а саме в договорах, що визначають правове становище особи у сфері кримінального процесу та вимоги, що пред'являються до кримінальних процесуальних механізмів, які забезпечують охорону прав і свобод громадян у кримінальному провадженні; г) система є динамічною, адже з розвитком «поколінь» прав людини, може доповнюватися новими стандартами; д) систему не можна класифікувати за критеріями норм матеріального або процесуального права, оскільки вона комплексно вміщує їхні норми; е) система міжнародних стандартів прав людини в кримінальному процесі передбачає відповідність їй норм КПК України та інших законів України, які

вміщують кримінально-процесуальні норми» [88, с. 61]. Ствердно також можна говорити про те, що стандарти описують лише необхідні елементи, мінімальні вимоги, які повинна включати в себе система управління діяльністю судових органів [139, с. 148].

Водночас окремі науковці розглядають міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях не з точки зору їх змістовного наповнення, а з точки зору функціональності судової влади. Так Д.П. Мартиновський зазначає, що «історична ретроспектива стала підґрунтям для виділення серед сучасних міжнародних стандартів прав людини у сфері правосуддя двох основних категорій: стандартів організації та діяльності судової влади в державній системі як органу влади; та стандартів судочинства, що становлять основу правил і процедур, що встановлюються для розгляду конкретних справ цими органами судової влади» [107, с. 396]. А відповідно до Б.М. Пошви, «встановити правильно фактичні обставини справи – це міжнародні стандарти для судів першої і апеляційної інстанцій» [148, с. 15]. Утім у Ю.Ю. Чуприни знаходимо, що «стандарти судочинства можна визначити як систему правових норм, принципів і правових звичаїв, що встановлюють обов'язковий (мінімальний) рівень гарантованості прав особи в судовому процесі та способи реалізації таких прав. Автор визначає, що для належного захисту прав людини відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів судочинства необхідно забезпечити незалежність, неупередженість і належний рівень компетентності суддів; вільний доступ до суду кожної особи; розгляд справи в розумні строки в ході судового процесу, який відповідає вимогам справедливого процесу; повагу до рішень суду із боку органів влади, що має сприяти ефективності та дієвості таких рішень» [197].

На думку О.Г. Васільєвої «систему кримінального правосуддя міжнародне право бачить перш за все – ефективною. Далі до системи кримінального правосуддя пред'являється не менше важлива вимога –

етичність. Велика увага в міжнародному право приділяється справедливості системи кримінального правосуддя. Система кримінального правосуддя, крім іншого на думку автора, повинна бути відповідальною» [23, с. 123-127].

У вище зазначеному погодимось із думкою Д. П. Мартиновського, «оскільки міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях однозначно можна поділити на дві групи: 1) стандарти, які застосовуються під час здійснення правосуддя; 2) стандарти, які формують судову владу та організовують її діяльність.

У кожному із цих груп стандартів існують проблеми на які необхідно звернути увагу. Що ж до стандартів, які застосовуються під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, то у вітчизняній науковій думці відсутні наукові дослідження щодо стандартів, які діють під час застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Так, підставами до застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є, зокрема, вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у частинах першій і другій статті 368-3 (Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), частинах першій і другій статті 368-4 (Підкуп особи, яка надає публічні послуги), статтях 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі) і 369-2 (Зловживання впливом) Кримінального кодексу України. А також незабезпечення виконання покладених на її (юридичну особу – В.Г.) уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов’язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-3, частинах першій і другій статті 368-4, статтях 369 і 369-2 КК України» [83].

У Стамбульському плані дій з боротьби проти корупції визначено, що «відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення є

міжнародним стандартом, включеним до всіх міжнародних інструментів з питань корупції, Україні, за допомогою організацій, що мають досвід впровадження концепції відповідальності юридичних осіб (такі як ОЕСР та Рада Європи), слід розглянути, яким чином запровадити у свою правову систему ефективну та переконливу відповідальність юридичних осіб за корупцію» (п. 12) [169].

Ю. В. Циганюк вважає, що «на сьогодні відсутні норми міжнародного публічного права, які би встановлювали та гарантували загальні права юридичних осіб, оскільки сама собою юридична особа це є та учасниця правовідносин, про яку можна говорити, що в неї є природні права. Наразі необхідно вести мову про аналогію використання системи міжнародних стандартів людини в кримінальному процесі до юридичних осіб за винятком особливостей природи таких осіб. У кримінальному процесі можуть бути реалізовані такі міжнародні стандарти прав юридичних осіб:

1) право на те, щоби не піддаватися такому поводженню чи покаранню, що порушує ділову репутацію;

2) право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону;

3) право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом;

4) право на справедливий судовий розгляд;

5) право на призначення покарання виключно на підставі закону;

6) право на таємницю кореспонденції» [190, с. 312-313]. Пізніше авторка деталізувала, додавши ще 7) право на інформацію [191, с. 562].

Погоджуючись підкреслимо, що міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, які вчинені уповноваженою особою юридичної особи, не дослідженні та потребують наукового переосмислення.

Що ж до стандартів, які формують судову владу та організовують її діяльність і застосовуються у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, то необхідно зазначити, що вони, окрім того, що ґрунтуються на нормах міжнародних договорів, які регулюють діяльність судової влади в державній системі як органу влади, також засновані на міжнародних договорах, у яких визначені аспекти запобігання та боротьби з корупцією. Такими є наступні: Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. (ратифікована від 18.10.2006 р.), Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 (ратифікована від 18.10.2006) та Додатковий протокол до неї. Не ратифіковані в Україні Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996р. та Двадцять принципів боротьби з корупцією від 06.11.1997 р. Зазначені міжнародні документи вміщують положення, які визначають напрямки запобігання та боротьби з корупцією загалом, а також встановлюють стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів для організації діяльності судової влади. Водночас окремого міжнародного документа, який би встановлював основоположні принципи організації та здійснення правосуддя у справах про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів немає.

Це можна обґрунтувати тим, що міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів не відрізняються від загальних стандартів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за виключенням суспільної небезпеки корупційних злочинів, водночас це не впливає на ефективність кримінального судочинства [34, с. 155] (хоча 71% опитаних респондентів із даним твердженням не погоджуються (див. Додаток Д). А також викладеною у підрозділі 1.1. інформацією про те, що на сьогодні кількість країн у світі, де створені спеціальні антикорупційні суди є незначною.

Підтримуємо й думку про те, що досить складним залишається і питання про реагування держави на міжнародні стандарти при реформуванні законодавства. Механізм приведення вітчизняного права у відповідність з міжнародними стандартами поки не має нормативного регулювання [5, с. 150]. На сьогодні у цьому аспекті ми, безумовно, маємо реалізувати Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [57], який підкріплений вимогами ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України. А також виконувати вимоги Розділу ІІІ Закону України «Про міжнародні договори України» [58]. Водночас указані нормативно-правові акти не містять чітких вказівок на час для запровадження (імплементацію) у національне законодавство вказаних стандартів.

У зв’язку із цим, є необхідним внесення змін до п. а) ч. 2 ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та викласти її у такій редакції: «2. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування не пізніше, ніж після офіційного перекладу Рішення».

А також необхідно внести зміни до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» шляхом викладення її у такій редакції: «1. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється у межах розумного строку шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору».

Підсумовуючи, необхідно визначити, що міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів – це встановленні міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, гарантії здійснення правосуддя щодо фізичних та юридичних осіб у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та які забезпечують як дотримання прав таких

осіб у кримінальних провадженнях, так і організацію діяльності судової влади.

Висновки до Розділу 1

1. Становлення та розвиток правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів в Україні умовно можна поділити на 3 етапи становлення та розвитку, кожен з яких поділяється на під етапи.

Етапами є: 1) до здобуття Україною незалежності; 2) після здобуття Україною незалежності до формування спеціалізованих антикорупційних інституцій; 3) після здобуття Україною незалежності після формування спеціалізованих антикорупційних інституцій.

Перший етап можна поділити на наступні під етапи:

1.1 зародження кримінального судочинства – до встановлення правового регулювання кримінального правосуддя у посадових злочинів (від первинних форм судочинства до Судебника 1550 року);

1.2 удосконалення правового регулювання як відповідальності за посадові злочини, так і порядку притягнення до відповідальності (Судебник 1550 року – Судова реформа 1864 р.);

1.3 відділення кримінального провадження як окремого виду судочинства та посилення боротьби з посадовими злочинами (1864 р. – 1993 р.).

Другий етап хронологічно можна відобразити як той, що розпочався із прийняттям Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. і до жовтня 2014 року.

Третій етап розпочався з жовтня 2014 року та триває до сьогодні.

2. Компаративістський аналіз правосуддя у кримінальних провадженнях у країнах ЄС щодо корупційних злочинів вказує на відмінність підходів у визначенні предметної підсудності та техніки у правовому регулюванні статусу органу правосуддя у корупційних злочинах. Жодна з

країн ЄС немає спеціального нормативно-правового акту, який би окремо визначав статус органу правосуддя у корупційних злочинах.

3. Правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів – це окремий вид державницької діяльності, що здійснюється судом у встановленій КПК України формі, з судового контролю за досудовим розслідуванням, розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

4. Завдання правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів полягає в наступному:

1) Правильний та своєчасний розгляд кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення його по суті.

2) Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо корупційних злочинів.

3) Укріплення верховенства права та законності.

4) Захист особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

5) Запобігання та боротьба з корупційними злочинами.

5. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягають у тому, що на відмінну від правосуддя у кримінальних провадженнях щодо інших злочинів йому притаманний спеціальний суб’єктний склад та особливості підсудності.

6. Процес конвергенції міжнародних стандартів передбачає використання їх у національному кримінальному процесуальному законодавстві та практиці його застосування.

Зближення національного кримінального процесу із міжнародними стандартами є природнім та логічним явищем. Розвиток примату міжнародного стандарту у кримінальному судочинстві, а також прийняття останніми роками міжнародних норм, які регулюють питання запобігання та боротьби з корупцією, підтверджує необхідність впровадження таких стандартів на міжнародному рівні.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів не відрізняються від загальних стандартів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за виключенням суспільної небезпеки корупційних злочинів яка підтверджується також і низкою міжнародних договорів у сфері запобігання та протидії корупції, що вказує на виключний характер таких злочинів та нагальну необхідність боротьби із ними, водночас це не впливає на ефективність кримінального судочинства.

Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів – це встановленні міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, гарантії здійснення правосуддя щодо фізичних та юридичних осіб у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів й які спрямовані на забезпечення як дотримання прав таких осіб у кримінальних провадженнях, так і організацію діяльності судової влади.

РОЗДІЛ 2.
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях

Проблема захисту прав людини набуває в Україні особливої гостроти, оскільки сучасний розвиток суспільства, який перебуває на шляху позитивних демократичних перетворень, породжує також і низку труднощів щодо реального, а не декларативного, повноцінного захисту прав і свобод громадян [161, с. 57].

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» одним із повноважень цього суду є здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, які віднесенні до юрисдикції (підсудності) ВАКС [58].

А згідно частини 2 ст. 5 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» визначається, що «для здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, з числа суддів цього суду обираються слідчі судді на строк не більше двох років і можуть бути переобрані повторно з особистої добровільної згоди судді» [58].

Деталізація порядку обрання слідчих суддів у ВАКС знайшла своє вираження у ч.ч. 3-4 цієї ж статті, де зазначається вимога про те, що не може бути слідчим суддею суддя Апеляційної палати ВАКС, а також встановлено, що здійснення порядку обрання слідчих суддів, їх повноваження, а також

кількість таких суддів у ВАКС засновується на нормативних вимогах Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які застосовні до місцевих суддів які на зборах суддів місцевого суду самостійно визначають необхідну кількість суддів.

Як зазначає Н. З. Рогатинська, «головним завданням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які приймають участь в кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях. Незалежний судовий контроль, об'єктивне і незалежне досудове слідство неможливі без наявності слідчого судді, об'єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого злочину. Роль інституту слідчого судді багатоаспектна і полягає у забезпеченні режиму законності при провадженні в кримінальній справі, захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина, привнесенні елементів змагальності у досудове провадження. Діяльність слідчого судді повною мірою має відповідати вимогам об'єктивності, справедливості, постійності, пронизувати все досудове провадження аж до прийняття кримінальної справи суддею, який вирішуватиме її по суті, що відбиватиметься на підвищенні ефективності забезпечення законності й обґрунтованості обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина» [156, с. 288]. Схожу думку також знаходимо у праці П.М. Маланчук [102, с. 98].

Звісно, що інститут слідчих суддів та судового контролю у кримінальному провадженні на сьогодні привертав увагу багатьох науковців, однак деталізація судового контролю слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях потребує виокремлення окремих, властивих саме цьому органу судочинства особливостей. Втім науковий аналіз буде не повним без дослідження загальних джерел щодо судового контролю та процесуального статусу слідчого судді.

Перш за все звернемо увагу на модель інституту слідчого судді, який застосовний на сьогодні в Україні. Цьому питанню присвячено дисертаційне

дослідження Ю. В. Скрипіної, яка ще у 2008 році проаналізовала правову природу різних моделей інституту слідчого судді (його аналогу) за законодавством країн романо-германської (Франція, Швейцарія, Німеччина, Італія, Бельгія) та англо-саксонської систем права (Великобританія, США) та здійсненила порівняльно-правовий аналіз, що дозволив їй узагальнити існуючі моделі інституту слідчих суддів – англо-саксонську (США, Великобританія), для якої характерно невтручання компетентної посадової особи судової влади в досудове провадження по кримінальній справі та надання їй повноважень лише зі стадії «віддання до суду»; та континентальну (Франція, Німеччина, Бельгія, Італія, Швейцарія), де провадження попереднього слідства носить судовий характер, а тому слідчі органи загальної юрисдикції (слідчий суддя) і спеціалізовані слідчі органи (приміром, слідчий суддя по справах неповнолітніх), наділені досить широкими повноваженнями саме на досудовому провадженні [164, с. 8-9].

В. В. Плукар та Н. В. Маліцка визначили, що «відправною точкою концепції слідчого судді у кримінальному процесі є – оперативний захист прав людини у кримінальному проваджені. Вважаємо, що відповідне позиціонує слідчого суддю як процесуального гаранта захисту прав і свобод людини у кримінальному провадженні» [131, с. 391]. Автори також зазначили, що «запровадження інституту слідчого судді покликане в першу чергу знищити корупційну складову у правоохоронних органах, а також проконтролювати професійність та доброчесність прийняття слідчим, прокурором процесуальних рішень. Тепер здебільшого залежить тільки від правосвідомості та правової культури людини та громадянина у кримінальному провадженні, наданого їй державою механізму правового захисту її законних прав та свобод» [131, с. 393].

О. Г. Шило зазначала, що «мета діяльності слідчого судді встановлюється при тлумаченні п. 18 ст. 3 КПК України – забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Тут доречно звернути увагу на те, що запровадження інституту слідчого судді в

КПК України означало модернізацію механізму здійснення судової діяльності у досудовому провадженні в кримінальному процесі, його оптимізацію та підвищення ефективності» [200, с. 83].

І. В. Грицюк, досліджуючи процесуальний статус судді ВАКС зазначив, що «ще однією функцією судді Вищого антикорупційного суду є здійснення судового контролю у кримінальному провадженні» [41, с. 132]. З цією думкою важко погодитись, адже здійснення судового контролю покладається не на суддю ВАКС, а на слідчого суддю, що обирається у порядку, який ми виклали на початку цього підрозділу. Підтвердження нашої думки знаходимо і у праці В. М. Юрчишина, який зазначив, що «судовий контроль за досудовим розслідуванням – це законодавчо регламентована, непреюдиціальна діяльність, здійснювана за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом – слідчим суддею з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» [206, с. 258]. Автор також звертає увагу на те, що «будь-яке обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів особи, в тому числі і в стадії досудового розслідування, можливе тільки на основі судового рішення» [206, с. 251]. Власне таке твердження засноване на ст.ст. 8, 9, 13,14, 15, 16 КПК України, а також й інших статтях, які у своєму змісті акцентують увагу, що лише рішення судді (слідчого судді) є єдиним процесуальним документом, який дозволяє втручання (шляхом обмеження) у права осіб в межах кримінального провадження.

О. Ю. Татаров зазначає, що «своєчасність судового контролю на досудовому розслідуванні дає змогу забезпечити законність і в подальших стадіях кримінального процесу» [172, с. 12]. Саме тому, створюючи спеціалізований суд (ВАКС – В.Г.), законодавець обумовив організаційні аспекти для ефективності судового контролю на досудовому розслідуванні по справах, які підпадають під юрисдикцію (підсудність) ВАКС, шляхом законодавчого дозволу на створення інституту слідчих суддів у ВАКС. Це надало можливість для реалізації судового контролю слідчими суддями у

окремих категоріях справ, які є вузько спеціалізованими, а, відповідно, ефективність судового контролю має бути на високому рівні.

В. М. Юрчишин зазначив, що «у процесуальній літературі виділяються такі характерні риси судового контролю: 1) суд під час досудового провадження впливає на вирішення питань, пов'язаних з реалізацією кримінальної відповідальності, запобігаючи домінуванню сторони переслідування; 2) здійснюється незалежним, неупередженим та об'єктивним органом державної влади; 3) судді не відповідальні за якість попереднього слідства та розкриття злочинів; 4) судді професійно компетентні у питаннях законодавства» [206, с. 252].

Саме на професійність і компетентність слідчого судді ВАКС необхідно звернути увагу. В аналізованому випадку слідчий суддя ВАКСа під час здійснення судового контролю наділений компетенціями процесуального характеру (загальні повноваження, які передбаченні КПК України) та матеріального характеру (повноваження щодо здійснення судового контролю лише у тих кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС). Враховуючи такі особливості, можна вести мову, що у слідчих суддів ВАКС формується методика та тактика здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, адже значна кількість підсудних справ для ВАКС є типовою.

Наприклад, за матеріалами узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки) визначено, що «переважна більшість клопотань уповноважених суб'єктів стосується дозволу на проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, спостереження за особою, аудіо-відео контроль особи та встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. Рідше ставиться питання щодо обстеження публічно недоступних місць, житла чи

іншого володіння особи. Коли ж під час проведення негласних заходів на підставі ухвали слідчого судді з’ясовуються додаткові ідентифікуючі дані (абонентський номер телефону, адреса електронної пошти, тощо) слідчий, прокурор звертається до слідчого судді за окремим дозволом відносно встановленого джерела. Непоодинокими є випадки, коли уповноважений суб’єкт звертається до слідчого судді за дозволом на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в межах іншої негласної слідчої (розшукової) дії – контролю за вчиненням злочину або виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Також має місце звернення детективів для виконання негласних слідчих (розшукових) дій під час виконання запиту на виконання процесуальних дій в межах надання міжнародної правової допомоги. Клопотань про надання дозволу на моніторинг банківських рахунків не надходило» [180, с. 5].

На думку М. В. Даньшина, Д. Ю. Кавуна «за своїм характером, направленістю, предметом і результатами, контрольна діяльність слідчого судді не є правосуддям, бо вона не стосується вирішення питань, пов'язаних з доведеністю винуватості підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення і його покаранням. Діяльність слідчого судді відноситься лише до розгляду письмових клопотань слідчого і прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження і виконання ними певних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, з тим, щоби не допустити можливого обмеження конституційних прав учасників досудового розслідування, а також до розгляду скарг цих же учасників досудового розслідування на визначені ст. 303 КПК України рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що могли потягти за собою обмеження їх прав і законних інтересів. Таким чином, процесуальна діяльність слідчого судді обмежується виключно стадією досудового розслідування і носить суто правозабезпечувальний (правозахисний) характер» [43, с. 158]. Важко погодитись із тим, що процесуальна діяльність слідчого судді носить правозабезпечуваний (правозахисний) характер. На

нашу думку, необхідно все ж таки вести мову про контроль, адже, наприклад, як питання застосування запобіжного заходу, так і його зміни та скасування полягають у першу чергу в контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях. А уже за результатами цього контролю може або охорона, або захист прав особи. Варто наголосити на тому, що це буде саме результатом судового контролю.

Викладена нами позиція не суперечить дисертаційному дослідженню Ю. В. Скрипіної, а лише деталізує. Адже авторка зазначила, що «дослідження характеру функції слідчого судді здійснено на підставі аналізу сутнісних ознак кримінально-процесуальної функції – ролі суб'єкта у кримінальному процесі; його місця і призначення; мети й завдання участі у провадженні по кримінальній справі; переслідуваного інтересу; процесуальних повноважень; характеру діяльності; значимості здійснюваного напрямку діяльності та відповідальності за перебіг і результати процесу. Виходячи з цього, дисертантом зроблено висновок про специфічний характер функції слідчого судді в кримінальному процесі, який не дозволяє ототожнювати її з правосуддям та судовим контролем. У зв'язку з цим в роботі надано авторське визначення функції слідчого судді як забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальній справі. На погляд дисертанта, вона включає 2 основні напрямки його діяльності: (1) охорону прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення протиправного та необґрунтованого обмеження прав людини; (2) захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення» [164, с. 9].

Ще одну полеміку щодо виконання функцій слідчим суддею можна провести із науковцем О. Ю. Татаровим. Автор зазначає, що «головна і найважливіша функція слідчого судді – здійснення захисту прав людини. Водночас слідчий суддя не має заважати розслідуванню кримінального провадження і встановленню вини підозрюваного. Відповідно до ч. 1 ст. 206 КПК України кожен слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції якого

знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи» [172, с. 15]. На нашу думку, лише повноваження слідчого судді, які визначенні ст. 206 КПК України можуть бути застосовані для такого висновку. А найважливішою та головною функцією слідчого судді – є функція судового контролю, про що й зазначено у п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, а також у ст. 3, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».

Схожа позиція у П. М. Маланчука та А. А. Пось. Автори ствердно визначили, що «з усіх перелічених функцій головною і найважливішою функцією слідчого судді є здійснення захисту прав людини. Водночас слідчий суддя не має заважати розслідуванню кримінального провадження і встановленню вини підозрюваного» [102, с. 100-101]. Наші аргументи у тому, що ми не погоджуємось із функцією захисту прав людини слідчим суддею, такі ж як і вище, однак ще можна звернути увагу та те, що поняття «захисту» у кримінальному процесі має своє окреме значення, суть якого виокремлено у ч. 1 ст. 20 КПК України, а зобов'язання з роз'яснення права на захист в тому числі й покладено на слідчого суддю відповідно до ч. 2 указаної статті.

Підтвердження власної думки засновуємо на позиції В. О. Попелюшка, який зазначив, що «предметом діяльності слідчого судді при реалізації ним тих чи інших повноважень слід визнати факти і обставини та їх правову (кримінальну і процесуальну) оцінку (кваліфікацію), що викладені сторонами, іншими учасниками провадження у поданих йому клопотаннях, скаргах, а також факти, виявлені самим слідчим суддею, з якими закон пов'язує необхідність відповідного процесуального реагування з його боку» [140].

А у своїй дисертації А. Ф. Бондюк чітко визначає, що «слідчий суддя не є суб'єктом правосуддя на стадії досудового розслідування (не розглядає справу по суті), а виконує функцію судового контролю…» [17, с. 11]

Проводячи аналіз наукової літератури, ми звернули увагу, що дослідники по різному ставляться до питань повноти правового регулювання повноваження слідчого судді, інституту судового контролю тощо.

Так, М. В. Даньшин визначив, що «повноваження слідчого судді в КПК України 2012 року врегульовані не повністю. В цьому законі навіть відсутня окрема стаття, присвячена визначенню процесуального статусу слідчого судді у кримінальному провадженні. Проголошення людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та закріплення в Конституції України її основних прав і свобод, не можуть самореалізуватися без надійних механізмів забезпечення цих прав, одним з яких є судово-контрольна діяльність слідчого судді з недопущення незаконного обмеження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження» [43, с. 162].

Н. З. Рогатинська зазначає, що «інститут слідчого судді є одним з найбільш необхідних інститутів в системі нового КПК України, хоча проблемних питань залишається дуже багато, особливо щодо практичного застосування окремих положень закону в цій сфері» [156, с. 288].

Ю. В. Лисюк стверджує, що «на сьогодні можна констатувати, що інститут слідчого судді є одним з найбільш ретельно й детально регламентованих інститутів у галузі кримінального процесуального права, хоча проблемних питань залишається багато, особливо щодо практичного застосування окремих положень Кодексу в цій сфері. Але не всі дії слідчих суддів під час здійснення досудового провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України спрямовані на захист прав і свобод людини, хоча Кодекс є демократичним, а основою його є захист прав і свобод людини» [97, с. 121].

Аналізуючи зазначене вище, ми доходимо думки про те, що процесуальний інститут слідчого судді ВАКС лише організаційно та юрисдикційно відрізняється від інституту слідчого судді. Однак, звісно викликає занепокоєння відсутність систематизації норм у кримінальному

процесуальному законодавстві, які б містили перелік повноважень слідчих суддів.

Так, наприклад у КПК Франції визначено окремий Розділ III (статті 49-52-1), яким визначено організаційні аспекти вступу у статус слідчого судді та загальні аспекти його діяльності [210].

На такі особливості вказували також й інші науковці. Так В. О. Попелюшко зазначає, що «в КПК України відсутня окрема стаття, яка б містила норми про повноваження (права, які є одночасно обов'язковими та навпаки) слідчого судді» [140].

А Ю. В. Скрипіна у 2008 році пропонувала, що «в майбутньому КПК України:… в тезаурусі визначити поняття слідчого судді; … в Загальній частині передбачити окрему статтю, яка визначатиме повноваження слідчого судді в кримінальному судочинстві» [164, с. 14]. Наразі маємо лише поняття у тезаурусі та ст.ст. 303-307 КПК України, які систематизовано визначають повноваження та порядок розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органу досудового розслідування та прокурора у кримінальному провадженні.

Проблема відсутності чіткого переліку повноважень слідчого судді знайшла своє відображення у судовій практиці у справі № 243/6674/17-к. у Велика Палата Верховного Суду даючи відповідь на запитання чи визначаються повноваження слідчого судді «іншими законами України», як вказано у ч. 2 ст. 1 КПК України сформувала висновок у якому визначила, що норми КПК України свідчать про те, що законодавець визначив повноваження кожного суб'єкта кримінального процесу лише цим Кодексом і виключив будь-яку можливість виводити наявність таких повноважень із положень «інших законів»» [195, с. 267-268].

Н. З. Рогатинська сформувала висновок про те, що «визначення правового статусу судді в кримінальному процесі можна звести до такого:

- визначення меж повноважень суду під час здійснення контролю за дотриманням прав та законних інтересів громадян на досудових стадіях кримінального процесу;
- проблеми дозвільної функції суду у досудовому провадженні і порядок її реалізації;
- питання порушення суддями кримінальних справ приватного обвинувачення;
- регламентація повноважень суду щодо здійснення ним правосуддя;
- проблеми організації процесу прийняття та винесення рішення у кримінальних справах судами України;
- проблеми доцільності запровадження не традиційних для України інститутів «суду присяжних», «мирових суддів», «слідчих суддів» [156, с. 289]. Звісно, що частина запропонованого не може бути реалізована у нормах процесуального законодавства та не може входити до правового статусу слідчого судді у зв'язку із іншим врегулюванням цих правових інститутів, але, в цілому, автором застосований підхід до використання методу систематизації при правовому регулюванні статусу та діяльності у кримінальному провадженні.

Науковий аналіз деталізації повноважень та набуття правового статусу слідчих суддів ВАКС провів І. В. Грицюк. Автор зазначає про наступне: «У разі якщо до дня початку роботи антикорупційних слідчих суддів не буде обрано, їх повноваження виконують троє суддів суду, які визначаються жеребкуванням на зборах суддів. При цьому судді Апеляційної палати, згідно з абз. 2 п. 6 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» вищевказаного закону, участі у такому жеребкуванні не беруть. Варто зазначити, що системний аналіз дефініції «слідчі судді Вищого антикорупційного суду», з огляду на наявну у ч. 3 ст. 5 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» заборону «слідчим суддею не може бути обраний суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду», абз. 2 п. 6 розділу VI «Прикінцеві та

перехідні положення» цього закону, а також зміни до ч. 1 ст. 247 КПК України, показує, що клопотання щодо негласних слідчих (розшукових) дій розглядаються слідчим суддею серед суддів антикорупційного суду, які здійснюють судове провадження у суді першої інстанції. Хоча у кримінальних провадженнях, що непідсудні Вищому антикорупційному суду, розгляд клопотань, який віднесений, згідно з положеннями гл. 21 КПК України, до повноважень слідчого судді, здійснюється, на відміну від першого, слідчим суддею апеляційного суду, яким, відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, є голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Іншими словами, на слідчих суддів Вищого антикорупційного суду, які обираються серед суддів відповідного суду без урахування суддів Апеляційної палати, покладено функції вирішення усіх питань, які повноважний вирішувати слідчий суддя першої та апеляційної інстанцій, тобто як щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, так і розгляду клопотань щодо слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій» [41, с. 132-133].

Основою доказової бази корупційних злочинів є зокрема негласні слідчі (розшукові) дії. На думку М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої найбільш повно розкриває сутнісні ознаки негласних слідчих (розшукових) дій їх визначення, відповідно до якого під негласними слідчими (розшуковими) діями слід розуміти заходи, що складаються із сукупності пошуко-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб’єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [133].

У цьому ми простежуємо ще одну особливість судового контролю слідчими суддями ВАКС, що розбіжний із загальним порядком і пов’язана вона із складом суду, який приймає рішення по клопотаннях з проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Оскільки в Законі України «Про Вищий

антикорупційний суд» є пряма заборона на те, що суддя Апеляційної палати ВАКС не може бути обраний слідчим суддею, то відповідно у Апеляційній Палаті ВАКС відсутні слідчі судді.

Так ч. 3 ст. 5 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» проголошує, що «не може бути обраний слідчим суддею суддя Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду» [58].

У ч. 4 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що «у складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для розгляду справ в апеляційній інстанції» [61]. Отже, Апеляційна палата ВАКС – апеляційна інстанція у справах, які підсудні ВАКС.

І норма ч. 1 ст. 247 КПК України визначила, що «розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду» [85].

У абз. 3 ч. 12 ст. 31 КПК України визначено, що «кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів» [85].

Указане дає нам можливість сформулювати висновок про організаційні особливості структури слідчих суддів у кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС і які полягають у тому, що повноваження слідчих суддів ВАКС є поєднанням повноважень слідчих суддів місцевих суддів та слідчого судді апеляційного суду. А в разі розгляду скарги на рішення слідчого судді ВАКС, то слід констатувати, що тоді процесуальні особливості відсутні.

Таке підтвердження знаходимо і в дослідженнях науковців. Так, Д. С. Биков зазначив, що дослідивши критерії розмежування речей (майна) та інших об’єктів матеріального світу на основі аналізу положень КПК України, практики Апеляційної палати ВАКС, ЄСПЛ, зробив висновок, що чинне регулювання правового статусу матеріальних об’єктів, які вилучає слідчий під час огляду, обшуку, створює низку проблем у правозастосовній практиці [9, с. 17]. Саме у цитованій праці науковець досліджував повноваження Апеляційної палати ВАКС із перегляду рішень слідчих суддів ВАКС. А про необхідність апеляційного перегляду рішень слідчих суддів ще у 2011 році зазначала А. Р. Туманянц [176, с. 900].

Як зазначає В. О. Попелюшко, «повноваження слідчого суді у кримінальному провадженні, хоча він є факультативним (необов’язковим) та епізодичним його суб’єктом, досить обширні та різнопланові. А якщо їх розглядати крізь призму суб’єкта виконання, предмета, змісту та мети його діяльності, тобто крізь призму виконуваних функцій, призначення слідчого судді у кримінальному провадженні багатофункціональне» [140].

Складність роботи слідчих суддів Вищого антикорупційного суду щодо забезпечення належного судового контролю на стадії досудового розслідування, у тому числі й під час розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, полягає у знайденні балансу між діями, спрямованими на захист особи, суспільства та держави від корупційних і пов’язаних із ними злочинів, і, разом із тим, дотриманням прав особи підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. Адже втручання у приватне життя людини, навіть тієї, яка притягується до кримінальної відповідальності, завжди повинне бути мінімально необхідним для досягнення мети цього втручання [123, с. 2].

Що ж стосовно предмета судового контролю у ВАКС, то попередньо нами було визначено, що спеціалізація ВАКС передбачає однотипність категорій справ, у яких здійснюється судовий контроль за ознаками предмету

злочину. Але практика суду, що офіційно оприлюднена, дозволяє визначити такі форми судового контролю як:

- розгляд та вирішення скарг на повідомлення про підозру [122];
- рішення щодо заходів забезпечення кримінального провадження;
- встановлення процесуальних строків;
- оскарження в порядку, що передбачений ст. 303 КПК України;
- проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі і залучення експерта, та негласних слідчих (розшукових) дій;
- відвід слідчого, прокурора, захисника, експерта тощо.

Засновуючись на праці В. М. Юрчишина про те, що «базуючись на запропонованих наукових позиціях, варто виокремити наступні ознаки інституту судового контролю: процесуальна мета – перевірка дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; здійснення спеціальним суб'єктом – слідчим суддею; визначеність меж. Проте цих ознак недостатньо для комплексного розуміння судового контролю як процесуального явища. З цією метою необхідно виділити ще й такі ознаки: законодавчо регламентована діяльність, наявність процесуальної підстави та непреюдиціальність» [206, с. 256-257], ми можемо ствердно зазначити, що оскільки процесуально діяльність слідчого судді ВАКС за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях не відрізняється від діяльності слідчого судді місцевого суду та апеляційного суду, то указані ознаки також притаманні йому.

Підсумовуючи викладене, необхідно звернути увагу на те, що судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях є окремим правовим інститутом. Оскільки інститут права є системою відносно відокремлених норм права, які регулюють окрему групу однорідних відносин та системно пов'язані між собою, то необхідно зазначити, що однорідність відносин щодо предмету дослідження у цьому підрозділі пов'язана із особливостями організаційного, процесуального та матеріального

(підсудності за кваліфікацією) критеріїв здійснення судового контролю слідчим суддею ВАКС. І такий інститут є поєднанням спеціальних норм (які не лише визначенні у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд», а також зазначені у ч. 12 ст. 31 та ч. 1 ст. 247 КПК України), але й загальних норм, які регулюють діяльність слідчого судді.

Указаний інститут є простим, адже він не заснований на нормах 2-х та більше галузей права, в його основу покладені норми кримінального процесуального законодавства.

Таким чином доходимо до висновку про те, що судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях – це інститут кримінального процесу, який урегульований системою норм КПК України та Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» й спрямований на реалізацію судового контролю у кримінальних провадженнях, що підсудні ВАКС.

Якщо ж розглядати судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях не з точки зору інституту кримінального процесу, а як діяльність, то можна сформувати визначення того, що це діяльність слідчих суддів ВАКС, яка заснована на особливостях організаційного та процесуального порядку здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням кримінальних проваджень, які підсудні ВАКС.

У підсумку зазначимо, що проведене нами опитування респондентів засвідчило, що контроль слідчими суддями ВАКС виконується в повній мірі. Так зазначили 58,1% респондентів.

2.2. Розгляд справ Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції

На думку Н. В. Бондарчук «створення та діяльність Вищого антикорупційного суду на сьогоднішній день зумовлена певним колом питань, які на законодавчому рівні потребують вирішення. Проте, необхідно зазначити, що першою та найголовнішою метою створення ВАКС є запобігання корупції, а також дотримання розумних строків розгляду відповідних категорій кримінальних проваджень» [14, с. 92]. Вступимо у наукову полеміку та не погодимось із цією думкою, адже головне завдання ВАКС – це правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, яке має свої особливості і які нами будуть розкриті у цьому підрозділі.

Відсутність проблем діяльності ВАКС неможлива, адже це новий суд, а здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є складним.

«Кожен суддя Вищого антикорупційного суду щодня присвячує частину свого життя досить важливій справі – якісному здійсненню правосуддя у кримінальних провадженнях» [41, с. 130], зазначає І. В. Грицюк, й це є основним для розгляду справи Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції, який розглядатиме кримінальне провадження по суті та результатом якого має стати винесення законного та обґрунтованого вироку суду.

На думку А. В. Юрченко «антикорупційний суд – це єдиний судовий орган, який здійснює правосуддя в частині покарання корупційних злочинів, фактично є завершальною ланкою в боротьбі з корупцією в Україні, у визнанні винних і притягненні до відповідальності» [205, с. 131].

К. В. Ростовська зазначила, що «створення окремої ланки антикорупційних судів в Україні є важливим кроком, спрямованим на ефективну протидію корупції, швидке притягнення осіб, які вчинили

корупційні правопорушення, до відповідальності. Незалежні антикорупційні суди цілком могли б стати основою для ефективної боротьби з корупцією» [158, с. 164]

В. В. Миргород-Карпова стверджує, що «запровадження Вищого антикорупційного суду в Україні, безсумнівно, було необхідним кроком. Однак ефективність роботи ВАКС викликає побоювання/підозру щодо доцільності його запровадження, з огляду на визначені дослідниками недоліків, але, зважаючи на вищезазначені факти, без організації подібно судової ланки Україну б чекали значні економічні проблеми. Попри це існує нагальна потреба в аналізі існуючих організаційних та інших проблем функціонування такого суду з наступною редукцією шляхів їх подолання» [110, с. 252-253].

А І. Ю. Мірошников визначив, що «разом з цим такі суди можна назвати достатньо ефективними в середньо- і висококорумпованих країнах, до яких слід віднести й Україну» [113, с. 114].

Н. А. Коломієць визначила, що «для усунення всіх вищезгаданих прогалин у законодавстві та перешкод у створенні і подальшому функціонуванні антикорупційного суду достатньо попрацювати законодавцеві, то вирішення найгострішої проблеми – ефективності таких судів взагалі важко покласти конкретно на якийсь орган. Адже подібні до Вищого антикорупційного суду установи функціонують у деяких державах вже досить давно, але не завжди приносять бажані результати» [76, с. 332].

Із вище викладеного ми розуміємо, що в діяльності ВАКС значне місце посягає питання його ефективності, яке прямо залежить від ефективності здійснення правосуддя ВАКС як судом І інстанції. Проблеми вивчення ефективності ВАКС як суду І інстанції напряму пов’язані з багатьма факторами, які необхідно враховувати, а також встановлювати при розгляді кримінального провадження по суті. У такі фактори включаються не лише процесуальні аспекти (вимоги, що передбаченні КПК України для кримінального судочинства у провадженнях, які підсудні ВАКС), але й

умови постійного збільшення кримінальних проваджень, обвинувальні акти у яких надходять на розгляд ВАКС, оптимізація та диджіталізація роботи системи ВАКС й інші обставини.

Досліджуючи ефективність діяльності ВАКС як суду І інстанції у кримінальних провадженнях, сформуємо власні висновки, звернувшись до наукових досліджень яких піднімались такі питання. Ефективності присвячені праці А. В. Цихоцького (дослідження ефективності правосуддя) [193], С. О. Короєда (доступ до правосуддя як забезпечення його ефективності) [80], Н. С. Слободяник (ефективність правосуддя та зміцнення довіри до судової влади) [166], Л. П. Нестерчук (про взаємозв'язок внутрішньої спеціалізації судді для підвищення ефективності правосуддя) [120, 121], Л. М. Ніколенко (про електронне правосуття як спосіб підвищення його ефективності) [121], О. С. Юнін (про процесуальні засоби забезпечення ефективності правосуддя в соціальних спорах) [204] І. М. Жаровська (про забезпечення доступу до правосуддя) [52], О. В. Кондратьєв (щодо ефективності контрольної діяльності суду) [78], Д. О. Захаров (щодо ефективного виконання завдань стадії апеляційного перегляду у кримінальному судочинстві) [62] тощо.

Так А. В. Цихоцький визначив, що «правова категорія «ефективність судочинства» до науки увійшла без достатнього теоретичного її обґрунтування» [192]. А в нашому дослідженні ми використовуватимемо її як показник для людської діяльності – діяльності ВАКС як суду І інстанції щодо розгляду по суті кримінальних проваджень у корупційних злочинів.

При цьому ми маємо звернути увагу на такі деталі як мету, затрачені ресурси (як щодо формування ВАКС, так і щодо ресурсів, які він використовує під час своєї діяльності), очікуваний результат, який маємо співвідносити з метою. Ключовим в оцінці ефективності діяльності ВАКС під час розгляду кримінальних проваджень по суті необхідно визначити таку категорію як результат. А, відповідно, ефективність діяльності ВАКС у кримінальному судочинстві щодо розгляду кримінальних проваджень в суді І

інстанції по суті необхідно розглядати у контексті задоволення потреб суспільства у боротьбі з корупцією в Україні.

При оцінці ефективності розгляду ВАКС кримінального провадження необхідно рахуватися із особливостями правого регулювання статусу ВАКС у судовій системі (спеціалізований суд І інстанції), так і особливостями, які встановленні КПК України для розгляду ВАКС кримінального провадження як судом І інстанції, так і практики застосування ВАКС норм процесуального та матеріального права.

Ефективність розгляду ВАКС кримінальних проваджень як судом І інстанції може бути оцінена з різних рівнів. Так у звіті про розгляд справ і матеріалів кримінального провадження за перше півріччя 2022 року [64] визначені різні критерії, за якими може бути здійснений аналіз ефективності діяльності ВАКС як суду І інстанції. Серед них такі: кількість проваджень, що перебували на розгляді у звітному періоді, кількість розглянутих проваджень (у т.ч. постановлено вироків, звільнено осіб від кримінальної відповідальності, повернуто прокурору тощо), сума процесуальних витрат, присуджена до стягнення, кількість проваджень, у яких застосовано заходи забезпечення кримінального провадження під час судового розгляду, кількість ухвал про продовження тримання під вартою, постановлених під час судового розгляду кримінальних проваджень, кількість проваджень, що розглядались у закритому/частково закритому судовому засіданні тощо.

Окрім того, у звіті про оперативність розгляду судових справ за перше півріччя 2022 року [63] знаходимо загальні показники здійснення правосуддя, оперативність розгляду справ, загальна тривалість розгляду справ тощо.

Викладені вище показники, які враховуються для визначення ефективності діяльності ВАКС, мають бути порівняні із аналогічними за попередні роки, або ж із діяльністю загальних судів, які розглядають кримінальні провадження. Адже це лише один спосіб визначення ефективності. Тут враховуються кількісні показники. Показники

справедливості судових рішень, їх законності та обґрунтованості визначити неможливо.

Що ж до процедури судового розгляду справ Вищим антикорупційним судом як судом першої інстанції та їх особливостей, то звернемо увагу на наступне. У межах дослідження мова йтиме про підготовче провадження та судовий розгляд.

Кожна з цих стадій кримінального процесу насамперед має мати законний склад суду вимоги до якого визначені у п. 1 ч. 12 та 13 ст. 31 КПК України. Так відповідно до ч. 2 ст. 31 КПК України встановлено, що «кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється в суді першої інстанції - колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав» [85]. А у ч. 13 ст. 31 КПК України визначено, що «у разі, якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження (крім Вищого антикорупційного суду), неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду» [85].

Як видно із ч. 13 ст. 31 КПК України у разі неможливості утворення складу суду у ВАКС (зокрема у зв’язку з відводами чи самовідводами), то все ж таки склад суду визначається незалежно від будь яких обставин.

Ми не погоджуємось із законодавцем, адже відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини визначено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом…» [77]. Чи може бути ВАКС незалежним та безстороннім судом, коли заявлені відводи чи самовідводи, а сформувати новий склад суду неможливо? Звісно, що ні. За таких умов має бути передбачена можливість

створити незалежний та безсторонній суд. Адже вище визначена Конвенція є міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а згідно ч. 4 ст. 9 КПК України «у разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України» [85], то норми ч. 13 ст. 31 КПК України суперечать міжнародному договору.

Оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає врегулювання цієї проблеми, то пропонуємо внести зміни до ч. 13 ст. 31 КПК України, яку викласти у наступній редакції: «13. У разі, якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду.

У разі, якщо у Вищому антикорупційному судді неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснюється у суду за місцем вчинення кримінального правопорушення або якщо таке місце встановити неможливо, то за місцем закінчення досудового розслідування».

Розгляд кримінального провадження в суді І інстанції має відбуватися з дотриманням міжнародних стандартів. Про окремі із них визначено у А. С. Петрової. Так науковець зазначає про наступне: «Що стосується антикорупційних стандартів у сфері судової діяльності, то ст. 22 зазначеного правового акту (Модельний закон «Про основи законодавства про антикорупційну політику» – В. Г.) встановлює:

1) гарантії: на незалежність судових органів від органів законодавчої, виконавчої гілок влади та місцевого самоврядування; фінансування судової системи, в тому числі оплати праці працівників суду, не нижче рівня фінансування оплати праці порівняльних категорій осіб, які заміщують державні посади чи посади державних службовців; опублікування в

офіційних друкованих засобах масової інформації відомостей про кандидатів у судді в обсязі та порядку, встановлених для кандидатів у депутати парламенту держави;

2) обмеження: на закритий та (або) одноособовий розгляд уповноваженою посадовою особою справ про правопорушення; позасудовий порядок призначення заходів відповідальності за правопорушення; тривалість етапів розгляду справ про правопорушення; недоторканність суддів, які вчинили корупційні правопорушення;

3) заборони: на незаконне втручання в судову діяльність; розгляд справи про правопорушення суддями, які прямо чи опосередковано зацікавлені у вирішенні таких справ» [130, с. 170].

Окрім того, звернемо увагу на те, що КПК України не встановлює особливостей провадження по справі, які би мали окремі процесуальні особливості на відмінну від вимог КПК України щодо розгляду кримінального провадження в суді І інстанції (відповідно до врахування правил предметної підсудності ВАКС).

Так Ю. В. Циганюк зазначає, що «з метою системного комплексного аналізу автор умисно не розподіляє провадження в судді першої інстанції на стадії підготовчого провадження та судового розгляду. Пов’язано це з тим, що судове провадження в першій інстанції містить правові явища, які науковцями досліджуються в інших стадіях кримінального провадження, однак, законодавцем згруповані до системи судового провадження в першій інстанції. Це, наприклад, судові рішення» [189, с. 232]. Підтримуючи цей підхід, побудуємо наше дослідження у цьому підрозділі.

Авторка визначила, що «короткий виклад норм КПК України, які регулюють підготовче провадження в суді першої інстанції, є лише невеликою частиною норм КПК України, які системно реалізовуються під час підготовчого провадження, а саме: про кримінальне процесуальне законодавство, про засади кримінального провадження, про суд, сторони та інших учасників кримінального провадження, про фіксування кримінального

провадження, повідомлення, процесуальні строки, процесуальні витрати, відшкодування (компенсація) шкоди в кримінальному провадженні та цивільний позов у кримінальному провадженні, заяви та клопотання в кримінальному провадженні, заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжні заходи, судові рішення» [189, с. 233].

Але під час підготовчого провадження ВАКС може прийняте одне із рішень, які передбачені ч. 3 ст. 314 КПК України.

Судова практика ВАКС підтверджує це. Так, відповідно до ухвали колегії суддів Вищий антикорупційний суд, з посиланням на застосування норм статті 314 КПК України визначено в ухвалі від 27.09.2022. по справі № 991/4962/21 те, що суд постановив задовольнити клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження відносно обвинуваченого [186]. У цьому випадку існують істотні сумніви, що вказана ухвала підлягає винесенню під час підготовчого провадження. Адже правове регулювання прийняття рішення про проведення спеціального судового провадження у підготовчому провадженні відсутнє. Указане повноваження суду визначено у ст. 323 КПК України та стосується судового розгляду кримінального провадження, а не підготовчого провадження. Однак, без присутності обвинуваченого провести у загальній формі підготовче провадження не можливо. Саме тому під час підготовчого провадження застосовуються судами положення ст. 323 КПК України з метою проведення спеціального судового провадження. Це не суперечить ч. 6 ст. 9 КПК України щодо застосування аналогії права, водночас такий механізм є розбіжним із нормою, яка викладена у ч. 3 ст. 26 КПК України про те, що суд вирішує лише те питання, яке віднесене до його повноважень КПК України.

В іншому провадженні (ухвала ВАКС від 23.09.2022, справа № 991/4005/22) головуюча призначаючи підготовче судове засідання у кримінальному провадженні № 52021000000000281, внесеному до ЄРДР 26.05.2021, визначила в ухвалі про кваліфікацію дій осіб, про час, адресу та назву суду який розглядатиме провадження, склад суду та виклик осіб [184].

В іншій ухвалі ВАКС постановив відмовити у клопотанні адвоката про закриття кримінального провадження за обвинуваченням Особа_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 369 КК України [182].

Викладені вище ухвали вказують на те, що підготовче провадження у ВАКС не містить жодних відмінностей у процедурі його проведення. Водночас воно не позбавлено колізій у вирішенні питання про прийняття рішення щодо проведення спеціального судового провадження.

Необхідно зазначити про те, що законне та правильне вирішення питань, які пов'язані з підготовкою обвинувального акта у кримінальному провадженні до розгляду під час судового розгляду у судді І інстанції має велике значення для ефективного проведення судового розгляду і надалі для винесення законного, обґрунтованого та справедливого вироку суду. Неналежне проведення підготовчого провадження може негативно вплинути на розгляд кримінального провадження.

Підготовче провадження у ВАКС є стадією кримінального процесу, в якій суд в установленому законом порядку вирішує питання, які підлягають з'ясуванню у судовому розгляді кримінального провадження в межах обвинувального акту, який надійшов до суду. При цьому ВАКС встановлює наявність та відсутність обставин, які перешкоджають розгляду кримінального провадженні під час судового розгляду, а за результатами їх розгляду в межах встановленого в законі строку або приймає рішення про призначення судового розгляду та виконує всі необхідні підготовчі дії для розгляду обвинувального акта в стадії судового розгляду, або приймає інші рішення: про направлення за підсудністю, про повернення обвинувального акта прокурору, про зупинення провадження або про закриття кримінального провадження.

На думку Ю. В. Циганюк «судовий розгляд включає в себе:

1) підготовчі дії: відкриття судового засідання; повідомлення про повне фіксування судового розгляду технічними засобами; оголошення складу суду

й роз’яснення права відводу; повідомлення про права й обов’язки; заборона присутності свідків у залі судового засідання.

2) початок судового розгляду: роз’яснення обвинуваченому суті обвинувачення; визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їхнього дослідження; розгляд судом клопотань учасників судового провадження; допит обвинуваченого, свідка, потерпілого в т. ч. особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого; пред’явлення для впізнання; допит експерта в суді; дослідження речових доказів; дослідження документів; дослідження звуко- і відеозаписів; консультації та роз’яснення спеціаліста; огляд на місці; дії суду для встановлення в судовому засіданні неосудності обвинуваченого; закінчення з’ясування обставин та перевірки їх доказами.

3) судові дебати.

4) останнє слово обвинуваченого.

5) вихід суду для ухвалення вироку: таємниця наради суддів; питання, що вирішуються судом для ухвалення вироку.

6) ухвалення вироку.

7) проголошення вироку» [189, с.246-247].

Також авторка зазначає, що «під час судового розгляду враховуються вимоги КПК України щодо кримінального процесуального законодавства та сфери його дії; засад кримінального провадження (усі засади кримінального провадження); процесуального статусу сторін, суду та інших учасників кримінального провадження; відводів; доказів і доказування; фіксування кримінального провадження під час розгляду кримінального провадження судом; судові виклики та повідомлення; загальні положення процесуальних строків; процесуальні витрати; компенсацію шкоди під час досудового розслідування та пред’явлення цивільного позову під час досудового розслідування; заходів забезпечення кримінального провадження» [189, с. 247].

Саме тут нами хотілося би звернути увагу на засади судового розгляду кримінального провадження ВАКС як судом І інстанції.

Перелік засад кримінального провадження визначений у Главі 2 КПК України. Цей перелік встановлює засади кримінального провадження, водночас, враховуючи особливості провадження в ВАКС, та норми КПК України, які врегульовують порядок провадження в суді І інстанції, то можна визначити такі принципи судочинства у ВАКС як суді І інстанції: законності; спеціалізації; незалежності; об'єктивності.

При цьому принцип законності передбачатиме неухильне дотримання норм кримінального процесуального закону ВАКС (в т.ч. ч. 6 ст. 368 КПК України). Принцип спеціалізації вказує на визначене коло кримінальних проваджень, яке вказане у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» як юрисдикція (підсудність) ВАКС. Принцип незалежності означає, що кримінальне провадження, яке підсудне ВАКС, буде розглянуте тим складом суду, на який відсутній жоден вплив. Принцип об'єктивності під час розгляді кримінального провадження ВАКС передбачає відсутність заангажованості будь-кого зі складу суду стосовно кримінального провадження.

З метою всебічного дослідження ефективності діяльності ВАКС як суду І інстанції, дане питання також виносилось на опитування. Так, 61,3 % респондентів вважають діяльність ВАКС, як суду І інстанції ефективною.

2.3. Розгляд справ Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду як суду другої інстанції

Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 3 КПК України: «суд апеляційної інстанції – відповідний апеляційний суд, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться суд першої інстанції, що ухвалив оскаржуване судове рішення, а також Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду - стосовно судових рішень Вищого антикорупційного суду, ухвалених як судом першої інстанції, а також стосовно судових рішень інших судів першої інстанції, ухвалених до

початку роботи Вищого антикорупційного суду в кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених цим Кодексом до підсудності Вищого антикорупційного суду» [85].

Відповідно до ч. 12 ст. 31 КПК України «кримінальне провадження у Вищому антикорупційному суді здійснюється в апеляційному порядку – колегіально судом у складі трьох суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше п’яти років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав. Кримінальне провадження у ВАКС під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею одноособово, а в разі оскарження його ухвал в апеляційному порядку – колегіально судом у складі не менше трьох суддів» [85].

Закон України «Про вищий антикорупційний суд» встановив фактичну та організаційну відокремленість Апеляційної палати ВАКС. Так у відповідності до ч. 1 ст. 15 цього Закону «Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду та судові палати Вищого антикорупційного суду для здійснення правосуддя в першій інстанції не можуть розміщуватися в одній будівлі» [57], а згідно ч. 2 ст. 16 «в апараті Вищого антикорупційного суду утворюється самостійний структурний підрозділ для організаційного забезпечення роботи Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду» [57].

Згідно ч. 4 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» «Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії. Кількість суддів в апеляційній палаті вищого спеціалізованого суду визначає у межах загальної кількості суддів вищого спеціалізованого суду Вища рада правосуддя з урахуванням консультативного висновку Державної судової адміністрації України»[60].

Таким чином АП ВАКС фактично відокремлена від ВАКС й організаційно, але входить до складу ВАКС. Такий підхід до правового

регулювання відокремленості АП ВАКС від інших суддів ВАКС необхідно підтримати, адже таким чином наочно реалізується незалежність суддів АП ВАКС, а в той же час забезпечується єдність системи судоустрою.

Єдність у системі спеціалізованого суду підкріплена розглядом АП ВАКС апеляційних скарг на ухвали та вироки ВАКС.

Так за офіційними даними, які оприлюднені на офіційній сторінці АПВАКС у формі звіту з моменту початку роботи АП ВАКС (05 вересня 2019 року) і по 31.12.2020 року визначено, що протягом цього часу «в провадженні суддів АП ВАКС перебувало 1647 справ та матеріалів, з яких розглянуто 1580 апеляційних скарг і матеріалів, що складає 95,9% від загальної кількості справ і матеріалів, що знаходились у провадженні суддів АП ВАКС за вказаний період.

За вищезазначений період до АП ВАКС надійшло 23 апеляційні скарги на вироки першої інстанції. За результатами апеляційного розгляду постановлено:

- 1 ухвалу, якою залишено апеляційну скаргу без задоволення, оскаржуваний вирок – без змін;

- 1 вирок, яким скасовано виправдувальний вирок суду першої інстанції та ухвалено обвинувальний вирок;

- 2 ухвали, якими апеляційні скарги на вирок суду задоволено, оскаржувані вироки скасовано, направлено матеріали кримінального провадження до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку;

- 1 ухвалу про скасування обвинувального вироку суду першої інстанції та закриття кримінального провадження;

- 1 ухвалу про змінення вироку першої інстанції» [179, с. 4].

Звідси ми доходимо висновку про те, що лише 23 скарги з 1580, які були розглянуті колегіями АП ВАКС, стосуються вироків, а усі інші стосуються ухвал суду першої інстанції та слідчих суддів.

З аналізу повного тексту узагальнення, можна виділити наступні ухвали, щодо яких приймались рішення АП ВАКС:

1. Про повернення обвинувального акта прокурору.
2. Про закриття кримінального провадження ВАКС.
3. Про продовження строку запобіжного заходу.
4. Про повернення цивільного позову під час підготовчого провадження.

Також АП ВАКС розглядала заяви про розгляд кримінального провадження за нововиявленими чи виключними обставинами, подання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, виправлення описок та очевидних арифметичних помилок у судовому рішенні, роз'яснення судового рішення.

Оптимальна система форм перегляду та перевірки судових рішень у кримінальному провадженні повинна складатися з апеляції та касації, які мають різні завдання та мають різні засоби реалізації функції перегляду судових рішень.

На думку О. Ю. Дидич «у механізмі забезпечення реалізації і захисту законних прав, свобод та інтересів особи в певних випадках недостатньо винесення рішення в суді першої інстанції як кінцевого та неоскаржуваного рішення у справі. Трапляється так, що в силу об'єктивних або ж суб'єктивних обставин, виноситься рішення, яке не є істинним для даних правовідносин. З метою дотримання та реалізації принципів кримінального процесу зокрема та засад судочинства в цілому, своєчасної перевірки рішень на законність, обґрунтованість та справедливість, законодавець закріпив процесуальний порядок оскарження судових рішень, які не набрали законної сили» [44, с. 43].

В. І. Маринів зазначив, «що на сьогодні нормативна конструкція перегляду судових рішень у порядку апеляції та касації в кримінальному процесі України є результатом довготривалого шляху, що пройшов даний правовий інститут: від примітивних форм на етапі виникнення до сучасних

загальноприйнятих у цивілізованому світі концепцій судового захисту прав людини» [105, с. 102]. В іншій статті автор зазначає, що у забезпеченні права особи на оскарження рішень дій чи бездіяльності у кримінальному провадженні найважливіше значення мають суди апеляційної інстанції [105, с. 110].

К. В. Легких визначив, що «під апеляційним переглядом в кримінальному судочинстві розуміється діяльність суду апеляційної інстанції як суду права та факту щодо перевірки судового рішення з точки зору справедливості та законності, з можливістю винесення (у певних випадках) вироку; така діяльність не може бути визнана «повною апеляцією» через процесуальні обмеження щодо можливості дослідження доказів. При цьому наявність можливості апеляційного оскарження судових рішень не зменшує ролі суду першої інстанції, бо за відсутності апеляційних скарг на таке рішення воно автоматично визнається справедливим як для суб'єктів оскарження, так і для всіх інших осіб. Після апеляційного перегляду судового рішення (або відсутності апеляційних скарг), ухвалення за наслідками розгляду рішення є втіленням принципу res judicata, оскільки всі інші форми перегляду рішень не передбачають перегляду по суті. Апеляцією кримінальне провадження завершується» [95, с. 156].

Варто наголосити на тому, що призначення апеляції полягає у виправленні правових та/або фактичних помилок, допущених судом І інстанції. Адже суд апеляційної інстанції - це перша остання можливість для дослідження доказів у порядку перегляду.

Н. Р. Бобечко зазначає, що «важливе значення для оцінки доказів судом апеляційної інстанції відіграє процесуальна форма його діяльності. Вона надає можливість апеляційній інстанції за результатами оцінки доказів не тільки визнати, що сукупність доказів є недостатньою для правильного вирішення питань, що підлягають з'ясуванню при ухваленні судом першої інстанції рішення, але й дозволяє розширити її. З цією метою у стадію апеляційного провадження з ініціативи учасників судового провадження

залучаються нові докази. Піддавши сумніву достовірність того чи іншого доказу апеляційна інстанція має можливість його перевірити шляхом проведення необхідних для цього процесуальних дій. Визнавши за наслідками такої перевірки конкретний доказ недостовірним, суд апеляційної інстанції вправі замінити його іншим. Так само, констатувавши наявність суперечностей у доказовому матеріалі, що знайшли відображення у висновках суду першої інстанції, апеляційна інстанція наділена повноваженнями їх усунути за допомогою процедури апеляційного розгляду» [13].

А О. В. Бризанська виокремила, що «зміст такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження доказів на стадії апеляційного перегляду, полягає у такому:

1. Суд апеляційної інстанції безпосередньо досліджує докази і отримує усні показання учасників кримінального провадження відповідно до приписів ст. 23, частин 1, 2 ст. 357, ч. 1 ст. 358, ст. 359, ч. 1 ст. 361 КПК за клопотанням учасників судового провадження – при повторному дослідженні обставин, встановлених під час кримінального провадження, якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушенням (ч. 3 ст. 404 КПК), а також при дослідженні доказів, які не досліджувались судом першої інстанції, якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

2. Відсутність клопотання про дослідження доказів не зумовлює обов’язку апеляційного суду повторно досліджувати обставини, встановлені під час кримінального провадження, та передумов для здійснення судом свого права дослідити нові докази за наявності умов, встановлених ч. 3 ст. 404 КПК.

3. У тих випадках, коли учасники судового провадження в апеляційній скарзі за наявності обставин, передбачених ч. 3 ст. 404 КПК, посилаються на

нові докази або на докази, які були досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, але в апеляційній скарзі не міститься клопотання про дослідження зазначених доказів, учасники судового провадження мають право заявити клопотання про дослідження доказів після відкриття апеляційного провадження, зокрема під час підготовчого судового засідання, під час якого сторонам роз'яснюються їхні права.

4. У разі неподання сторонами кримінального провадження клопотання про дослідження доказів апеляційний суд має переглядати кримінальне провадження в межах апеляційної скарги керуючись доказами, наявними в матеріалах кримінального провадження» [19, с. 128-129].

Апеляція є найкращим засобом виправлення помилок та необхідною гарантією здійснення прав учасників судочинства на сучасному етапі розвитку кримінального процесу.

На думку Р. Л. Сопільник «апеляційне оскарження є важливим засобом захисту порушених прав і свобод людини, оскільки суд першої інстанції не застрахований від допущення помилки при вирішенні справи» [167, с. 146].

Існування інституту апеляційного перегляду пов'язано з таким принципом демократичного судочинства, як двоінстанційність, що передбачає оскарження вироків і інших рішень суду першої інстанції в апеляційному порядку.

«Водночас апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні кримінальних справ. Розгляд справ за апеляцією дозволяє виправляти помилки місцевих супів і спрямовувати їх роботу, забезпечуючи правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права, а також має превентивний характер – попереджає порушення норм права громадянами, організаціями, посадовими і службовими особами. Отже, апеляція у кримінальному судочинстві – це основний спосіб (одна з форм) оскарження вироків та інших судових рішень у кримінальних справах, що не набрали законної сили, в суді вищої інстанції (апеляційному суді). Апеляція – це

перевирішення справи, тобто повторний розгляд по суті в повному обсязі чи в якійсь частині з можливістю постановлення нового рішення. Апеляція - це дійсно суто процесуально-правова категорія, міжгалузеве процесуально-правове явище, яке цілком і повністю регламентується нормами процесуального права» – зазначив В. І. Теремецький [173, с. 192].

Однак В. В. Городовенко зазначає наступне: «Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що відповідно до Конвенції та Пакту право на апеляційне оскарження в кожній справі не є обов'язковим, гарантовано на міжнародному рівні саме право на перегляд у кримінальних справах, однак його обсяг є різним у розумінні ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції та п. 5 ст. 14 Пакту. З огляду на ратифікацію цих міжнародно-правових актів Україною виникають принаймні такі міркування: чи п. 8 частини другої ст. 129 Конституції України щодо «забезпечення права на апеляційний перегляд справи» посилює рівень судового захисту особи порівняно з міжнародними стандартами у забезпеченні права на апеляційне оскарження, визначаючи обов'язковий перегляд кожної справи; чи вказана конституційна конструкція забороняє винятки, які допускаються п. 2 ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції, та закладає суворіші стандарти забезпечення перегляду у справі, подібних до тих, що містить п. 5 ст. 14 Пакту щодо перегляду у кримінальних справах, тобто необхідності перегляду судом апеляційної інстанції прийнятого за результатом розгляду справи рішення суду на предмет його законності та обґрунтованості, з огляду на правильність установлення у ньому фактів і застосування матеріальних та процесуальних норм права; чи, навпаки, у розумінні згаданої конструкції варто дотримувати конвенційної практики, яка, зокрема, дозволяє винятки з права на перегляд у кримінальних справах, свободу розсуду держави щодо реалізації такого перегляду для забезпечення надходження до апеляційного суду належних справ, що, дійсно, потребують розгляду в апеляційному порядку, та розвантаження судів для здійснення якісного правосуддя» [38, с. 142-143].

Враховуючи викладене, а також фактичну відсутність процесуальних особливостей з перегляду АП ВАКС судового рішення на відмінну від апеляційних судів, то спробуймо визначити інші ознаки та особливості перегляду АП ВАКС кримінального провадження.

Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень АП ВАКС є важливою гарантією запобігання набранню законної сили незаконним та/або необґрунтованим вироком і тим самим покликана служити захистом від незаконного та необґрунтованого засудження або залишення безкарними тих осіб (в т.ч. юридичних осіб), які вчинили корупційний злочин.

Основним завданням перегляду судових рішень АП ВАКС є перевірка законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень ВАКС, виправлення судових помилок при їх виявленні апеляційним судом.

Судова помилка, яка була допущена ВАКС при ухваленні судового рішення (вироку, ухвали) є підставою для зміни чи скасування рішення апеляційною інстанцією.

Законодавцем у чинному КПК України чітко застосовано принцип єдності мети, завдання та процесуальної форми діяльності з перевірки, саме стосовно апеляційного провадження у справах, які підсудні ВАКС та інших справах. Ідентичні також предмет та межі перегляду (перевірки), вимоги до форми та змісту скарги і її подання, строки та повноваження суб’єктів як щодо суті заявлених вимог, так і у частині участі в апеляційному провадженні, підстав для скасування (зміни) рішень суду нижчестоящої інстанції та самих рішень, що виносяться за результатами апеляційної перевірки. Однак суб’єктний склад такої перевірки різниться. Прокурор, який наділений правом подавати апеляційні скаргу до АП ВАКС та брати участь під час її розгляду, – прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Провадження у АП ВАКС дозволяє швидко і процесуально економно виправляти будь-які помилки, допущені при початковому розгляді кримінального провадження у ВАКС. Це пов'язано з тим, що АП ВАКС має

право прийняти рішення, яке повністю замінює собою оскаржуване, без направлення кримінального провадження на новий розгляд до суду першої інстанції (за виключенням випадків, що передбачені ст. 415 КПК України). Для цього апеляція у ВАКС характеризується наступними рисами: свободою оскарження судового рішення; розглядом кримінального провадження по суті; наділенням сторін правом за поданням нових доказів, не досліджених у суді першої інстанції; обмеженням діяльності суду апеляційної інстанції щодо зміни чи скасування оскаржуваного рішення в межах поданих скарг.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок про те, що під апеляційним переглядом судових рішень АП ВАКС необхідно розуміти процесуальну діяльність АП ВАКС, яка виникає як результат незгоди сторони обвинувачення (прокурора САП) або сторони захисту, чи інших осіб, про чиї права чи законні інтереси ВАКС було прийняте рішення у кримінальному провадженні із ним і спрямовану на перевірку його законності, обґрунтованості та справедливості.

Передбачене КПК України та досліджене наукою кримінального процесу поняття «вища» інстанція передбачає створення апеляційної інстанції, склад якої має відрізнятися від складу суду першої інстанції за якісним або кількісним критерієм. Для розгляду кримінальних проваджень в суді апеляційної інстанції, які не підсудні ВАКС одразу застосовано два цих критерії. До першого належать збільшення кількості суддів, які розглядають кримінальні провадження в апеляційному порядку, а інший стосується встановлення більш високих вимог до кандидатів на посаду судді суду апеляційної інстанції.

Водночас, ні Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», ні ч. 12 ст. 31 КПК України не передбачають такого. Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що необхідно внести зміни до п. 2 ч. 12 ст. 31 КПК України, виклавши його у такій редакції: «2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п’яти суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше семи років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому

суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав». Також потребує редакції ч. 2 ст. 7 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» шляхом включення до неї абз. 2 про те що: «На посаду судді Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду може бути призначений громадянин України, якщо він відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, передбаченим Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше семи років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше вісім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше вісім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1-3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше вісім років».

2.4. Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді

Відповідно до вимог ч. 5 ст. 31 КПК України «кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів» [85].

Відповідно до Є. В. Літвінова та Р. Ш Бабанли, «стадія судового провадження з перегляду судових рішень в касаційному порядку має важливе значення для досягнення завдань кримінального провадження, що визначені у ст. 2 КПК» [98, с. 283]. Автори зазначають, що «перегляд судових рішень у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції є, за загальним

правилом, останнім національним засобом юридичного захисту прав та свобод людини в України (перегляд судового рішення Верховним судом України є можливим лише у виключних випадках, визначених у ст. 445 КПК). При касаційному провадженні має бути забезпечена єдність застосування норм КПК, що слугує однією із гарантій забезпечення законності та верховенства права у кримінальному провадженні» [98, с. 283]. Саме такий підхід застосований законодавцем для встановлення суду, який уповноважений розглядати кримінальні провадження, які підсудні ВАКС у порядку касації. Розгляд таких проваджень Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду здатен забезпечити єдність судової практики усіх проваджень незалежно від кваліфікації злочину.

При цьому нам потрібно одразу визначити, що в категоріях кримінальних проваджень, які розглядає ВАКС за підсудністю як суд І інстанції, а АП ВАКС у порядку, який передбачений для апеляційного перегляду, то єдність судової практики, яку забезпечує Верховний Суд, поділяється на два види. Формулювання правових висновків ВС у частині процесуального законодавства є спільними для усіх судів та усіх судових інстанцій і не залежить від видів підсудності. В той же час формулювання правових позицій у корупційних злочинах стосується як ВАКС та АП ВАКС, так і загальних суддів, які розглядають кримінальні провадження у справах про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, які не підсудні ВАКС (зокрема, це можуть бути позиції щодо правильного застосування норм КК України: як тлумачення диспозицій статей щодо корупційних злочинів, так і особливостей застосування санкцій цих статей).

Приклад можливостей до застосування висновку ВС, який був сформований у провадженні щодо корупційного злочину і який може бути застосований не лише ВАКС, але й іншими судами, викладений у постанові ВС від 20 липня 2022 року по справі № 991/6511/21.

У цій справі ВС прийняв постанову щодо процесуальних питань, які стосуються обчислення строків. Зокрема касаційна скарга захисника мотивована тим, що суд апеляційної інстанції істотно порушив вимоги КПК України і на думку захисника безпідставно дійшов висновку про пропуск адвокатом строку на апеляційне оскарження. ВС висловив таку позицію, яка стосується усіх кримінальних проваджень незалежно від підсудності. Так ВС вирішив питання стосовно процесуальних строків, зазначивши про те, що якщо закінчення процесуального строку припадає на суботу і це є робочий день суду, то в такому випадку не потрібно вважати такий день вихідним днем [145].

Проводячи порівняльне наукове дослідження апеляційного та касаційного порядку, Н. Р. Бобечко визначає, що «значення апеляційного та касаційного проваджень полягає в тому, що вони є: гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні; гарантією правильного розгляду та вирішення кримінального провадження судами першої інстанції (гарантією правосуддя); є формами контролю за судовою діяльністю судів нижчого рівня, слідчих суддів та її результатами з боку судів вищого рівня; у цих стадіях реалізується попереджувально-виховне завдання кримінального провадження.

Автор зазначає, що апеляційне та касаційне провадження мають й специфічне значення. Апеляційне провадження виконує основну роль у виявленні, виправленні та запобіганні порушень у діяльності судів першої інстанції та слідчих суддів. Натомість касаційне провадження є останнім національним засобом правового захисту прав і свобод особи перед зверненням до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій» [12, с. 398].

На думку А. М. Євміна, по-перше, перевірка законності й обґрунтованості вироків є найважливішою формою діяльності касаційної інстанції, яка дозволяє виправляти допущені судами та органами розслідування помилки; по-друге, суди касаційної інстанції переважно

забезпечують виконання вимог закону й правильно орієнтують суди на неухильне дотримання вимог закону під час розгляду матеріалів кримінального провадження в судах першої та апеляційної інстанції; по-трете, перегляд судових рішень у касаційній інстанції регулюється невеликою кількістю нормативно-правових актів [48, с. 101].

Як вірно зазначає В. Шапула, «судочинство не може обійтися без спеціального критичного підходу до оцінки судових рішень і виправлення можливих помилок під час їх ухвалення судами вищих інстанцій. Незаконне, необґрунтоване та несправедливе судове рішення не лише нівелює покладені на суд завдання, а й породжує негативні явища у різних сферах державного та суспільного життя. Така шкода є несумірною із нестабільністю рішення суду першої інстанції у зв’язку з його переглядом вищими судами. Тому допущені під час його ухвалення помилки спричиняють процесуальні санкції у вигляді зміни чи скасування такого рішення. Помилки у діяльності судів першої інстанції можуть виявлятися як під час апеляційного, так і в ході касаційного провадження. При цьому можливості вищих судів із виявлення й усунення помилок, допущених судом нижчої інстанції, є неоднаковими» [198, с. 247].

Так, постановою ВС у справі № 991/2461/20 10 серпня 2022 року було задоволено касаційну скаргу захисника В. В. Лутковської в інтересах її підзахисного. Захисник стверджувала про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, просила «скасувати ухвалу апеляційного суду та призначити новий розгляд у суді апеляційної інстанції. Захисник не погоджується з висновком апеляційного суду про те, що ухвала слідчого судді про обрання запобіжного заходу не підлягає оскарженню. Вважає, що закриття апеляційного провадження судом апеляційної інстанції позбавило можливості перевірки судового рішення за ініціативою сторони захисту та обмежило право на свободу й особисту недоторканість Особа_1 . Звертає увагу на правовий висновок об`єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 14 лютого 2022

року у справі № 991/3440/20 про те, що ухвала слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, постановлена в порядку ч. 6 ст. 193 КПК України, на підставі п. 2 ч. 1 ст. 309 цього Кодексу може бути оскаржена в апеляційному порядку» [143].

В іншій же справі ВС дійшов висновку про відсутність будь-яких порушень і вирок Вищого антикорупційного суду від 10 червня 2021 року та вирок Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 09 лютого 2022 року щодо Особа_1 залишив без зміни, а касаційну скаргу його захисника – адвоката Корюкіна Олександра Володимировича, – без задоволення [141].

На істотне порушення законодавства АП ВАКС вказує ВС у постанові по справі № 991/7940/21. Суд зазначив, що під час розгляду провадження суд апеляційної інстанції допустив порушення вимог кримінального процесуального закону, яке є істотним, оскільки ставить під сумнів законність і обґрунтованість судового рішення, що за приписами п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України є підставою для його скасування з призначенням нового розгляду в суді апеляційної інстанції, в ході якого суду необхідно врахувати наведене й ухвалити рішення відповідно до вимог кримінального процесуального закону [146].

А в іншому провадженні, встановивши порушення закону (обвинувальний акт надійшов до ВАКС поза межами строку досудового розслідування), ВС прийняв рішення касаційні скарги засудженого Особа_1 задовольнити повністю, а захисника Д. Ю. Дияка – частково. Вирок Вищого антикорупційного суду від 16 лютого 2021 року та ухвалу Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 17 листопада 2021 року щодо Особа_1 скасувати. Кримінальне провадження, внесене до ЄРДР за № 42018000000003211, за обвинуваченням Особа_1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 368, ч. 2 ст. 369-2 КК, закрити на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК у зв`язку із закінченням, після повідомлення

особі про підозру, строку досудового розслідування, визначеного ст. 219 КПК. Звільнити Особа_1 з-під варти в залі судового засідання [142].

Вище викладена судова практика є прикладом того, що рішення як ВАКС, так і АП ВАКС не позбавлені судових помилок. Тому ВС, як суд касаційної інстанції, є гарантом постановлення законного, обґрунтованого та справедливого рішення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів.

«Виправлення судових помилок касаційним судом пов'язується, перш за все, з оцінкою цінностей та інтересів, захисту яких вимагає скасування судового рішення, що набрало законної сили. Водночас має бути віднайдено баланс між інтересами конкретних осіб (одна розраховує на виправлення допущеної стосовно неї судової помилки, а інша може покладатися на результат поточного судового рішення) та інтересами держави, зацікавленої в однаковому застосуванні законодавства та у виправленні судових помилок. Отже, виправлення судової помилки є предметом як публічного, так і приватного інтересу», зазначає В. Шапула [198, с. 247].

Згідно думки Л. М. Лобойка та Л. В. Глинської «суд касаційної інстанції за своєю природою є судом права, а не факту. Його завданням є перевірка та оцінювання правильності застосування норм права судами першої та апеляційної інстанцій до певних фактичних обставин, що вже встановлені на основі доказів, досліджених та оцінених судом з огляду на їх допустимість, належність та достатність. Іншими словами, суд касаційної інстанції виправляє помилки у застосуванні права, але не може знову встановлювати фактичні обставини та оцінювати докази. Головне його завдання – вирішення питань юридичної кваліфікації (правового оцінювання) встановлених фактичних обставин. А отже, судове провадження на цьому етапі вже позбавлене дискусій сторін щодо оцінювання доказів та встановлення фактів» [99, с. 142].

Провівши дослідження норм КПК України, а також аналіз наукових джерел можемо сформулювати положення про те, що касаційне оскарження

судових рішень ВАКС, та АП ВАКС у ВС – механізм, який передбачений кримінально-процесуальним законодавством і спрямований на упередження та усунення порушень закону під час здійснення кримінального судочинства у кримінальному провадженні, та спрямований на відновлення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства з метою постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді має свій початок. Під таким початком можна розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законом діяльність визначених у КПК України учасників кримінального судочинства, яка полягає у здійсненні ними процесуальних дій з подання касаційної скарги у встановлений законом порядок із дотриманням процесуальних строків на рішення ВАКС та/або АП ВАКС, яке набуло законної сили і підлягає перегляду в касаційному порядку, шляхом звернення до ВС з касаційною скаргою.

У дисертаційному дослідженні Н. Р. Бобечка знаходимо, що «вітчизняне касаційне провадження характеризується такими процесуальними особливостями: 1) перевірка судового рішення лише з формально-юридичного боку, що означає: а) неможливість збирання та обмеженість у безпосередньому дослідженні доказів у цій стадії; б) оцінку тільки тих доказів, які наявні у матеріалах кримінального провадження; в) звуження кола підстав для зміни або скасування судових рішень; г) заборону ухвалювати нове рішення; 2) об’єктом перевірки в касаційному порядку є діяльність судів першої, апеляційної інстанції та її результати, на предмет законності, обґрунтованості та справедливості; 3) встановлення умов допустимості касаційного провадження: а) судове рішення повинно набрати законної сили та перешкоджати подальшому кримінальному провадженню; б) рішення суду першої інстанції мало підлягати контролю з боку апеляційної інстанції; 4) обмежене коло суб’єктів права на касаційне

оскарження; 5) заборона безпосереднього погіршення становища засудженого або виправданого за наслідками касаційного розгляду; 6) перевірка оскарженого судового рішення єдиною касаційною інстанцією» [12, с. 397]

Характерними рисами касації у випадку перегляду ВС рішень ВАКС та АП ВАКС є:

1) відсутність у сфері касаційного перегляду питань доказування у кримінальному провадженні, тобто питань, що стосуються обґрунтованості вироку, повноти дослідження обставин кримінального провадження, правильності оцінки доказів і тому подібне.

2) можливість оскарження вироку лише з підстав, які визначені у ст. 438 КПК України, тобто з погляду порушень норм матеріального і процесуального права, а також невідповідності призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі засудженого;

3) право касаційної інстанції на скасування вироку або ухвали повністю чи частково та ухвалити новий вирок або ухвалу у кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС;

4) визначене коло осіб, які мають право подавати касаційну скаргу де сторону обвинувачення представляють прокурори САП.

Відповідно, відмінність між провадженням у суді касаційної інстанції щодо корупційних злочинів та провадженням щодо інших злочинів має розбіжності які зводяться до того, що склад учасників провадження з перегляду рішення у порядку касації пов'язаний із кваліфікацією дій особи, а також питаннями підтримки державного обвинувачення прокурорами САП та тим, що оскаржуються рішення спеціалізованого антикорупційного суду – АП ВАКС, або ж АП ВАКС та ВАКС. Тобто вони пов’язанні як із нормами матеріального права (стосуються корупційних злочинів), так і процесуального права.

У ч. 2 ст. 433 КПК України визначено, що «суд касаційної інстанції вправі вийти за межі касаційних вимог, якщо цим не погіршується становище

засудженого, виправданого чи особи, стосовно якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру» [85]. На нашу думку, така норма права має бути виключена з тексту КПК України. Обґрунтуємо це наступним чином. В умовах змагальної форми кримінального судочинства та через те, що саме особа, яка подала скаргу, є ініціатором перевірки судового рішення касаційним судом, то необхідно обмежити межу касаційного перегляду доводами касаційних скарг. Адже якщо скарга подається, отже, особу, яка подала касаційну скаргу, не влаштовує судове рішення з підстав, які зазначені у скарзі. Вихід суду за межі доводів касаційних скарг не завжди може відповідати інтересам скаржника. У результаті це призведе до порушення права на свободу оскарження.

А. М. Євмін свободу касаційного оскарження відносить до процесуальних гарантій касаційного перегляду судових рішень [49, с. 176].

Але організація здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді не засновується лише на касаційному перегляді судових рішень колегією ККС ВС, а також може бути реалізована і в порядках, які передбачені КПК України для розгляду «об’єднаною палатою Касаційного кримінального суду (об’єднаною палатою) або Великою Палатою Верховного Суду (Великою Палатою)» (ч. 6 ст. 31 КПК України) [85], а також у порядку встановленому КПК України для розгляду проваджень за нововиявленими, а також виключними обставинами. У таких випадках особливості перегляду аналогічні особливостям касаційного провадження, що здійснюється колегіями ККС ВС.

Висновки до Розділу 2

1. Слідчий суддя ВАКС під час здійснення судового контролю наділений компетентностями процесуального характеру (загальні повноваження, які передбаченні КПК України) та матеріального характеру (повноваження щодо здійснення судового контролю лише у тих кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС). Враховуючи такі особливості, то можна вести мову, що у слідчих суддів ВАКС формується методика та тактика здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, адже значна кількість підсудних справ для ВАКС є. Існують організаційні особливості складу слідчих суддів у кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС і які полягають у тому, що повноваження слідчих суддів ВАКС є поєднанням повноважень слідчих суддів місцевих суддів та слідчого судді апеляційного суду. А в разі розгляду скарги на рішення слідчого судді ВАКС, тоді процесуальні особливості відсутні.

Судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях необхідно розглядати як інститут кримінального процесу, який урегульований системою норм КПК України та Закону України «про Вищий антикорупційний суд» й спрямований на реалізацію судового контролю у кримінальних провадженнях що підсудні ВАКС.

Контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях – це діяльність слідчих суддів ВАКС, якими не можуть бути судді АП ВАКС, яка заснована на особливостях організаційного та процесуального порядку здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням кримінальних проваджень які підсудні ВАКС.

2. В діяльності ВАКС значне місце посягає питання його ефективності, яке прямо залежить від ефективності здійснення правосуддя ВАКС як судом І інстанції. Проблеми вивчення ефективності ВАКС як суду І

інстанції напряму пов’язані з багатьма факторами, які необхідно враховувати, а також встановлювати при розгляді кримінального провадження по суті. У такі фактори включаються не лише процесуальні аспекти (вимоги, що передбаченні КПК України для кримінального судочинства у провадженнях, які підсудні ВАКС), але й умови постійного збільшення кримінальних проваджень, обвинувальні акти у яких надходять на розгляд ВАКС, оптимізація та диджіталізація роботи системи ВАКС й інші обставини.

При цьому необхідно враховувати такі аспекти як мету, затрачені ресурси (як щодо формування ВАКС, так і щодо ресурсів, які він використовує під час своєї діяльності), очікуваний результат, який маємо співвідносити з метою. Ключовим в оцінці ефективності діяльності ВАКС під час розгляду кримінальних проваджень по суті необхідно визначити таку категорію як результат (із даним твердженням погоджуються 74,2% респондентів (див. Додаток Д). А, відповідно, ефективність діяльності ВАКС у кримінальному судочинстві щодо розгляду кримінальних проваджень в суді І інстанції по суті необхідно розглядати у контексті задоволення потреб суспільства у боротьбі з корупцією в Україні. Оскільки ВАКС здійснює свою діяльність лише біля 2-х років, то ефективність його діяльності правильно оцінити його неможливо з різних причин: 1. Значна кількість кримінальних проваджень з корупційних злочинів ще розглядаються судом. 2. Кримінальні провадження, щодо яких ВАСК прийняв рішення, на сьогодні оскаржуються учасниками та переглядаються апеляційним і касаційним судом. 3. Рішення ВАКС щодо спеціальної конфіскації майна, які могли би у грошовому еквіваленті свідчити про очікуваний результат, також неможливо оцінити, адже у багатьох провадженнях щодо застосування такої спеціальної конфіскації вироки не набрали законної сили. Окрім того, визначення ефективності у такий короткий період діяльності ВАКС створить штучні результати його ефективності, вони будуть не правильними, адже лише

середньостроковий чи довгостроковий період діяльності ВАКС зможе бути предметом такого дослідження.

Можна визначити такі принципи судочинства у ВАКС як суді І інстанції: законності; спеціалізації; незалежності; об’єктивності.

Принцип законності передбачатиме неухильне дотримання норм кримінального процесуального закону ВАКС (в т.ч. ч. 6 ст. 368 КПК України). Принцип спеціалізації вказує на визначене коло кримінальних проваджень, яке вказане у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» як юрисдикція (підсудність) ВАКС. Принцип незалежності означає, що кримінальне провадження, яке підсудне ВАКС, буде розглянуте тим складом суду, на який відсутній жоден вплив. Принцип об’єктивності при розгляді кримінального провадження ВАКС передбачає відсутність заангажованості будь-кого зі складу суду по відношенні до кримінального провадження.

3. АП ВАКС фактично відокремлена від ВАКС й організаційно, але входить до складу ВАКС. Єдність у системі спеціалізованого суду підкріплена розглядом АП ВАКС апеляційних скарг на ухвали та вироки ВАКС.

Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень АП ВАКС є важливою гарантією запобігання набранню законної сили незаконним та/або необґрунтованим судовим рішенням і тим самим покликана служити захистом від незаконного та необґрунтованого засудження або залишення безкарними тих осіб (в т.ч. юридичних осіб), які вчинили корупційний злочин.

Основним завданням перегляду судових рішень АП ВАКС є перевірка законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень ВАКС, виправлення судових помилок при їх виявленні апеляційним судом.

Судова помилка, яка була допущена ВАКС при ухваленні судового рішення (вироку, ухвали), є підставою для зміни чи скасування рішення апеляційною інстанцією.

Під апеляційним переглядом судових рішень АП ВАКС необхідно розуміти процесуальну діяльність АП ВАКС, яка виникає як результат незгоди сторони обвинувачення (прокурора САП) або сторони захисту, чи інших осіб, про чиї права чи законні інтереси ВАКС було прийняте рішення у кримінальному провадженні з таким рішенням і спрямовану на перевірку його законності, обґрунтованості та справедливості.

4. В категоріях кримінальних проваджень, які розглядає ВАКС за підсудністю як суд І інстанції, а АП ВАКС у порядку, який передбачений для апеляційного перегляду, то єдність судової практики, яку забезпечує Верховний Суд, поділяється на два види. Формулювання правових висновків ВС у частині процесуального законодавства є спільними для усіх судів та усіх судових інстанцій і не залежить від видів підсудності. В той же час формулювання правових позицій у корупційних злочинах стосується як ВАКС та АП ВАКС, так і загальних суддів, які розглядають кримінальні провадження у справах про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, які не підсудні ВАКС (зокрема, це можуть бути позиції щодо правильного застосування норм КК України: як тлумачення диспозицій статей щодо корупційних злочинів, так і особливостей застосування санкцій цих статей).

Касаційне оскарження судових рішень ВАКС та АП ВАКС у ВС – механізм, який передбачений кримінально-процесуальним законодавством і спрямований на упередження та усунення порушень закону під час здійснення кримінального судочинства у кримінальному провадженні, та спрямований на відновлення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства з метою постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді має свій початок. Під таким початком можна розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законом діяльність визначених у КПК України учасників кримінального

судочинства, яка полягає у здійсненні ними процесуальних дій з подання касаційної скарги у встановлений законом порядок із дотриманням процесуальних строків на рішення ВАКС та/або АП ВАКС, яке набуло законної сили і підлягає перегляду в касаційному порядку, шляхом звернення до ВС з касаційною скаргою.

РОЗДІЛ 3.
СУДОВА ПРАКТИКА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Зарубіжний досвід судової практики у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів та практики ЄСПЛ

Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів є одним із перспективних напрямів наукових досліджень. Обґрунтуванням цього є відносно стійкий рівень злочинності службових злочинів і суперечлива та мінлива практика застосування законодавства під час притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів.

Судова практика у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів, а також практика ЄСПЛ мають суттєве значення для дослідження обраної теми, адже саме з їх допомогою можна дослідити прикладний характер застосування норм права, які регулюють правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Відповідно, дослідження зарубіжного досвіду судової практики у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів як на рівні окремих держав, так і міждержавних утворень (інституцій) є актуальним науковим завданням. С. А. Лапшин зазначив, що «важливе значення у подоланні корупції має використання досвіду розвинутих демократичних країн» [89, с. 3].

Вказане дослідження розпочнемо із аналізу судової практики у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів у Фінляндії.

О. Г. Бондарчук зазначає, що досить чітка й ефективна система протидії корупції, що ґрунтується на нормативно-правовій базі й підтримці суспільства, діє у Фінляндії. Саме цю країну міжнародна неурядова організація з протидії корупції Transparency International визначає як одну з

найменш корумпованих серед 133 країн світу. Фінляндія як член Європейського Союзу є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань протидії організованій злочинності та корупції. Однак імплементацію європейських законів у національну правову систему ця країна здійснює досить виважено. Головним принципом зазначеного процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським із мінімально можливими змінами першого. Далі О.Г. Бондарчук зазначає, що для фінської правової системи не є характерними закони з використанням терміна «боротьба» з певним видом злочину. Фінський законодавець заклав принципи запобігання та застереження вчинення злочинів у нормативно-правових актах, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії, за вчинення дій, що можна кваліфікувати як корупцію, передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину» [14].

К. О. Розсоха зауважує, що «у Фінляндії хоч і немає спеціального закону щодо запобігання й боротьби з корупцією, проте в різних нормативно-правових актах врегульовані питання антикорупційної політики. Як наслідок, у країні є спеціальна відповідальність державних службовців, деталізована в кримінальному законодавстві, а функції запобігання й боротьби з корупцією виконують суди, правоохоронні органи, Міністерство юстиції Фінляндії та ін.» [157, с. 31].

Відповідно до О.Г. Бондарчука, у Фінляндії «як і в інших розвинених демократичних країнах, головним важелем є чесна влада. Це також система взаємодії влади, громадянського суспільства, традицій і цінностей нації. Чесна влада не залежить від персоналій, це закладено в культурі, менталітеті народу. Ніхто з кандидатів на жодну з державних посад тут не може оголосити себе її гарантом, проте всі політики зобов'язані служити їй. Часто основним чинником корупції називають рівень зарплат державних

чиновників. Звичайно, у Фінляндії ці зарплати відрізняються від українських, проте вони невисокі, дають змогу жити гідно, однак не розкішно. Зарплати співробітників фінської держадміністрації не найвищі серед країн Євросоюзу, вони нижчі, ніж у приватному бізнесі. Тому високий рівень зарплати держслужбовців не слід вважати вирішальним антикорупційним чинником. Важливе значення у Фінляндії мають етика, повага до роботи та неповага до хитрощів, спритності, нечесності. Фіни вважають, що взяти хабар – означає втратити самоповагу, це суперечить фінській етиці поведінки» [14].

Варто також відмітити, що Кримінальний кодекс Фінляндії діє з 1889 року. Зокрема у його тексті дано таке визначення «давання хабаря» як: «Підрозділ 13 – Дача хабаря (604/2002) (1) Особа, яка обіцяє, пропонує або дає державному службовцю в обмін на його або її дії в службі подарунок або іншу вигоду, призначену для нього або для іншої особи, яка впливає або має на меті вплинути або сприяє впливу за дії на службі у державного службовця буде засуджено за дачу хабаря до штрафу або до позбавлення волі максимум на два роки. (2) Також особа, яка в впливає на дії по службі державного службовця, обіцянкою, пропозицією або даруванням подарунка або вигоди, зазначених у підпункті 1, повинна бути засуджена за підкуп» [219]. Окрім того, Кримінальний кодекс Фінляндії 1889 року містить також такі склади корупційних злочинів як «Підрозділ 14 – Давання хабарів при обтяжених обставинах (563/1998)», «Підрозділ 14 (a) – Давання хабаря члену парламенту (637/2011)», «Підрозділ 14 (b) – Дача хабарів члену парламенту при обтяжених обставинах (637/2011)». Такі склади злочинів розміщенні у «Розділі 16 – Злочини проти органів державної влади (563/1998)». У кодексі визначене максимальне покарання за такі злочини як 4 роки позбавлення волі. На нашу думку, такий розмір покарання є надто м’яким.

У Розділі 40 КК Фінляндії «Правопорушення на службі» визначені такі склади злочинів, як можна вважати корупційними: «Підрозділ 1 – Отримання хабаря (604/2002)», «Підрозділ 2 – Прийняття хабаря за обтяжуючих

обставин (604/2002)», «Підрозділ 3 – Порушення у сфері хабарництва (604/2002)», «Підрозділ 4 – Отримання хабаря членом Парламенту (637/2011)», Підрозділ 4 (а) - Прийняття хабаря членом Парламенту за обтяжуючих обставин» (637/2011)». Як зрозуміло із вище викладеного, кримінальне законодавство Фінляндії розмістило у різних розділах злочини у сфері корупції залежно від суб'єкта злочину.

В. І. Оперук визначив, що «у цій країні існує формальна антикорупційна мережа, що діє під егідою Міністерства юстиції та об'єднує не лише державні органи та органи місцевого самоврядування, а й дослідницькі та недержавні організації, а також приватний сектор. Мета діяльності цієї мережі така: сприяння антикорупційній діяльності та внесення відповідних ініціатив; підвищення рівня усвідомлення небезпеки корупції суспільством і встановлення антикорупційних директив у державному, муніципальному та приватному секторах; виконання зобов'язань згідно з міжнародними антикорупційними угодами. Автор зазначив, що на сучасному етапі формування антикорупційної стратегії в Україні доцільно вивчити позитивний досвід протидії цьому явищу інших країн, використавши згодом його здобутки. Запорукою успішної протидії корупційним виявам є насамперед сильна політична воля вищого керівництва держави та єдина державна політика у сфері боротьби із цим явищем» [124].

Відповідно до тексту КПК Фінляндії не передбачено окремої диференціації кримінально-процесуальної діяльності щодо судочинства у кримінальному провадженні щодо злочинів у сфері корупції. Так, текст КПК Фінляндії зазначає загальні засади, що прокурор пред'являє обвинувачення у скоєнні злочину, якщо він вважає що: (1) це карається згідно із законом; (2) не закінчився строк на притягнення до кримінальної відповідальності; і (3) існують ймовірні підстави для підтвердження вини обвинуваченого [212].

Однак певну особливість знаходимо у судовій практиці щодо притягнення до відповідальності за корупційний злочин у Фінляндії, а таким прикладом є справа, яка надійшла до ЄСПЛ «Case of Suuripää v. Finland

(judgment in English)». Так у рішенні знаходимо інформацію про наступний порядок кримінального провадження: « Поліцейське розслідування справи про хабарництво розпочалось 7 липня 1998 року, а заявника було заарештовано наступного дня. Здається, заявник був проінформований про підозру у правопорушеннях лише під час арешту. Він був відсторонений від посади в Департаменті поліції Міністерства внутрішніх справ (sisäasiainministeriön poliisiosasto, inrikesministeriets polisavdelning) з 8 липня 1998 року по 15 лютого 2001 року, тобто на два роки та сім місяців. Міністерство внутрішніх справ утримало половину заробітної плати заявника за періоди з 9 липня 1998 року по 9 серпня 1998 року та з 8 листопада 1998 року по 14 лютого 2001 року.

4 жовтня 1999 р. Р., державний прокурор (valtionsyyttäjä, statsåklagare), віддав перевагу обвинуваченню заявника за отримання хабаря відповідно до підрозділу 3 розділу 40 Кримінального кодексу. Крім того, заявника звинувачували у необережному порушенні службового обов'язку відповідно до розділу 11 тієї ж глави. 18 жовтня 1999 року заявника було повідомлено про обвинувачення. Оскільки він займав посаду референдаря в Державній раді (Valtioneuvosto, Statsrådet), справа мала розглядатися в Гельсинкському апеляційному суді (hovioikeus, hovrätten)» [209].

«Суд встановив, що заявник прийняв вигоду, пов'язану з його роботою, але що його можливості впливати на витрати на ІТ були надто незначними, щоб його дії призвели до втрати впевненості у неупередженості діяльності органу влади з погляду сторонніх. Він не приймав жодного рішення про придбання ІТ-обладнання у компанії чи будь-яким іншим способом намагався вплинути на процедуру придбання у цієї компанії. Виплата була виплачена клубу, який передав її заявнику, і вона базувалася на договорах про рекламу та співробітництво, укладених заявником від імені клубу. У цих операціях заявник згадав свою посаду та назву місця роботи.

Щодо висновків, які слід зробити, Апеляційний суд зазначив, що основними питаннями, які слід було вирішити, були питання про те, чи були

фінансові внески перевагою у значенні підрозділу 3 розділу 40 Кримінального кодексу, чи заявник на основі своєї посади мав можливість впливати на придбання у компанії та чи призвела ця вигода до втрати впевненості у неупередженості діяльності органу влади. На перше запитання суд відповів ствердно. Що стосується другого питання, він зазначив, що вплив заявника був надто незначним. Щодо третього питання, враховуючи його обмежений вплив, суд постановив, що на нього також слід відповісти негативно. Відповідно звинувачення у хабарництві було відхилено» [209].

З викладеного зрозуміло, що у Фінляндії використовується територіальна та суб'єктна підсудність, оскільки обвинувачений займав посаду референдара в Державній раді, то справа мала розглядатися в Гельсинкському апеляційному суді, а не у місцевому суді. Також застосовується відсторонення від посади. Але згідно тексту аналізованого рішення, то таке відсторонення від посади здійснюється не у кримінально-процесуальному порядку, а в адміністративному (п. 55 Рішення). В аналізованому рішенні звертає на себе увагу положення, що викладені у п. 58 про те, «що ж стосується його відсторонення від посади, заявник зазначив, що, згідно з національним законодавством, відсторонення від посади прирівнюється до позбавлення волі і є разом з позбавленням заробітної плати, суворим покарання за передбачуване злочинне діяння. Ці питання були важливі в цій справі, оскільки справи проти тимчасово відсторонених осіб, як і справи проти затриманих, завжди повинні були розглядатися в терміновому порядку» [209].

Такий підхід законодавця необхідно вважати вірним. Адже у такому випадку підозрюваний/обвинувачений втрачає дохід, а затягування розгляду кримінального провадження, де особа позбавлена джерела доходу, істотно впливає на можливість її гідного існування. Вважаємо, що у такому випадку буде доцільно запозичити досвід Фінляндії та запропонуємо зміни до ч. 4 ст. 28 КПК України, виклавши у такій редакції: «4. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, відстороненої від посади,

неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово».

Надалі хотілося би звернути увагу на досвід Болгарії, адже це одна із країн Європи, у якій існує окрема система органів розслідування та судова, які задіяні у правосудді щодо кримінальних проваджень із вчинення корупційних злочинів.

Кримінальний кодекс Республіки Болгарія містить окремий Розділ IV «Підкуп», який складається з 13 статей. Так, у ч. 1 ст. 301 визначено, що «службова особа, яка просить або приймає подарунок або будь-яку вигоду, за якою такий подарунок не слідує, або приймає пропозицію або обіцянку подарунка або вигоди для того, щоб виконати чи не виконати дію на посаді, або за яку він виконав чи не здійснив таку дію, карається за хабарництво позбавленням волі на строк до шести років та штрафом до п'яти тисяч левів» [118]. Цікавим є положення ст. 307а КК Республіки Болгарія про те, що предмет злочинів, передбачених цим розділом, вилучається на користь держави, а коли він відсутній, присуджується його еквівалент [118]. Хоча, на нашу думку, у вітчизняному законодавстві таке питання скоріше за все є питанням кримінального-процесуального права оскільки стосується подальшої долі речових доказів.

Але з практики Спеціалізованого кримінального суду простежується, що часто підкуп вчиняється організованими злочинними групами. Наприклад, у вироку визначено, що перш за все слід зазначити, що троє обвинувачених разом працювали в МБ NB і перебували в офіційних стосунках один з одним. В принципі, емоційні та офіційні контакти не виключають можливості для осіб, пов'язаних таким чином, погоджуватися один з одним на вчинення злочинів за змістом ст. 321, п. 6 Кримінального кодексу. Встановлені у справі факти розкривають всі ознаки досягнутої між ними домовленості про вчинення інкримінованих злочинів. Дії, вчинені обвинуваченими, діаметрально протилежні терпимому суспільством поняттю

офіційної солідарності, мислимому тільки поза кримінальним контекстом. Коли трудовий колектив постійно об'єднує потенціал своїх членів для досягнення злочинних цілей, це стає попередньою угодою для вчинення злочинів, передбачених ст. 301, п. 1, вище, стаття 26 [14+9].

У практиці Спеціалізованого кримінального суду також є випадки виправдувальних вироків. Так суд 27.12.2016 р. ухвалив, що у кожному з розглянутих злочинів не встановлено як об'єктивну, так і суб'єктивну сторону, тому кожен з підсудних визнаний невинуватим у вчиненні кожного з обговорюваних злочинів, а, відповідно до ст. 304 КПК, виправдані повністю [151].

Досліджуючи практику Спеціалізованого кримінального суду, окремо звертається увага на те, яким чином побудовані судові рішення. Так, знайдено особливість, що після викладення дослідження доказів судом та висновку, який на основі цього дослідження зробив суд, наступним структурним елементом є чіткий аналіз діяння та його структуризація відповідно до складу злочину.

Показовим у цьому випадку є рішення Спеціалізованого кримінального суду у справі № 13/2019. У ній суд визначив: «З приводу злочину, передбаченого ст. 301, п. 1 супра арт. 26, п. 1 КК підсудного Г.

З об'єктивної сторони – своїми діями підсудна Г. відреагувала на об'єктивні ознаки зазначеного злочину, в формі виконавчого акту «отримала» гроші від різних осіб – водіїв вантажівок, за якими не мала справ по службі. – вона швидше обробляла їх митні документи в МВ-NHC в якості посадової особи – начальника митного управління, в обов'язки якого входила ця діяльність, оскільки злочин було скоєно відповідно до положень статті 26, п. 1 Кримінального кодексу / триваючий злочин / в загальній складності п'ятьма діяннями в період з 25.04 ... 17 по 23.05 ... 17 на загальну суму 30 / тридцять левів /. Вона брала участь / відповідний суб'єкт / в скоєнні злочину в якості посадової особи-головного митного інспектора в Митному бюро міста NHK.

З суб'єктивної точки зору правопорушення було умисним і скоєно з прямим умислом, а також з корисливими мотивами, оскільки було відомо, що посадова особа отримувала гроші, не слід було, що дозволило йому виконувати службові функції, і усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчинку, передбачала настання своїх суспільно небезпечних наслідків і націлена на них, хотіла їх. Це інтелектуальний і вольовий момент прямого умислу» [149]. Така ж конструкція виправдувального вироку у справі nohd № 599/2016 [150]. Згідно ст. 34 КПК Республіки Болгарія кожен акт суду повинен містити: відомості про час і місце його винесення; найменування суду, який його видав; номер справи, в якому він виданий; імена членів колегії, прокурора і секретаря суду; мотиви; резолютивну частину і підписи членів колегії [119].

На офіційному веб-ресурсі Спеціального кримінального апеляційного суду (за адресою: https://aspns.justice.bg/) розміщується для загального огляду інформація про незавершені справи Спеціального кримінального апеляційного суду, а також Спеціального кримінального суду у зв’язку із фактичною і юридичною складністю. Короткий виклад інформації здійснюється за наступним принципом: «НОХД № 2890/2019 Тема: Справу порушено за обвинувальним актом стосовно 15 осіб. Обвинувачені – співробітники податкової служби, що обвинувачені за:

- участь в організованій злочинній групі з метою здійснення корупційних злочинів - вимагання та отримання хабарів, зловживання впливом;

- вторинні злочини – хабарництво, зловживання впливом;

- документальний злочин.

Обсяг справи поки що – 73 томи.

Свідків державного обвинувачення, зазначених в обвинувальному висновку 46, експертів по призначеним експертизам – 10»[129].

Враховуючи інформацію, що вище викладена, а також вивчивши рішення на порталі публікації судових актів, ми дійшли висновку про те, що

Спеціальний кримінальний суд, а також Спеціальний кримінальний апеляційний суд у своїй діяльності здійснюють розмежування у кваліфікації вчинення корупційних злочинів від вчинення таких у складі організованої злочинної групи, надаючи перевагу останнім. А корупційні злочини виділяють вторинними, як результат створення організованої злочинної групи. Вказаний підхід є вірним, адже у разі відсутності створеної організованої групи з метою вчинення корупційних злочинів, тоді й самих злочинів не відбувалося би. Такий підхід є корисним у доказуванні корупційних злочинів, які вчинені двома та більше особами, адже для цього спочатку необхідно встановити форму співучасті, а потім вчинення корупційного злочину.

Надалі проаналізуємо практичні аспекти правосуддя у корупційних злочинах Республіки Словаччини. Так у рамках кримінального провадження існує також так званий Спеціальний кримінальний суд, який діє та вирішує справи у кримінальних та інших питаннях, у передбаченому порядку для судочинства (Кримінально-процесуальний кодекс). Це суд першої інстанції і має статус обласного суду [216].

У змісті Кримінального процесуального кодексу Словацької Республіки зазначено, що для цілей цього Закону суд означає окружний суд, обласний суд, Спеціалізований кримінальний суд та Верховний суд Словацької Республіки [211] (п. 4 ст. 10 КПК Словаччини). У п. 5 ст. 10 КПК Словаччини визначено, що для цілей цього Закону регіональний суд також означає Спеціалізований кримінальний суд, якщо цим Законом не передбачено інше; апеляційним судом є обласний суд і Верховний суд [211], а у п. 7 цієї ж статті встановлено статус Спеціалізованої прокуратури: «(7) для цілей цього Закону регіональний прокурор також означає прокурора Спеціальної прокуратури, якщо це стосується справ, що підпадають під його юрисдикцію, якщо цим Законом не передбачено інше» [211].

Водночас Спеціалізований кримінальний суд у Словаччині, так же як і у Болгарії не розглядає лише корупційні злочини. Його юрисдикцію

визначено ст. 14 КПК Словаччини і полягає вона в тому, що компетенцією Спеціалізованого кримінального суду є:

- кримінальне правопорушення вбивства першого ступеня,

- кримінальне правопорушення щодо махінацій під час державних закупівель та публічних торгів згідно з пунктом 3 статті 266 Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення як підробка, шахрайські зміни та незаконне виготовлення грошей та цінних паперів відповідно до пункту 4 статті 270 Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення щодо зловживання владою державною посадовою особою згідно з пунктами 3 і 4 розділу 326 Кримінального кодексу в поєднанні з кримінальним правопорушенням згідно з буквами b), c), e), f), g), h), i), l) або m),

- кримінальні злочини за пасивний хабар відповідно до статей 328-330 Кримінального кодексу,

- кримінальні злочини за активний хабар згідно зі статтями 332-334 Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення непрямого підкупу відповідно до статті 336 Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення корупції на виборах відповідно до статті 336a Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення у корупції у спорті відповідно до статті 336b Кримінального кодексу,

- кримінальне правопорушення щодо створення, організації та підтримки злочинної групи та особливо тяжкі злочини, вчинені організованою групою,

- тероризм,

- кримінальні правопорушення проти власності, передбачені главою четвертою Особливої частини Кримінального кодексу, або економічні кримінальні правопорушення, передбачені главою п'ятою Особливої частини

Кримінального кодексу, якщо таким кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду або принесено користь, яка становить не менше двадцяти у п’ять тисяч разів перевищує розмір малої шкоди, встановленої Кримінальним кодексом, або якщо розмір цього правопорушення щонайменше у двадцять п’ять тисяч разів перевищує розмір малої шкоди, встановлений Кримінальним кодексом,

- кримінальне правопорушення, що завдає шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу,

- кримінальні правопорушення, пов'язані з тими, що зазначені в пунктах від a) до l) або m), за умови дотримання вимог щодо об'єднання провадження;

- кримінальні злочини екстремізму відповідно до статті 140a Кримінального кодексу [205].

У 2003 році Словаччина створила Спеціальний суд, згодом перейменований у Спеціальний кримінальний суд, що в основному здійснює правосуддя у справах про корупцію та організовану злочинність. СКС став відповіддю на домінування у звичайних нижчих судах кримінальних мереж та місцевих еліт. Суд розпочав свою роботу у 2005 році [212]. У доповіді Катаріни Старонової у 2008 році щодо антикорупційних заходів у словацькій судовій системі зазначалось, що антикорупційні заходи, які запроваджені урядом Словаччини у 1998-2006 рр., зокрема щодо створення Спеціального суду своєю метою мали спеціалізацію та розрив місцевих зв’язків у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю [217]. Вище викладене звертає увагу на те, що спеціалізація такого суду є частково антикорупційна.

Продовжуючи викладене, зазначимо, що у ч. 5 ст. 16 цього ж Кодексу визначено, що саме підсудність місцевих судів не поширюється на визначену юрисдикцію Спеціалізованого кримінального суду [211]. Окрім того Кодексом встановлено також суб’єктну підсудність у ч. 4 ст. 18 КПК Словаччини, а щодо об’єднання проваджень на користь Спеціалізованого

кримінального суду йдеться у ст. 19 та 21 КПК Словаччини. Спори про підсудність вирішує Верховний суд (ст. 21) [211].

Цікавим є положення ч. 1 ст. 196 КПК Словаччини, яке встановлює, що заяви про злочин подаються до прокурора або поліцейського. Прокурор або поліцейський негайно повідомляє Спеціальну прокуратуру про будь-яку кримінальну скаргу, яка підпадає під юрисдикцію Спеціалізованого кримінального суду [211]. В подальшому КПК Словаччини не містить особливостей щодо порядку провадження у справах, які підсудні Спеціальному кримінальному суду, в тому числі і щодо корупційних злочинів.

Аналізуючи вище викладене, а особливо предметну підсудність Спеціалізованого кримінального суду як Болгарії, так і Словаччини, необхідним є її порівняння із предметною підсудністю ВАКС, яка є лише щодо корупційних злочинів.

На нашу думку, позитивним є те, що ВАКС розглядає лише кримінальні провадження щодо корупційних злочинів, тобто спеціалізація цього суду, яка направлена на вузьку сферу. Водночас у кримінальні провадження щодо корупційних злочинів можуть бути об’єднані із іншими складами злочинів. Наприклад: незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги (ст. 151 КК України), перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України), фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України), створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній (ст. 255 КК України), розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України), передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію,

зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України) тощо. Тому підхід, що застосований країнами, які обрали спеціалізацію окремих спеціально створених судів для розгляду корупційних злочинів разом із іншими тяжкими злочинами, видається вірним. Однак той рівень корупції, що існує в Україні та мета його подолання передбачають створення окремої вузькоспеціалізованої установи, що здійснює правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Вузька спеціалізація учасників такого кримінального провадження (тих, які здійснюють досудове розслідування, нагляд за досудовим розслідуванням, судовий контроль та правосуддя) є запорукою компетентного підходу до вирішення кримінальних проваджень по суті.

Однак компетентний підхід у здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів має забезпечуватись відповідною підготовкою та постійним підвищенням кваліфікації.

Зазначено, що у своєму Висновку № 4 «Про відповідну початкову підготовку та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях рівні», CCEJ рекомендує проводити початкову підготовку суддів за програмами, що відповідають професійному досвіду і є обов’язковим (§ 26). Зовсім окремо від базових знань, які вони повинні отримати перед тим, як зайняти свої посади, судді «засуджуються до вічного вивчення та навчання» [115, с. 59].

Окрім того, вивчаючи судову практику Спеціального кримінального суду, що розміщена за адресою https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/detail/sud/170/rozhodnutia, нами встановлено, що у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Словацькій Республіці існує практика укладання угод про визнання вини. Так у справі № 13T/2/2021 21.03.2021 року JUDr. Роман Пуховський затвердив угоду між прокурором Спеціальної прокуратури та обвинуваченим [221]. Також з цього рішення

слідує, що справи у Спеціальному кримінальному суді судді розглядають одноособово.

У Хорватії відсутній спеціалізований суд, який здійснює правосуддя у корупційних злочинах. Однак існує окрема система органів сторони обвинувачення: «USKOK – це скорочена назва Управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю. Управління є спеціальною державною прокуратурою, що спеціалізується на судовому переслідуванні корупції і організованої злочинності, розташованої в Загребі і відповідає за всю територію Республіки Хорватія» [220].

Відсутність окремого спеціалізованого суду у Хорватії можна простежити і у прес-релізах USKOK, а також судовій практиці. Так, USKOK винесло постанову про проведення розслідування щодо п'яти громадян Хорватії (1971, 1964, 1960, 1965, 1979) на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочинів в складі злочинного співтовариства, зловживанні службовим становищем і владою, отримання і дачу хабарів, підробку документів, посвідчення неправдивого змісту – все це в рамках злочинного співтовариства (13 листопада 2020 р.). USKOK запропонувало слідчому судді Осіекского повітового суду взяти під варту чотирьох обвинувачених [211]. 13 листопада 2020 р., після розслідування, USKOK подало в Загребський окружний суд обвинувальний акт проти громадянина Хорватії (1963 р.н.) за обвинуваченням в отриманні хабара [214]. Звідси, практика діяльності USKOK у Хорватії підтверджує відсутність існування спеціалізованого суду, водночас вказує на роль спеціалізованої державної прокуратури як єдиного спеціалізованого органу у боротьбі з корупційними злочинами у Хорватії.

Також у Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Хорватії у ч. 1 ст. 19 встановлено, що міські, окружні суди, Високий кримінальний суд Республіки Хорватія і Верховний суд Республіки Хорватія розглядають кримінальні провадження [224].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Матановіч проти Хорватії» (Заява № 2742/12) від 4 квітня 2017 року, при викладені обставин справи [162] також

відсутня інформація про спеціальний порядок провадження у корупційних злочинах чи спеціальний орган. Тому висновок, який міститься в інформаційній довідці, підготовленій Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України «Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії» про те, що у Хорватії спеціалізований антикорупційний суд має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, а апеляційні скарги розглядаються у верховному суді, а також про те, що у Хорватії суди USKOK мають юрисдикцію не лише над корупційними злочинами на вищому рівні, а й над організованою злочинністю [69] є помилковим.

Свої особливості щодо здійснення правосуддя є також і у Великій Британії. Балджит Убхі та Ендрю Бакстера визначили, що практика кримінального переслідування злочинів, пов’язаних із корупцією, в Англії та Уельсі не є поширеною. Однак поряд із випадками хабарництва розслідується значна кількість справ, пов’язаних з обвинуваченням за різноманітні шахрайські правопорушення. У результаті приблизно 12 справ щорічно підпадають під дію антикорупційного законодавства, яке використовується досить рідко. Юрисдикція судів Англії та Уельсу, які розглядають справи, пов’язані з хабарництвом, у тому числі й на міжнародному рівні, була змінена Актом про антитероризм, злочинність та безпеку від 2001 року в частині 108(1). Це означає, що з лютого 2002 року з’явилась екстратериторіальна юрисдикція [178, с. 35].

Науковці С. Ж. Лазаренко, К. А. Бабенко вважають, що «система органів державної влади, що займаються боротьбою з корупцією, надзвичайно розгалужена і, в принципі, включає усю структуру кримінального правосуддя. Важливу роль у цьому процесі відіграє Управління по боротьбі з шахрайством в особливо великих розмірах (The Serious Fraud Office), яку було створено в 1988 році відповідно до Закону про кримінальне судочинство 1987 року (Criminal Justice Act 1987) для розслідування і переслідування в судовому порядку справ про велике або

складень шахрайство в Англії, Уельсі і Північній Ірландії і корупції за кордоном, пов'язаною з Великобританією, і з метою виявлення фізичних і юридичних осіб, які отримують прибуток обманним шляхом, в результаті підриваючи ринки і знищуючи довіру інвесторів. Це провідне відомство Великобританії в області розслідування і кримінального переслідування у справах про хабарництво і корупцію за кордоном у таких випадках, коли кримінальне переслідування входить в компетенцію Великобританії. Воно також займаємося справами, пов'язаними з внутрішньою корупцією, попри ті, що основна відповідальність за розгляд цих випадків лежить на поліції і Королівській прокурорській службі. У компетенцію SFO входить порушення і розслідування справ, що стосуються найбільш резонансних випадків. Критерієм підключення SFO до розслідування є перевищення розміру грошових коштів, виведених із законного обороту, в 1 млн фунт стерлінгів» [89, с. 8]. У цьому випадку автори широко тлумачать поняття «правосуддя». Адже у даному випадку відсутні спеціалізовані суди, а лише існує орган, що здійснює кримінально-процесуальну функцію обвинувачення.

Відповідно до В.П. Беглиці «розслідуванням дій, які підпадають під ознаки корупційних діянь, займається поліція. У структурних підрозділах, що займаються боротьбою з шахрайством у правоохоронних органах Великобританії, є особлива категорія, до якої належать детективи, що спеціалізуються на розслідуваннях правопорушень у державному та громадському секторі. Подібна категорія називається «Public Sector Corruption Section», займається вона розслідуваннями корупційних дій у громадському секторі. Якщо витрати з корупційного діяння перевищують суму 2 млн. фунтів стерлінгів, чи правопорушення представляється досить важким або має значний соціальний інтерес, в такому випадку подібне правопорушення розслідуватиметься Організацією по розслідуванню серйозного шахрайства (Serious Fraud Office)». [7, с. 19].

Загальновідомо, що основними джерелами права у Великобританії є судові прецеденти, які складають загальне право. Парламентські акти є

окремими джерелами права й складають статутне право. Такий унікальний розподіл на загальне та статутне право має істотне значення, зокрема при визначенні кримінально-правових та адміністративно-правових санкцій за корупційні правопорушення. Так, наприклад, у випадку, коли відповідальність за правопорушення передбачається парламентським актом, то покарання у виді позбавлення волі або штрафу, як правило, встановлюється цим актом у вигляді визначеного або максимального розміру або строку. Якщо таких вказівок немає, це означає, що суд самостійно визначає розмір штрафу або строк позбавлення волі [6, с. 53].

У Франції в системі протидій корупції функціонують спеціальні підрозділи кримінальної поліції, МВС, прокуратури, митної служби, податкової інспекції. Координацію цієї діяльності покладено на Центральну міжвідомчу службу при Мінюсті щодо запобігання корупції [163, с. 177]. Саме ці органи залучаються у кримінальні провадження щодо корупційних злочинах на стороні обвинувачення.

Відповідно до С. А. Шепетько та С. І. Прокопченко «правоохоронні органи Молдови мають процесуальне право вільного доступу компетентних правоохоронних органів у рамках відповідних угод до міжнародних баз даних з метою виявлення майна та банківських рахунків за кордоном державних службовців або високопосадовців» [199, с. 106].

Сінгапурське Бюро з розслідування корупційної діяльності (БРКД) було засновано в 1952 році як незалежний орган, який здійснює функції попередження корупції і боротьби проти неї. Бюро було створено на базі іншого органу – підрозділу сінгапурської поліції, відомого як Антикорупційний відділ. До 1952 року всі справи про корупцію розслідувалися зусиллями цього невеликого підрозділу [127, с. 107-108].

Згідно із Законом «Про запобігання корупції» на БРКД покладаються такі повноваження (які можна вважати процесуальними – В.Г.):

- Право на арешт. Директор або будь-який спеціальний слідчий БРКД без постанови суду можуть затримати будь-яку особу, яка має

відношення до вчинення правопорушення, передбаченого Законом «Про запобігання корупції», або на яку була подана обґрунтована скарга, або відносно якої було отримано надійну інформацію, або існують обґрунтовані підозри щодо її участі у вказаних злочинах.

- Повноваження на проведення розслідування.
- Особливі повноваження на проведення розслідування.
- Слідчі дії, санкціоновані прокурором.
- Право прокурора ініціювати перевірку банківських облікових книг.
- Право прокурора на отримання інформації.
- Право на обшук і вилучення [127, с. 109-113].

Г. В. Єфімов на прикладі Сінгапуру навів деякі процесуальні особливості здійснення правосуддя у злочинах щодо корупції. Відповідно до автора «набуло чинності урядове рішення, згідно з яким суддям дозволили в процесах про хабарництво використовувати факти, що свідчать про те, що обвинувачений витрачає більше коштів, ніж заробляє, і має власність, вартість якої перевищує його фінансові можливості. Судам було надано право конфісковувати доходи, отримані в результаті корупції» [47, с. 126].

Провівши аналіз антикорупційних інституцій в Європейських країнах, О.І. Пархоменко-Коцевіл визначила, що країни Європейського Союзу «можна поділити на ті, в яких:

1) не існує спеціально створених антикорупційних інституцій, а функції з запобігання та боротьби з корупцією делеговані правоохоронним та/або судовим органам;

2) в яких створена єдина антикорупційна інституція;

3) в яких функціонує система антикорупційних органів державної влади» [127, с. 105].

Значний масив практики щодо здійснення правосуддя у корупційних злочинах можна віднайти у рішеннях ЄСПЛ. Декілька із них були наведені вище.

Практика Європейського суду з прав людини охоплює широке коло питань, що постають у зв'язку із застосуванням положень Європейської конвенції з прав людини та Протоколів до неї. Секретаріат Суду публікує низку матеріалів, аби допомогти в розумінні практики та офіційних текстів Суду. (608) Збільшення ролі ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ в українському праві є, безумовно, необхідним та допоможе не лише покращити рівень захисту прав людини, а й наблизити Україну до цінностей спільного європейського конституційного простору, що зараз активно формуються.

Україна знаходиться на черговому етапі боротьби із корупційними злочинами. За останні декілька років зроблені важливі та прогресивні кроки у боротьбі із корупцією. Таке стало можливим завдяки продуманим діям щодо вдосконалення як законодавства, так і практики його застосування. Водночас, коли були вирішені одні проблеми, постали нові питання, зокрема щодо тлумачення застосування законодавства в частинні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів із використанням практики Європейського суду з прав людини. Найбільш актуальним є питання провокації злочину під час вчинення корупційних злочинів.

Учений О. О. Дудоров встановив, що «протидія корупції є одним із пріоритетних напрямів сучасної політики нашої держави у сфері боротьби зі злочинністю. Від результатів роботи правоохоронної системи щодо мінімізації корупції залежить успішне розв'язання інших важливих проблем сьогодення. При цьому тривала історія викриття корупціонерів дала змогу виробити певні стандарти виявлення і розкриття відповідних злочинів, коли істотного значення набуває не лише результат, а й спосіб, у який його досягають. Проблематика спровокованого вчинення корупційних злочинів, як і кримінально-правової заборони, присвяченої провокації підкупу (у Кримінальному кодексі України це ст. 370), будучи своєрідним каменем спотикання, вже багато років турбує вітчизняних правників. Автори, які присвятили свої роботи вказаній проблематиці, поділилися на два основні табори. Одні виступають за скасування ст. 370 КК і декриміналізацію

передбаченого нею діяння, вважаючи, що вказана кримінально-правова заборона лише ускладнює боротьбу з корупцією. На думку ж інших, провокація підкупу є недопустимою і суспільно небезпечною поведінкою, а виключення ст. 370 з КК потягне за собою зростання масштабів зловживань з боку правоохоронців» [46, с. 79]. Поділяємо думку авторів щодо недоцільності виключення провокації підкупу.

Варто погодитись із думкою, що забезпечення дотримання прав людини у ході слідства у справах про корупційні злочини, як зазначає К. В. Кимлик, є важливим фактором гарантування рівності процесуального статусу сторін та сприятиме належному розгляду справи і, відповідно, винесення обґрунтованого і справедливого рішення в суді [74, с. 103].

На думку С. О. Шульгіна, «не зважаючи на високі оцінки Кримінального процесуального кодексу України міжнародною спільною, на практиці трапляються випадки порушення його вимог, зокрема вчинення провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину, вчинюваної працівниками правоохоронних органів» [202, с. 97]. На це вказує також Д. Т. Караманукян визначаючи, що «провокація злочину з боку співробітників правоохоронних органів досить поширена в правозастосовчій практиці» [73, с. 15]. Наявність такого факту засмучує та дає поштовх для подальшого вдосконалення законодавства.

Водночас існує протилежна думка. Так В. О. Навроцький виступив на користь легалізації методу контрольованої пропозиції хабаря. Автор зазначив, що «здійснити ж це можна шляхом кількох законодавчих та інших заходів» [116, с. 162], знаходимо це і у інших науковців [109, с. 49].

К. В. Антонов та Т. М. Івасишин також стверджують, що «однією з актуальних проблем, яка набула важливого практичного значення з набуттям у 2012 році чинності КПК України, є проблема здійснення захисту від провокації (підбурювання) особи на вчинення злочину. Особливо проблемні питання із цього приводу виникають під час надання судами оцінки доказам, отриманим за результатами такого виду негласної слідчої (розшукової) дії, як

контроль за вчиненням злочину. У частині 3 статті 271 КПК встановлено, що під час підготовки та проведення заходів із контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або із цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі й документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні» [3, с. 198]. На нашу думку, в кожному кримінальному провадженні необхідно перевіряти наявність чи відсутність провокації злочину.

Вчений М. А. Погорецький зазначає, що «результати аналізу вітчизняної правозастосовної практики за новим кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України свідчать про те, що у практичній діяльності правоохоронні органи України допускають провокації вчинення злочинів, особливо передбачених статтями 368-369^2 КК України, хоча і ст. 370 КК України передбачена кримінальна відповідальність за провокацію підкупу, а також у передбачених статтями 305-309, 311, 321 та інших у КК України. Особливо правоохоронні органи України допускають провокації вчинення злочинів у ході такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) та при проведенні таких оперативно-розшукових заходів як контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь (п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). При цьому звертає на себе увагу і викликає занепокоєність у автора те, що у 56% опитаних прокурорів, 65% опитаних слідчих та 72% опитаних оперативних працівників вважають за доцільне розширення можливостей застосування провокації у правоохоронній діяльності» [132, с. 40]. Справді

така думка неприємно вражає та потребує корекції розуміння основ прав людини стороною обвинувачення.

О. О. Дудоров визначив, що «основна проблема протидії провокації підкупу лежить нині не в кримінально-правовій площині, адже чинний КК України дозволяє належним чином реагувати на таку негідну поведінку, застосовувати за неї відповідні заходи кримінально-правого характеру. Практика неправомірної провокації в діяльності правоохоронних органів потребує якщо не викорінення, то принаймні мінімізації шляхом удосконалення механізму її виявлення. Адже на сьогодні має місце ситуація застосування неправомірної провокації з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за певний корупційний злочин за відсутності при цьому кримінально-правового реагування на зазначену поведінку» [46, с. 84]. Оскільки на сьогодні не прийнятті відповідні норми КПК України, заходом упередження такої поведінки має стати саме практика Європейського суду з прав людини.

Погоджуємось з думкою В. М. Тертишника, який зазначив, що «модель судочинства, яка закладається в процесуальній формі слідчих та інших процесуальних дій і рішень, – суттєвий засіб обмеження влади правом, засіб протидії свавіллю, засіб забезпечення захисту прав і свобод людини. Вона має вдосконалюватись з урахуванням принципу верховенства права та прецедентної практики Європейського суду з прав людини» [175, с. 213].

Вище зазначене засновується на положеннях ч. 2 ст. 8 КПК України, згідно якої «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а верховенство права у кримінальному провадженні розуміється як те, що людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [85].

Відповідно до думки М. В. Лошицького та О. Ю. Дрозд, «рішення ЄСПЛ повинні стати гарантією для вирішення справ, пов'язаних із корупційними діяннями, і створити необхідний базис для створення

міжнародно-правового поля протидії корупції загалом та вирішення цієї проблеми в Україні зокрема» [100, с. 76].

Ґрунтовний аналіз провела Л. П. Брич, яка зазначила, що «у практиці ЄСПЛ продемонстровано правові позиції, які є стандартами оцінки допустимості доказів у кримінальних провадженнях. Такими, відповідно до праць авторки, можна визнати: 1) обов'язковість розгляду судом питання про допустимість доказів; 2) приналежність доказів до цієї конкретної справи; 3) недопустимість доказів, отриманих шляхом провокацій і підбурювання; або в результаті порушення права на мовчання та права не свідчити проти самого себе, шляхом: примушування, застосування катування, жорстокості та приниження особи, порушення права на захист; 4) недопустимість доказів, отриманих шляхом порушення прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією» [20, с. 261-262].

М. А. Погорецький відзначає, що «ЄСПЛ не вбачає порушень у використанні у кримінальному провадженні доказів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих дій, наприклад, операцій під прикриттям. Проте ЄСПЛ вважає таким, що не відповідає Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод використання судами доказів, отриманих в результаті провокації, здійсненої правоохоронцями. Тому проведення заходів, на думку вченого, пов'язаних, наприклад, із використанням негласних агентів, має супроводжуватися відповідними гарантіями. У цій частині ЄСПЛ виділяє дві групи гарантій. Перша стосується заходів, що вживаються безпосередньо на етапі здійснення контролю за вчиненням злочину. Друга – це процесуальні гарантії на стадії судового розгляду кримінального провадження [132 с. 40]. Також М. А. Погорецький визначив, що провокація (підбурювання) до вчинення злочину з боку правоохоронців є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції й не може застосовуватися у діяльності правоохоронних органів правової держави. У правозастосовній діяльності правоохоронних органів слід відрізняти правомірний контроль за вчиненням

злочину як ефективний негласний засіб негласного розслідування від провокації – незаконної дії» [132 с. 42].

О. М. Дроздов, досліджуючи актуальні питання заборони провокації у рішеннях ЄСПЛ систематизував, що «по-перше, заборона провокації злочину відноситься до загальних гарантій встановлених ст. 6 Конвенції та є невід'ємною складовою справедливості судового розгляду. По-друге, згідно ст. 9 КПК України, під час кримінального провадження суд та службові особи органів державної влади, які мають відношення до здійснення кримінального провадження, повинні неухильно дотримуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших законодавчих актів законодавства. Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Натомість обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні зазначені у ч. 1 ст. 91 КПК. По-третє, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи (ст. 17 КПК України). По-четверте, статтею 13 (Закінчений та незакінчений злочини) КК України встановлено, що закінченим злочином визнається діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України» [45, с. 246-247].

Враховуючи зазначене вище, визначимо орієнтовний перелік рішень ЄСПЛ, які можуть бути застосовані в порядку ч. 2 ст. 8 КПК України під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. Це такі рішення: «Раманаускас проти Литви», «Худобін проти Росії», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Баннікова проти Росії»,

«Константін і Стоян проти Румунії», «Бурак Хун проти Туреччини», «Мілінієне проти Литви», «Секвейра проти Португалії», «Компанія «Eurofinacom» проти Франції», «Ваньян проти Росії», «Веселов та інші проти Росії», «Едвардс і Льюїс проти Сполученого Королівства», «Алі проти Румунії», «V. проти Фінляндії», «Шенон проти Сполученого Королівства», «Сейдовіч проти Італії», «Ермі проти Італії», тощо.

Окремо необхідно звернути увагу на справу «Ваньян проти Росії», у якій ЄСПЛ визначив критерії розуміння поняття «провокація». У п. 47 Рішення від 15.12.2005 року зазначено, що «коли трапляється, що дії таємних агентів спрямовані на підбурювання злочину, і немає підстав вважати, що він був би скоєним без їхнього втручання, то це виходить за рамки розуміння таємний агент і може бути названо провокацією. Таке втручання і його використання в розгляді кримінальної справи може непоправно підірвати справедливість суду» [207].

А визначення поняття провокація міститься у п. 55 рішення по справі «Раманаускас проти Литви»: «поліцейське підбурювання відбувається, коли залучені співробітники або співробітники сил безпеки, або особи, які виконують їхні вказівки, не обмежуються розслідуванням злочинної діяльності пасивно, а здійснюють такий вплив на суб'єкта, що підбурювати до вчинення правопорушення, яке в іншому випадку не було б вчинено, для того щоб зробити можливим встановлення правопорушення, тобто забезпечити докази та розпочати кримінальне переслідування» [208].

Засновуючись на аналізі рішень ЄСПЛ М. В. Буроменський, В. В. Гутник «зробити висновки про ознаки підбурювання до злочину як невід’ємної складової провокації злочину: 1) участь у провокації злочину органів з підтримання правопорядку, чи то у вигляді агентів під прикриттям, чи то за участі осіб, які не перебувають на службі в органах правопорядку, однак діють за вказівками таких органів або агентів; 2) активне схиляння такими агентами визначеної особи до вчинення правопорушення, яке в іншому випадку не було б нею вчинене; 3) метою провокації злочину є

забезпечення доказів для кримінального переслідування особи, яку для цього спеціально схилили до вчинення злочинних дій» [21, с. 21].

В. О. Веретянніков зазначив, що «практика ЄСПЛ в частині визначення меж провокаційної поведінки оперує двома критеріями − матеріальним і процесуальним, створеними з метою відмежування провокації від допустимої поведінки під час використання негласних слідчих дій. У контексті матеріального критерію необхідно встановити, чи був би злочин вчинений за відсутності активного втручання правоохоронних органів; водночас процесуальний критерій покликаний детально визначити, у який спосіб національні суди розглядали заяву особи про здійснену щодо нього провокацію, що є частиною процедури розгляду скарги на дії «агента-провокатора»» [28, с. 101].

Позитивним є застосування практики ЄСПЛ з питань провокації злочину у сфері корупції вітчизняними судами. Водночас суди схиляються до виправдання осіб у вчиненні злочину у зв’язку з недоведеністю їх вини у вчиненні злочину. Так 15 травня 2020 року Соснівський районний суд м. Черкаси виправдав особу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 27, ч. 4 ст. 369, ч. 1 ст. 190 КК України за недоведеністю. Суд, використав практику ЄСПЛ. Так, відповідно до вироку, суд зазначив, що статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» передбачено, що «при розгляді справ суди застосовують Конвенцію та практику Суду як джерело права». Так у справі «Barbera, Messegu and Jabardo v. Spain» від 06 грудня 1998 р. (п. 146) Європейський Суд з прав людини встановив, що «принцип презумпції невинуватості вимагає, серед іншого, щоб, виконуючи свої обов`язки, судді не розпочинали розгляд справи з упередженої думки, що підсудний вчинив злочин, який йому ставиться в вину, обов`язок доказування лежить на обвинуваченні, і будь-який сумнів має тлумачитися на користь підсудного. (Barbera, Messegu and Jabardo v. Spain, judgment of 6 December 1988, Series A no. 146, p. 33, § 77). Суд, оцінюючи в сукупності досліджені під час судового

розгляду докази з точки зору достатності та взаємозв`язку і приймаючи до уваги, що інших доказів, які б беззаперечно, без сумніву доводили вину обвинуваченого Особа_2 стороною обвинувачення після опитування щодо бажання доповнити судовий розгляд надано не було, суд вважає, що пред`явлене Особа_2 обвинувачення не доведено в судовому засіданні, а усі припущення й сумніви стосовно доведеності вини обвинуваченого слід тлумачити на його користь. Враховуючи викладене, суд прийшов до висновку про необхідність постановлення відносно Особа_2 виправдувального вироку, оскільки не доведено вчинення ним кримінальних правопорушень у вигляді підбурювання до давання хабара посадовій особі, яка займає відповідальне становище та заволодінні чужим майном шляхом обману та зловживання довірою [34].

Ще одним прикладом є виправдувальний вирок Олевського районного суду Житомирської області, який описав, що Європейський Суд з прав людини у справі № 4291498 «Капо проти Бельгії» від 13.01.2005 року зазначив, що у кримінальних справах питання прийняття доказів належить досліджувати загалом в світі пункту 2 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і вимагає воно, окрім іншого, щоб тягар доказування винуватості лежав на стороні обвинувачення. У п. 146 справи «Барбера, Мессегуэ и Джабардо проти Іспанії» від 06.12.1998 року Європейський Суд з прав людини зазначив, що принцип презумпції невинуватості вимагає, серед іншого, що обов`язок доказування лежить на обвинуваченні, і будь-який сумнів має тлумачитися на користь підсудного [33].

У вироку Новозаводського районного суду міста Чернігова знаходимо, що ЄСПЛ зазначав, що коли сторона захисту висуває версію провокації, необхідно встановити, чи був би злочин вчинений без втручання органів влади. Підбурювання стається, коли відповідні агенти – співробітники сил правопорядку або особи, що діють за їхніми інструкціями, – не обмежуються лише розслідуванням злочинної діяльності у переважно пасивній манері, а

справляють такий вплив на особу, що спонукає її до вчинення злочину, який інакше не був би вчинений, з метою уможливити викриття злочину, отримання доказів і пред`явлення обвинувачення. При вирішенні цього питання, суди мають братись до уваги більш широке коло обставин, ніж поведінка та висловлювання учасників безпосередньо під час події, яку захист вважає наслідком провокації, а обвинувачення – допустимим методом розслідування. Характер тиску або іншого способу підбурити особу до вчинення злочину, є лише одним з факторів, який має значення в цьому контексті. Визначаючи, чи було розслідування «переважно пасивним», необхідно також дослідити причини, які стали підставою негласної операції, та поведінку органів влади при її проведенні [32].

Також вітчизняні суди при постановлені виправдувальних вироків у справах по корупційні злочини посилаються на використання практики ЄСПЛ щодо використання доктрини «плодів отруйного дерева». Наприклад, у вироку Ківерцівського районного суду Волинської області знаходимо, що з врахуванням наведеного, суд вважає, що вказані докази, а саме флеш накопичувачі micro-SD, об`ємом 8 Гб з відеозаписом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, на які в судовому засіданні посилався прокурор, органом досудового розслідування долучені до даного кримінального провадження не у спосіб та всупереч порядку, передбаченими чинним КПК України, та, в силу вимог ст. 86 КПК України, визнаються судом недопустимими доказами у даному кримінальному провадженні. Суд зазначив, що про це, також, йдеться у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України», у якому ЄСПЛ зазначив, що докази, отримані в кримінальному провадженні з порушенням встановленого порядку, призводять до його несправедливості в цілому, незалежно від їх доказової сили та того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження обвинуваченого судом.

Суд звернув увагу, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини «плід отруйного дерева» – юридична метафора, введена

Верховним Судом США для опису доказів, отриманих за допомогою незаконно здобутих відомостей (рішення у справі «Гефген проти Німеччини», 30.06.2008, заява № 22978/05, п. 168). Мається на увазі, що якщо джерело доказів («дерево») є недопустимим, то всі докази (відомості), отримані за його допомогою («плоди»), будуть такими ж (справа «Яременко проти України» (№2)», заява №66338/09, п.66). Також суд зазначив, що Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у Постанові від 31.05.2018 року по справі №236/439/16-к зазначив, що «У рішенні «Гефген проти Німеччини» від 30 червня 2008 року Європейський суд для описання доказів, отриманих із порушенням встановленого порядку, сформував доктрину «плодів отруєного дерева», відповідно до якої якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані за його допомогою, будуть такими ж. За таких обставин, суд не може допустити відомості, що містяться в наданих стороною обвинувачення матеріалах кримінального провадження, як докази вини обвинуваченого [30, 35, С.118-128].

3.2. Стан та шляхи вдосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів

Наукові дослідження корупції і того, як з нею боротися, за останні 25 років значно посилилися. Однак не спостерігається такого самого посилення їх результативності, тобто реального скорочення корупції.

Провал сучасних антикорупційних реформ значною мірою можна розуміти як результат відсутності зацікавлених сторін, котрі мають бажання грати роль «суб’єкта» і забезпечувати виконання чинних законів та політики. А тому, здається, що із всеосяжною корупцією бракує реальної політичної волі, без якої антикорупційні реформи приречені на провал. Так, політичні лідери та громадяни замість того, щоб викривати корупційну поведінку та притягати до відповідальності за неї, здається принаймні пасивно підтримують її. Хоча більшість осіб, політичних партій, які нещодавно

прийшли до влади у своїх програмах засудили корупцію попередників та пообіцяли навести лад у державі, звіти демонструють, що чимало з цих антикорупційних зусиль, схоже, виявилися міцно вплетеними у тенета корупції, із якою вони мали боротися. Однозначно, що повністю викорінити корупцію не вдається жодній державі, але знизити її рівень цілком можливо.

Проблема корупції є однією з найактуальніших не лише для України, а й для всього світу, а стан та шляхи вдосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів є однією із нагальних проблем сучасності.

Вищий антикорупційний суд як вищий спеціалізований суд у системі судоустрою України своїм завданням ставить здійснення правосуддя, відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства, з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних з ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованих активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства. Місія ВАКС полягає в здійсненні справедливого правосуддя в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів [40, с. 209].

Здійснювати аналіз стану та шляхів вдосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів можна із 2-х різних аспектів.

По-перше, залежно від «широкого» або «вузького» розуміння системи правосуддя. По-друге, з питань організації системи правосуддя, або процесуальних аспектів системи правосуддя.

Оскільки нами визначений «вузький» підхід до розуміння правосуддя у корупційних злочинах як окремого виду державницької діяльності, що здійснюється у встановленій КПК України формі, з розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті шляхом

винесення вироку, до якого залучаються різні суб’єкти кримінального провадження, то саме у цьому аспекті слід дослідити стан та шляхи удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів з організаційного та процесуального аспектів.

Організаційний аспект полягає у створенні системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. У вітчизняній системі ВАКС є ключовим її елементом.

Загальним аргументом на користь створення спеціальних антикорупційних судів, як зазначає О. В. Журкіна, «виступає необхідність підвищення ефективності в оперативному вирішенні корупційних справ. У деяких країнах створення таких судів було пов'язано зі стурбованістю щодо здатності звичайних судів неупереджено розглядати корупційні справи і не піддаватися корупції» [52, с. 354]. Поштовхом для створення Антикорупційного суду в Україні стали вимоги міжнародної світової спільноти та зокрема зобов’язання України перед ЄС [152, с. 104]. На думку Б. В. Прокопіва, який проаналізував міжнародний досвід діяльності антикорупційних судів, «ця структура не прижилася та не дала очікуваних ефективних результатів в жодній європейській країні. На сьогодні в Україні прийнято закон, який регулює порядок створення та діяльність Вищого антикорупційного суду. Однак питання доцільності та необхідності його створення і досі залишається відкритим. Хоча думки громадськості розділилися на «за» і «проти», все ж таки переконливих аргументів на підтримку ініціативи створення такого інституту ще не знайшлося. Автор зазначає, що серед політичних експертів та фахівців у галузі права думки щодо створення цього органу розділилися, однак більшість все ж таки висловлює своє невдоволення створенням Антикорупційного суду та не вірить у ефективність його діяльності. Яскравим прикладом, відповідно до Б. В. Прокопіва, можуть слугувати інші антикорупційні органи (Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з

питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України), які на сьогодні не продемонстрували очікуваних результатів, – корупція і надалі залишається найбільш актуальною проблемою українського суспільства» [152, с. 106].

Не погоджуємось із такою думкою автора з наступних причин. По-перше, створення системи органів, які задіяні у здійсненні правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, це процес тривалий та не може охопити короткий строк. По-друге, спеціалізовані суди, які розглядають кримінальні провадження щодо корупційних злочинів та діють у інших країнах також є новими (створені не так давно), а тому дати чітку і однозначну відповідь про їх вплив на рівень корупції в кожній окремо взятій країні важко. Більше того, це практично неможливо, адже їх основна функція – здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, а не запобігання корупції. Окрім того, у всіх досліджених нами країнах суди, які утворили окрему систему, окрім антикорупційних злочинів розглядають, як правило й інші злочини, які пов’язані із організованою злочинністю. По-третє, інші суб’єкти кримінального провадження (слідчі підрозділи, прокуратура), такі як НАБУ, САП створені відповідно до нормативно-правових актів, та діють на їх підставі, а от питання ефективності їх діяльності залежить не лише від «якості» Закону, а також і від людського капіталу, який там зосереджений. При порівнянні таких інститутів боротьби з корупційними злочинами в інших країнах (в основному із країнами ЄС) ми дійшли висновку, що такі структури існують у кожній з них і ефективність їх діяльності доведена часом (наприклад, Великобританія, США). Тому рано вести мову про рівень ефективності діяльності з правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, адже проміжок часу, що пройшов з моменту повного становлення системи боротьби з корупційними злочинами та здійснення у них правосуддя, надто малий. Наприклад, Р.Х. Казакбаєв та Г.М. Казакбаєва зазначили, що сьогодні в Швеції один з найнижчих рівнів корупції в світі. У Швеції велику роль у

протидії корупції грають церква і громадська думка, завдяки яким в цій країні з підозрою поставляться до будь-якого бізнесмена, який зумів за короткий період отримати дуже високий дохід, або до чиновника, доходи якого істотно нижче його витрат. Громадська думка перетворить такого бізнесмена в недоторканного, тому що йому ніхто не буде довіряти ні в бізнесі, ні в побутовому спілкуванні. І громадська думка, в першу чергу, змусить такого чиновника піти з посади і не дозволить йому ніколи більше отримати роботу ні на державній службі, ні в приватному бізнесі. Громадська думка перетворила прояви корупції, нечесність і в приватному бізнесі, і в державному управлінні, є вкрай рідкісне явище. Ніякими заходами законодавчого регулювання або навіть кримінальними покараннями такого результату досягти не вдалося б. Таким чином, як зазначають автори, найбільших успіхів в боротьбі з корупційними явищами досягли країни зі сформованими демократичними традиціями, які передбачають одночасно неухильне виконання всього комплексу нормативних правових актів [71, с. 14].

Частково погоджуємось і з думкою Б. В. Прокопіва про те, що при створенні будь-якого органу, в тому числі і антикорупційного суду, важливим є визначення засад його функціонування [152, с. 105]. На нашу думку, у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» необхідно визначити засади його організації, а не функціонування. Адже функціонування ВАКС полягає і в організаційних, і в процесуальних аспектах його діяльності, а Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» може містити лише норми про організаційну діяльність. Такі норми можуть регулювати засади про юрисдикцію ВАКС, незалежність ВАКС, склад суду та його визначення, використання Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у ВАКС тощо. Тому Закон України «Про Вищий антикорупційна суд» підлягає редагуванню з точки зору юридичної техніки шляхом перенесення окремих статей з його тексту у новостворений Розділ 1

«Організаційні засади діяльності Вищого антикорупційного суду», а також додавання нових статей, які регулюють засади такої діяльності.

Звичайно, створення спеціалізованих антикорупційних судів не є гарантією того, що ці суди самі не будуть зіпсовані. На упередження цього у ст. 11 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» визначено, що «з метою моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного у нього і членів його сім'ї майна одержаним ними доходам, перевірки на наявність у судді Вищого антикорупційного суду конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення проводяться:

1) повна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», всіх декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що подані суддями Вищого антикорупційного суду, результати якої включаються до суддівського досьє судді Вищого антикорупційного суду;

2) моніторинг у порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції», способу життя суддів Вищого антикорупційного суду та членів їхніх сімей на вимогу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя, Громадської ради доброчесності, а також на підставі інформації, отриманої від фізичних та юридичних осіб, із засобів масової інформації та інших відкритих джерел інформації, що містить відомості про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам;

3) інші заходи фінансового та іншого контролю, моніторингу за додержанням законодавства у сфері запобігання корупції, передбачені законом» [57].

На нашу думку, такий стан правового регулювання попередження корупції серед суддів ВАКС є неефективним. Адже такі заходи стосуються лише моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного у нього і членів його сім'ї майна

одержаним ними доходам, а неправомірна вигода може бути отримана і послугами, часто може зустрічатись зловживання впливом.

Про вплив на суддів з метою прийняття ними необхідних рішень можна неодноразово зустріти у наукових статтях. Ф. О. Вєстов та О. Ф. Фаст зазначають, що «незалежність судової влади і неупередженість суддів забезпечує справедливість судового розгляду, яке відіграє принципову роль у боротьбі з корупцією. Реалізації цього принципу в процесі судової діяльності дозволить в певній мірі знизити залежність суддів від горизонтального і вертикального впливу як чиновників від влади, так і керівникам судової системи різних рівнів, диктувати суддям нижчестоящих судів зміст прийнятих ними рішень і, всупереч закону, особисто вирішувати, який суддя буде працювати, а який – ні. Досягти це можливо з урахуванням впровадження позитивної практики зарубіжних країн (Німеччина, Австрія та ін.). механізм протидії корупції в органах державної влади, в тому числі в судах, припускає існування системи реальної оцінки показників антикорупційної захищеності» [29, с. 37].

К. П. Кравченко здійснений вибірковий аналіз данського законодавства, та визначено, що «тут вибудувана досить ефективна система, що створює умови для протидії корупції в судовій системі: періодичне посилення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про корупцію (за останні роки термін покарання за корупційні правопорушення виріс з 3 до 6 років позбавлення волі), високий ступінь соціального захисту суддів, прозорість і відкритість судової системи, що істотно зменшує ймовірність корумпованих дій» [81, с. 123]. Такі позитивні зобов’язання держави з метою забезпечення соціальної складової статусу судді ВАКС визначені лише у ст. 13 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». У ній зазначено, що суддя Вищого антикорупційного суду, не забезпечений житлом, забезпечується державою службовим житлом на час перебування на посаді. Службові житлові приміщення, призначені для заселення суддями Вищого антикорупційного суду, перебувають у державній власності.

Виключення житлових приміщень, що надаються суддям Вищого антикорупційного суду на час перебування на посаді, з числа службових та їх відчуження не допускається [57]. Також це питання врегульовано Розділом IX «Забезпечення суддів» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [60]. У ньому визначено питання суддівської винагороди, відпусток, стажу роботи судді, забезпечення житлових умов судді, забезпечення потреб судді, пов'язаних з його діяльністю, державного захисту суддів та членів їхніх сімей, соціального страхування судді.

Такий захист соціальних та трудових прав суддів підвищує запобігання корупції в судовій системі, в тому числі і у ВАКС.

Від загального рівня освіти судді, його професіоналізму, досвіду, особистісних якостей, моральної поведінки на службі і поза службою, статусу, влади залежить те, який внесок він і кожен із суддів суддівської спільноти вносять в будівництво, розвиток і вдосконалення системи формування суддівського корпусу суддів, запобігання корупційним відносинам [4, с. 28].

Саме статтею 12 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» визначено, що «суддям Вищого антикорупційного суду, поряд із передбаченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів» заходами підтримання кваліфікації суддів, створюються умови для задоволення індивідуальних потреб в особистому професійному зростанні, підвищенні рівня професійної компетентності з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, новітніх міжнародних антикорупційних стандартів і світових практик у сфері протидії та боротьби з корупцією. А суддя Вищого антикорупційного суду регулярно, але не рідше одного разу на рік, проходить обов'язкове підвищення кваліфікації з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією.

Національна школа суддів України систематично організовує навчання суддів Вищого антикорупційного суду для закріплення та оновлення необхідних знань, вмінь та навичок, тренінги з вивчення новітнього

міжнародного досвіду судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, у тому числі із залученням представників міжнародних організацій, іноземних навчальних закладів» [57].

Схожа норма міститься також у п. 8 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У ній зазначено, що «суддя зобов'язаний систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду» [60]. Специфічним є період проходження навчання, оскільки для суддів встановлено період проходження підготовки у Національній школі суддів не менш як раз на три роки, натомість суддя Вищого антикорупційного суду проходить таку підготовку не рідше разу на рік [108, с. 297].

Як зазначає Д. В. Малетов, «підготовка кадрового складу з урахуванням спеціалізації судів є основою забезпечення якісного правосуддя. Особливий інтерес дослідження становить реалізація положень вітчизняного законодавства, де зазначені додаткові гарантії підвищення рівня професійної компетентності антикорупційних суддів» [103, с. 53]. На його ж думку, «найбільша частина навчання суддів антикорупційного суду мусить приділятися розвитку та покращення професійно-юридичних компетентностей з урахуванням спеціалізації суду. Однак, з огляду на те, що під час кваліфікаційного оцінювання суддів вимірюється не тільки їхні професійні навички, а ще й особисті й соціальні компетенції, то в процесі підготовки суддів мають бути розвинені й зазначені здібності. На нашу думку, є можливим виділити наступні напрями підготовки антикорупційного судді:

- юридично-професійний напрямок – ключовий напрямок підготовки та розвитку професійної компетенції антикорупційного судді, якому повинно відводитися найбільше часу для його вдосконалення (він може містити загально-юридичну підготовку та спеціалізоване – антикорупційне навчання);

-технологічний – розвиток цифрових компетентностей та навичок роботи з сучасними технологіями;

-розвиток «soft skills» – надпрофесійні навички успішної організації робочого процесу (до них належать лідерські, комунікативні, самоорганізаційні, управлінські та навички роботи з інформацією);

-напрямок професійної етики (юридична деонтологія, навички «активного слухання» тощо);

-психологічна підготовка – для протидії підвищеному тиску, пов’язаного з роботою та займаною посадою антикорупційного судді» [103, с. 57]. На нашу думку, таких 5 напрямів підвищення кваліфікації судді антикорупційного суду має відбуватись із врахуванням специфіки юрисдикції цього суду. А психологічна підготовка має відбуватись не лише для протидії підвищеному тиску, пов’язаного з роботою та займаною посадою антикорупційного судді, а також для розуміння психологічних особливостей особи, яка вчинила корупційний злочин.

В іншій науковій праці Д. В. Малетов зазначає, що «здебільшого кримінальні справи про корупцію включають в себе складні, ретельно-організовані схеми, які можуть містити безліч фінансових операцій. Тому цілком логічно, що кваліфікаційне вирішення зазначених справ потребує наявності спеціалізованої професійної компетентності у відповідній сфері. Зазначені аспекти впливу спеціалізації суду на формування професійної компетентності є вагомим фактором» [104, с. 5].

О. В. Журкіна зазначає, що «в якості обґрунтування необхідності створення спеціалізованого антикорупційного суду вказують – бажання створити суддівський корпус, що відрізняється високою кваліфікацією, саме щодо справ корупційної спрямованості. Найчастіше подібні справи є достатньо складними, такими що містять кілька епізодів вчинення злочинів, широку мережу співучасників та інших залучених осіб, пов'язані зі складними фінансовими операціями або складними схемами» [52, с. 355].

Підвищення кваліфікації здійснюється на основі Національної школи суддів України. Водночас виникає запитання про те, хто має здійснювати таку підвищення кваліфікації суддів ВАКС. Згідно даних, що розміщенні у відкритому доступі, таку підготовку здійснюють представники Антикорупційної ініціативи ЄС, USAID Україна, ОБСЄ, Pravo-Justice та Ради Європи [171], представниками Світового банку [115] тощо. Указаний підхід до визначення тренерів, лекторів є вірним, адже використання досвіду провідних країн світу, а також їх підходів до стандартів правосуддя у кримінальних провадженнях є вірним.

При цьому напрямки підготовки, що пов'язані із юридичним компонентом має включати 2 елемента:

1) питання кваліфікації корупційних злочинів;

2) процесуальні аспекти розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері корупції. Адже як зазначив О.А. Савицький, «суддя ВАКС України як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин – це посадова особа судових органів, яка наділена державою виключними повноваженнями з метою реалізації функцій, покладених на неї кримінальним процесуальним законодавством України для здійснення правосуддя як судом першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених процесуальним законом до його юрисдикції (підсудності), а також здійснення у випадках і порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях» [160, с. 2].

Саме щодо стану та шляхів удосконалення процесуальних аспектів при здійсненні правосуддя у корупційних злочинах необхідно звернути увагу.

Перший аспект стосується розумних строків розгляду кримінального провадження. На проблему своєчасного розгляду справ в умовах підвищеної уваги громадськості до здійснення правосуддя у корупційних злочинах звертали увагу науковці. Впровадження автоматизованих систем для

скорочення термінів розгляду судових справ, поліпшення збереження документів, підвищення якості та ефективності роботи судового апарату, швидкості отримання необхідної інформації є способом пришвидшення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях усіх, а не лише в корупційних злочинах. Втім вони також впливають на антикорупційне правосуддя.

Однією з причин введення антикорупційних судів у деяких країнах (Хорватія, Камерун, Палестина і Уганда) називається прискорення термінів розгляду даної категорії справ. Необхідність прискорення строків розгляду справ корупційної спрямованості обумовлено тим, що такі затримки розгляду подібних справ загрожують підірвати довіру громадськості. Також з тим, що істотні затримки в розгляді справ збільшують ризик здійснення неправомірного впливу обвинувачених або їх пособників на свідків, фальсифікацію доказів, а також вчинення інших дій здатних перешкодити об'єктивному і неупередженому розгляду справи [52, с. 354].

Практика ВАКС показує, що коли розгляд справи відкладається, то це пов’язано не з роботою суду, а з діями учасників.

Наприклад, відповідно до ухвали ВАКС у судовому засіданні 22 жовтня 2020 року судом було відмовлено у задоволенні клопотання захисника про дослідження доказів у повному обсязі, а саме відеозапису проведення обшуку. Ухвалюючи відповідне рішення, суд виходив із того, що ст. 358 КПК України хоча й передбачає обов`язок оголосити за клопотанням сторони відомості, що містяться у документах, однак лише в частині, що мають значення для встановлення обставин і фактів кримінального провадження, на які захисник у своєму клопотанні не посилався.

Висловлюючи незгоду із прийнятим судом рішенням, захисник заявив відвід колегії суддів, який був залишений без розгляду на підставі ч. 4 ст. 81 КПК України.

Надалі захисники продовжували висловлювати заперечення щодо порядку дослідження документів з тих самих підстав, які уже були вирішені

судом. На що головуюча наголосила на необхідності висловлювання безпосередньо щодо доказів.

Захисник зазначив, що не погоджується із рішенням суду щодо порядку дослідження доказів, оскільки суд таким чином допускає свавілля та беззаконня, а також порушує право на захист і тому покидає залу судового засідання, до останнього приєднались і захисники.

При цьому роз`яснення головуючої щодо неможливості залишення зали судового засідання до закінчення судового засідання, а також попередження щодо недопустимості проявів неповаги до суду, захисники проігнорували.

За таких обставин суд вважав за необхідне порушити перед органом, уповноваженим на притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності, питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності зазначених захисників [183].

У іншій справі ВАКС визначив, що у провадженні Вищого антикорупційного суду знаходиться кримінальне провадження за обвинуваченням Особа_1 у вчиненні кримінального злочину, передбаченого ч. 4 ст. 369 КК України.

В цьому кримінальному провадженні захист прав обвинуваченого Особа_1 здійснюють адвокати Вилков Сергій Валентинович (ордер про надання правової допомоги серія АА № 1087423 від 10.03.2021 на підставі договору № 140-к від 09.07.2020) та Рябець Наталія Михайлівна (ордер про надання правової допомоги серія АА № 1027269 від 03.04.2021 на підставі договору № 1-07/2020 від 09.07.2020).

У судове засідання, призначене на 07.04.2021 о 09:00 годині, захисники Вилков С.В. та Рябець Н.М. не прибули. Захисник Вилков С.В. про дату, час та місце судового розгляду справи був повідомлений завчасно та належним чином. Вказана дата була узгоджена із ним під час судового засідання 10.03.2021.

05.04.2021 на адресу суду надійшло клопотання про відкладення судового засідання на іншу дату. У клопотанні захисником було повідомлено про те, що він не зможе бути присутнім у судовому засіданні 07.04.2021 о 09:00 год, оскільки перебуватиме у відпустці за кордоном з 04.04.2021 по 11.04.2021. На підтвердження вказаного надав копію посадкового талону.

Адвокат Рябець Н.М. 05.04.2021 також направила до суду клопотання про відкладення судового засідання у зв`язку із перебуванням за кордоном з 04.04.2021 по 11.04.2021. На підтвердження вказаного надала копію посадкового талону.

07.04.2021 під час судового засідання судом поставлено на обговорення питання про поважність причин неприбуття в судове засідання адвокатів Вилкова С.В. та Рябець Н.М.

Прокурор Жовницька А.В. зазначала, що оскільки дата судового засідання із захисником була узгоджена завчасно, тому причина неприбуття не є поважною, а тому суд може звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії з питанням про притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності.

Обвинувачений Особа_1 заперечував проти розгляду кримінального провадження за відсутності своїх захисників, просив відкласти судове засідання на іншу дату. Суд визнав неповажними причини неприбуття захисника Вилкова Сергія Валентиновича у судове засідання, призначене на 07.04.2021 о 9-00 год. [181].

В іншому провадженні обвинувачений не з’являвся за викликом. Так ВАКС зазначив, що, оцінюючи доводи обвинуваченого Особа_1 щодо його постійного місця проживання у Львівській області, суд враховує наступне.

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, місцем зареєстрованого проживання Особа_1 є: Адреса_1 , що підтверджується паспортом Громадянина України Номер_1 ; відповідно до витягу з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію прав та

їх обтяжень 1/5 квартири за вказаною адресою належить обвинуваченому Особа_1 на праві спільної часткової власності.

Окрім того, зі сканкопії Виписки із медичної картки стаціонарного хворого № 20/2/2899 (том 10, а.с. 95), яка була надіслана на електронну адресу суду 21 вересня 2020 року, вбачається, що операційне втручання відбулося в Клінічній лікарні «Феофанія» в м. Києві, а місце проживання Особа_1 зазначене у цьому документі, заретушовано.

Судом не приймається до уваги посилання Особа_1 на необхідність розгляду справи в режимі відеоконференції через стрімке зростання захворюваності в м. Києві на Covid-19, оскільки обставини в цій частині не підтверджують неможливість прибуття Особа_3 до суду за викликом та не є достатніми для здійснення судового провадження в режимі відеоконференції.

За наведених обставин суд не вбачає перешкод для прибуття до суду обвинуваченого Особа_1 та прийняття ним участі у судовому засіданні за для захисту своїх прав та інтересів на стадії дослідження доказів [185]. Також є випадки неявки прокурорів [22].

Як зазначив суддя ВАКС О. О. Кравчук, «КПК України передбачає обов’язкове відкладення судового розгляду у випадку неявки обвинуваченого, а також неявки захисника, якщо його явка є обов’язковою, та неявки прокурора. Кожен учасник в разі неможливості явки за викликом суду з поважних причин зобов’язаний завчасно повідомити про це суд. При цьому явка інших учасників залишається обов’язковою. Проте, зважаючи на те, що значна кількість учасників проживає за межами м. Києва, де розташований ВАКС, в разі завчасного повідомлення одного з обвинувачених про неявку з поважних причин, наприклад, унаслідок хвороби, що позбавляє можливості залишити медичний заклад, секретарі судових засідань ВАКС під час карантину, як правило, намагаються завчасно інформувати усіх інших учасників справи про неявку особи, присутність якої під час судового провадження є обов’язковою. Це дозволяє іншим учасникам планувати свій час» [82, с. 166].

Тому запропоновані зміни до КПК України, що викладені у підрозділі 3.1. нашого дисертаційного дослідження про те, щоб внести зміни до ч. 4 ст. 28 КПК України, виклавши її у новій редакції, де включити до її тексту те, що якщо особа відсторонена від посади, то кримінальне провадження має бути здійснено також невідкладно і розглянуто в суді першочергово знайшли ще один аргумент на підтвердження їх необхідності.

Водночас приклади з практики ВАКС доводять, що встановлювати обмеженні строки у добах чи місяцях для судового розгляду ВАКС кримінальних проваджень та винесення вироку не є доцільним, адже під час судового розгляду залучається значна кількість учасників, а їх неявка часто можлива з поважних причин, в той же час це істотно впливає на строки розгляду.

Ще одним процесуальним аспектом здійснення правосуддя ВАКС, який варто розглянути, це склад суду, що формується в порядку, передбаченому ч. 13 ст. 31 КПК України.

Вважаємо, що розгляд кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції має здійснюватися суддею одноособово, окрім випадків, коли кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі або за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, за клопотанням обвинуваченого.

Обґрунтувати це можливо через використання критерію продуктивності діяльності судді. В першу чергу необхідно відзначити, що практика колегіального розгляду кримінальних проваджень зменшує можливість пришвидшення розгляду кримінальних проваджень, адже у такому випадку колегія суддів розглядає одне провадження, а 3 судді могли би розглянути – 3. Отже, співвідношення продуктивності розгляду кримінальних проваджень та їх пришвидшення збільшується у 3 рази. Як зазначено Д. О. Євтушенко, А. М. Удод даний суд створювався для

швидкого, ефективного і законного розгляду корупційних справ [50, с. 382]. Станом на 05 вересня 2022 року в інформаційній системі ЄДРСР ВАКС постановив 80 вироків. Враховуючи, що свою роботу він розпочав 05 вересня 2019 року, а це понад 3 роки, то кількість вироків є незначною.

У той де час, знаходимо думку про те, що серед недоліків недавно створеного Вищого Антикорупційного суду є найперше і, напевно, найважливіше – це незначна кількість справ, які підпадають під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України, що говорить про недоречність та недоцільність створення окремого суду для їх розгляду [152, с. 106].

При врахуванні запропонованих нами вище змін будуть дотримані такі критерії якості діяльності ВАКС як: доступність суду, справедливий судовий розгляд, розумні строки розгляду кримінальних проваджень, професіоналізм суддів, громадська довіра до суду.

Продовжуючи аналіз стану та шляхів удосконалення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, необхідно звернути увагу на такий процесуальний аспект діяльності ВАКС як врахування суддями під час здійснення правосуддя практики Верховного Суду.

Так 10.06.2021 року ВАКС виніс вирок у кримінальному провадженні № 42017030000000251, у якому зазначено, що «Сторона захисту стверджує, що на самому початку кримінального провадження органу досудового розслідування було відомо, що воно підслідне детективам Національного антикорупційного бюро України, однак, всупереч положень ст. 216 КПК України, досудове розслідування на його початку здійснювалось слідчими СВ прокуратури Волинської області.

Вказані обставини, на думку сторони захисту, свідчать про грубе порушення вимог КПК України і повинні тягнути за собою визнання недопустимими усіх доказів, зібраних таким неуповноваженим органом.

Такі доводи суд вважає помилковими, оскільки сторона захисту неправильно трактує значення законодавчих норм, що регулюють питання

визнання доказів недопустимими…. Порушення цих правил само по собі не впливає на якість зібраних доказів, оскільки для усіх передбачених в ст. 216 КПК України органів досудового розслідування передбачено однакові правила збирання доказів поза залежністю від їх спеціалізації.

Так само їх порушення не впливає і на дотримання прав та свобод людини у кримінальному провадженні, оскільки зміст та обсяг прав сторони захисту не змінюється в залежності від того, який орган проводить досудове розслідування.

Той факт, що з огляду на принцип спеціалізації розслідування певних видів кримінальних правопорушень віднесено до компетенції якогось конкретного слідчого органу, не означає, що для такого органу існують особливі правила збирання доказів або що лише цей орган може забезпечити дотримання прав і свобод людини у відповідному кримінальному провадженні. На усі без виключення слідчі органи покладено однакові обов`язки із дотримання вимог Конституції та законів України при здійсненні своєї діяльності.

З огляду на це, колегія суддів переконана у тому, що проведення досудового розслідування на певному етапі (тим більше, нетривалому) іншим органом досудового розслідування, ніж визначено у ст. 216 КПК України, не має наслідком порушення прав та свобод людини, гарантованих законами та Конституцією України, а також міжнародними договорами, згода на обов`язковість яких надана Верховною Радою України. Більше того, з доводів та клопотань сторони захисту неможливо встановити, яке своє право вони вважають порушеним та у чому полягає істотність такого порушення.

За таких обставин суд приходить до висновку, що проведення досудового розслідування іншим слідчим органом, ніж визначено у ст. 216 КПК України, не має наслідком визнання недопустимими доказів, зібраних таким органом» [30].

Указаний висновок ВАКС суперечить рішенням Верховного Суду. Так, у Постанові Верховного Суду у справі № № 761/34909/17 зазначено, що

«згідно приписів ст. 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, в тому числі внаслідок порушення права особи на захист та шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Тобто здійснення досудового розслідування неуповноваженими на те особами (органами) визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та має наслідком визнання отриманих доказів недопустимими [144].

Тому висновки ВАКС у справі № 1-кп/991/166/19 не враховують вимоги КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, у ч. 6 ст. 368 КПК України визначено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду [85], а у ч. 5-6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов’язковими для всіх суб’єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Як зазначено у Законі України «Про судоустрій та статус суддів», «висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права» [61].

Б. В. Прокопів визначив, що «задля забезпечення ефективності свого функціонування антикорупційний суд повинен керуватися практикою Верховного Суду. Єдність судової практики має позитивно вплинути на антикорупційну систему правосуддя. Про це свідчить досвід провідних країн світу (США, країни Західної Європи)» [152, с. 105].

Враховуючи вищезазначене, а також результати опитування 80,3% респондентів погоджуються із тим, що жодна із національних моделей правосуддя у кримінальних злочинах окремих країн світу не є тотожною Україні, а також 87,1 % респондентів із тим, що здійснювати аналіз стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно з питань організації системи правосуддя щодо корупційних злочинів та процесуальних аспектів системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів (див. Додаток Д).

Тому вважаємо, що стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях потребує здійснення змін як організаційного характеру, які пов'язані із організацією здійснення судочинства ВАКС, АП ВАКС та вимогами до зайняття посади судді ВАКС, АП ВАКС так і процесуального характеру, які визначають процедуру здійснення судочинства у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Висновки до Розділу 3

1. Дослідження довело, що жодна із національних моделей правосуддя у корупційних злочинах окремих країн світу не є тотожною Україні. Адже усі країни у частині здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів можна поділити на групи:

1) країни, де існує спеціалізований суд щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів:

2) країни, де спеціалізований суд здійснює правосуддя лише щодо кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів;

3) країни, де спеціалізований суд здійснює правосуддя щодо кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів, що вчинені організованими злочинними угрупуваннями та/або інших тяжких злочинів.

А також є країни, де відсутній спеціалізований суд щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

2. Застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів прямо передбачено ч. 2 ст. 8 КПК України, а використання практики ЄСПЛ вітчизняними судами під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів як мотивація виправдувальних вироків не завжди пов'язана із урахуванням практики ЄСПЛ щодо провокації вчинення злочину, а також засновується на використанні доктрини «плодів отруйного дерева» та «розумного сумніву».

3. Здійснювати аналіз стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно з питань організації системи правосуддя щодо корупційних злочинів та процесуальних аспектів системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Організаційний аспект визначення стану та шляхів удосконалення системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягає в аналізі системи правосуддя у таких провадженнях. Необхідно врахувати, що ВАКС є ключовим її елементом.

Процесуальні аспекти аналізу стану та шляхів удосконалення полягають у визначенні як нормативних, так і практичних елементів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях.

4. Організаційний аспект стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів передбачає аналіз змісту установчих для ВАКС Законів України «Про Вищий антикорупційний суд» та «Про судоустрій і статус суддів» та наукової літератури. При порівняльному аналізі визначено, що висновки про діяльність ВАКС, його ефективність поки що неможливо оцінити, адже суд працює лише біля 2-х років.

Необхідно редагувати текст Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» визначивши в його змісті Розділ 1 «Організаційні засади діяльності Вищого антикорупційного суду».

Визначено, що стан правового регулювання попередження корупції серед суддів ВАКС є неефективним. Адже такі заходи стосуються лише моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного у нього і членів його сім'ї майна одержаним ними доходам.

Напрямки підготовки, що пов'язані із юридичним компонентом суддів ВАКС, має включати два елементи:

1) питання кваліфікації корупційних злочинів;

2) процесуальні аспекти розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері корупції у сфері корупції.

5. Розумні строки розгляду кримінального провадження у корупційних злочинах можливо виконати за умови внесення змін до ч. 4 ст. 28 КПК України, водночас виконання засади розумних строків має забезпечити ВАКС, хоча її дотримання залежить від процесуальної поведінки учасників кримінального провадження. Тому встановлювати обмеження строків в добах чи місяцях для судового розгляду ВАКС кримінальних проваджень та винесення вироку не є доцільним, адже під час судового розгляду залучається значна кількість учасників, а їх неявка часто можлива з поважних причин.

Визначено, що розгляд кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції має здійснюватися суддею одноособово, окрім випадків, коли кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі або за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, за клопотанням обвинуваченого.

Доведено, що судді ВАКС під час здійснення правосуддя мають враховувати практику Верховного Суду: колегій, Об'єднаної Палати, Великої Палати.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення наукового дослідження нами сформульовано наступні висновки:

1. Становлення та розвиток правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів в Україні умовно можна поділити на 3 етапи становлення та розвитку, кожен з яких поділяється на під етапи.

Етапами є: 1) до здобуття Україною незалежності; 2) після здобуття Україною незалежності до формування спеціалізованих антикорупційних інституцій; 3) після здобуття Україною незалежності після формування спеціалізованих антикорупційних інституцій.

Перший етап можна поділити на наступні під етапи:

1.1 зародження кримінального судочинства – до встановлення правового регулювання кримінального правосуддя у посадових злочинів (від первинних форм судочинства до Судебника 1550 року);

1.2 удосконалення правового регулювання як відповідальності за посадові злочини, так і порядку притягнення до відповідальності (Судебник 1550 року – Судова реформа 1864 р.);

1.3 відділення кримінального провадження як окремого виду судочинства та посилення боротьби з посадовими злочинами (1864 р. – 1993 р.).

Другий етап хронологічно можна відобразити як той, що розпочався із прийняттям Закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 р. і до жовтня 2014 року.

Третій етап розпочався з жовтня 2014 року та триває до сьогодні.

2. Компаративістський аналіз правосуддя у кримінальних провадженнях у країнах ЄС щодо корупційних злочинів вказує на відмінність підходів у визначенні предметної підсудності та техніки у правовому регулюванні статусу органу правосуддя у корупційних злочинах. Жодна з

країн ЄС не має спеціального нормативно-правового акту, який би окремо визначав статус органу правосуддя у корупційних злочинах.

3. Правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів – це окремий вид державницької діяльності, що здійснюється судом у встановленій КПК України формі, з судового контролю за досудовим розслідуванням, розгляду кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення їх по суті з метою захисту прав і законних інтересів особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

4. Завдання правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів полягає в наступному:

1) Правильний та своєчасний розгляд кримінального провадження щодо корупційних злочинів та вирішення його по суті.

2) Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження щодо корупційних злочинів.

3) Укріплення верховенства права та законності.

4) Захист особи, суспільства та держави від корупційних злочинів.

5) Запобігання та боротьба з корупційними злочинами.

5. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягають у тому, що на відмінну від правосуддя у кримінальних провадженнях щодо інших злочинів у цьому правосудді є спеціальний суб’єктний склад та особливості підсудності.

6. Процес конвергенції міжнародних стандартів передбачає використання їх у національному кримінальному процесуальному законодавстві та практиці його застосування.

Зближення національного кримінального процесу із міжнародними стандартами є природнім та логічним явищем. Розвиток примату міжнародного стандарту у кримінальному судочинстві, а також прийняття останніми роками міжнародних норм, які регулюють питання запобігання та боротьби з корупцією, підтверджує необхідність впровадження таких стандартів на міжнародному рівні.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів не відрізняються від загальних стандартів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за виключенням суспільної небезпеки корупційних злочинів, водночас це не впливає на ефективність кримінального судочинства.

Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів – це встановленні міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, гарантії здійснення правосуддя щодо фізичних та юридичних осіб у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів та які забезпечують як дотримання прав таких осіб у кримінальних провадженнях, так і організацію діяльності судової влади.

7. Слідчий суддя ВАКС під час здійснення судового контролю наділений компетентностями процесуального характеру (загальні повноваження, які передбаченні КПК України) та матеріального характеру (повноваження щодо здійснення судового контролю лише у тих кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС). Враховуючи такі особливості, можна вести мову, що у слідчих суддів ВАКС формується методика та тактика здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, адже значна кількість підсудних справ для ВАКС є типовими.

Існують організаційні особливості структури слідчих суддів у кримінальних провадженнях, які підсудні ВАКС і які полягають у тому, що повноваження слідчих суддів ВАКС є поєднанням повноважень слідчих суддів місцевих суддів та слідчого судді апеляційного суду. А в разі розгляду скарги на рішення слідчого судді ВАКС, то тоді процесуальні особливості відсутні.

Судовий контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях необхідно розглядати як інститут кримінального процесу, який

урегульований системою норм КПК України та Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» й спрямований на реалізацію судового контролю у кримінальних провадженнях що підсудні ВАКС.

Контроль слідчих суддів Вищого антикорупційного суду за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях – це діяльність слідчих суддів ВАКС, якими не можуть бути судді АП ВАКС, яка заснована на особливостях організаційного та процесуального порядку здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням кримінальних проваджень які підсудні ВАКС.

8. У діяльності ВАКС значне місце посягає питання його ефективності, яке прямо залежить від ефективності здійснення правосуддя ВАКС як судом І інстанції. Проблеми вивчення ефективності ВАКС як суду першої інстанції напряму пов’язані з багатьма факторами, які необхідно враховувати, а також встановлювати при розгляді кримінального провадження по суті. У такі фактори включаються не лише процесуальні аспекти (вимоги, що передбаченні КПК України для кримінального судочинства у провадженнях, які підсудні ВАКС), але й умови постійного збільшення кримінальних проваджень, обвинувальні акти у яких надходять на розгляд ВАКС, оптимізація та диджіталізація роботи системи ВАКС й інші обставини.

При цьому необхідно враховувати такі аспекти як мету, затрачені ресурси (як щодо формування ВАКС, так і щодо ресурсів, які він використовує під час своєї діяльності), очікуваний результат який маємо співвідносити з метою. Ключовим в оцінці ефективності діяльності ВАКС під час розгляду кримінальних проваджень по суті необхідно визначити таку категорію як результат. А відповідно ефективність діяльності ВАКС у кримінальному судочинстві щодо розгляду кримінальних проваджень в суді першої інстанції по суті необхідно розглядати в контексті задоволення потреб суспільства в боротьбі з корупцією в Україні (із даним висновком погоджуються 80,6 % респондентів (див. Додаток Д). Оскільки ВАКС

здійснює свою діяльність лише біля 2-х років, то ефективність його діяльності правильно оцінити його неможливо з різних причин: 1. Значна кількість кримінальних проваджень з корупційних злочинів ще розглядаються судом. 2. Кримінальні провадження, щодо яких ВАКС прийняв рішення, на сьогодні оскаржуються учасниками та переглядаються апеляційним і касаційним судом. 3. Рішення ВАКС щодо спеціальної конфіскації майна, які могли би у грошовому еквіваленті свідчити про очікуваний результат, також неможливо оцінити, адже у багатьох провадженнях щодо застосування такої спеціальної конфіскації вироки не набрали законної сили. Окрім того, визначення ефективності у такий короткий період діяльності ВАКС створить штучні результати його ефективності, вони будуть не правильними, адже лише середньостроковий чи довгостроковий період діяльності ВАКС зможе бути предметом такого дослідження.

9. Можна визначити такі принципи судочинства у ВАКС як суді першої інстанції: законності; спеціалізації; незалежності; об’єктивності.

Принцип законності передбачатиме неухильне дотримання норм кримінального процесуального закону ВАКС (в т.ч. ч. 6 ст. 368 КПК України). Принцип спеціалізації вказує на визначене коло кримінальних проваджень, яке вказане у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» як юрисдикція (підсудність) ВАКС. Принцип незалежності означає, що кримінальне провадження, яке підсудне ВАКС, буде розглянуте тим складом суду, на який відсутній жоден вплив. Принцип об’єктивності при розгляді кримінального провадження ВАКС передбачає відсутність заангажованості будь-кого зі складу суду по відношенні до кримінального провадження.

10. АП ВАКС фактично відокремлена від ВАКС й організаційно, але входить до складу ВАКС. Єдність у системі спеціалізованого суду підкріплена розглядом АП ВАКС апеляційних скарг на ухвали та вироки ВАКС (58,1 % респондентів вважають вищезазначене ефективним (див. Додаток Д).

Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень АП ВАКС є важливою гарантією запобігання набранню законної сили незаконним та/або необґрунтованим вироком і тим самим покликана служити захистом від незаконного та необґрунтованого засудження або залишення безкарними тих осіб (в т.ч. юридичних осіб), які вчинили корупційний злочин.

Основним завданням перегляду судових рішень АП ВАКС є перевірка законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень ВАКС, виправлення судових помилок при їх виявленні апеляційним судом.

Судова помилка, яка була допущена ВАКС при ухваленні судового рішення (вироку, ухвали), є підставою для зміни чи скасування рішення апеляційною інстанцією.

Під апеляційним переглядом судових рішень АП ВАКС необхідно розуміти процесуальну діяльність АП ВАКС, яка виникає як результат незгоди сторони обвинувачення (прокурора САП) або сторони захисту чи інших осіб, про чиї права чи законні інтереси ВАКС було прийняте рішення у кримінальному провадженні з постановленим рішенням і спрямовану на перевірку його законності, обґрунтованості та справедливості.

11. В категоріях кримінальних проваджень, які розглядає ВАКС за підсудністю як суд І інстанції, а АП ВАКС у порядку, який передбачений для апеляційного перегляду, то єдність судової практики, яку забезпечує Верховний Суд, поділяється на два види. Формулювання правових висновків ВС у частині процесуального законодавства є спільними для усіх судів та усіх судових інстанцій і не залежить від видів підсудності. В той же час формулювання правових позицій у корупційних злочинах стосується як ВАКС та АП ВАКС, так і загальних суддів, які розглядають кримінальні провадження у справах про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, які не підсудні ВАКС (зокрема, це можуть бути позиції щодо правильного застосування норм КК України: як тлумачення диспозицій статей щодо корупційних злочинів, так і особливостей застосування санкцій цих статей).

Касаційне оскарження судових рішень ВАКС та АП ВАКС у ВС – механізм, який передбачений кримінально-процесуальним законодавством і спрямований на упередження та усунення порушень закону під час здійснення кримінального судочинства у кримінальному провадженні та спрямований на відновлення прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства з метою постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у Верховному Суді має свій початок. Під таким початком можна розуміти регламентовану кримінальним процесуальним законом діяльність визначених у КПК України учасників кримінального судочинства, яка полягає у здійсненні ними процесуальних дій з подання касаційної скарги у встановлений законом порядок із дотриманням процесуальних строків на рішення ВАКС та/або АП ВАКС, яке набуло законної сили і підлягає перегляду в касаційному порядку, шляхом звернення до ВС з касаційною скаргою.

12. Дослідження довело, що жодна із національних моделей правосуддя у корупційних злочинах окремих країн світу не є тотожною Україні. Адже усі країни у частинні здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, можна поділити на групи:

1. країни, де існує спеціалізований суд щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів:

1.1. країни, де спеціалізований суд здійснює правосуддя лише щодо кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів;

1.2. країни, де спеціалізований суд здійснює правосуддя щодо кримінальних проваджень щодо корупційних злочинів, що вчинені організованими злочинними угрупуваннями та/або інших тяжких злочинів.

А також є країни, де відсутній спеціалізований суд щодо здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

13. Застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів прямо передбачено ч. 2 ст. 8 КПК України, а використання практики ЄСПЛ вітчизняними судами під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів як мотивація виправдувальних вироків не завжди пов'язана із урахуванням практики ЄСПЛ щодо провокації вчинення злочину, а також засновується на використанні доктрини «плодів отруйного дерева» та «розумного сумніву».

14. Здійснювати аналіз стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів необхідно з питань організації системи правосуддя щодо корупційних злочинів та процесуальних аспектів системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Організаційний аспект визначення стану та шляхів удосконалення системи правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів полягає в аналізі системи правосуддя таких провадженнях. Необхідно врахувати, що ВАКС є ключовим її елементом.

Процесуальні аспекти аналізу стану та шляхів удосконалення полягають у визначенні як нормативних, так і практичних елементів здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях.

Організаційний аспект стану та шляхів удосконалення системи правосуддя та його здійснення у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів передбачає аналіз змісту установчих для ВАКС Законів України «Про Вищий антикорупційний суд» та «Про судоустрій і статус суддів» та наукової літератури. При порівняльному аналізі визначено, що висновки про діяльність ВАКС, його ефективність, поки що неможливо оцінити, адже суд працює лише біля 2-х років.

Необхідно редагувати текст Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», визначивши в його змісті Розділ 1 «Організаційні засади діяльності Вищого антикорупційного суду».

Визначено, що стан правового регулювання попередження корупції серед суддів ВАКС є неефективним. Адже такі заходи стосуються лише моніторингу доброчесності, відповідності рівня життя судді Вищого антикорупційного суду та наявного в нього і членів його сім'ї майна одержаним ними доходам.

Напрямки підготовки, що пов'язані із юридичним компонентом суддів ВАКС, має включати 2 елементи: 1. Питання кваліфікації корупційних злочинів. 2. Процесуальні аспекти розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень у сфері корупції.

15. Актуальні процесуальні аспекти стану та удосконалення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів визначені через практичну процесуальну діяльність у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів.

Розумні строки розгляду кримінального провадження у корупційних злочинах можливо виконати за умови внесення змін до ч. 4 ст. 28 КПК України, водночас виконання засади розумних строків має забезпечити ВАКС, хоча її дотримання залежить від процесуальної поведінки учасників кримінального провадження. Тому встановлювати обмеженні строки в добах чи місяцях для судового розгляду ВАКС кримінальних проваджень та винесення вироку не є доцільним, адже під час судового розгляду залучається значна кількість учасників, а їх неявка часто можлива з поважних причин.

Визначено, що розгляд кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді в суді першої інстанції має здійснюватися суддею одноособово, окрім випадків, коли кримінальне провадження в суді першої інстанції здійснюється щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі або за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, за клопотанням обвинуваченого.

Доведено, що судді ВАКС під час здійснення правосуддя мають враховувати практику Верховного Суду: колегій, Об’єднаної Палати, Великої Палати.

16. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства:

- п. а) ч. 2 ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» викласти у такій редакції: «2. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування не пізніше, ніж після офіційного перекладу Рішення;»;

- ч. 1 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» шляхом викласти у такій редакції: «1. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється в межах розумного строку шляхом прийняття закону про ратифікацію невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору»;

- внести зміни до ч. 13 ст. 31 КПК України, яку викласти в наступній редакції: «13. У разі якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду. У разі, якщо у Вищому антикорупційному судді неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює в судді за місцем вчинення кримінального злочину або якщо таке місце встановити неможливо, то за місцем закінчення досудового розслідування»;

- внести зміни до п. 2 ч. 12 ст. 31 КПК України, виклавши його у такій редакції: «2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п’яти суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше семи років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав». Також потребує редакції ч. 2 ст. 7 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»

шляхом включення до неї абз. 2 про те що: «На посаду судді Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду громадянин України може бути призначений, якщо він відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, передбаченим Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше семи років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше вісім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше вісім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1-3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше вісім років».

- внести зміни до ч. 4 ст. 28 КПК України, виклавши її у редакції, де зазначити, що якщо особа відсторонена від посади, то кримінальне провадження має бути здійснено також невідкладно і розглянуто в суді першочергово знайшли ще один аргумент на підтвердження їх необхідності.

Варто звернути увагу на те, що пропозиції щодо внесення змін до законодавчих актів вивчалися респондентами шляхом внесення пропозицій до переліку питань опитування (див. Додаток Д).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2021 році (як судом першої інстанції) URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/gromadyanam/analysis/

2. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2021 рік URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2021_4_2021

3. Антонов К. В., Івасишин Т.М. Практика Європейського суду з прав людини щодо визнання в суді допустимими доказами матеріалів контролю за вчиненням злочину. *Право і суспільство*. № 3 / 2019. С. 197-202. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-33.

4. Антонова Е.С. Некоторые проблемы борьбы с коррупцией в судебной системе. Материалы VIII ежегодной научно-практической конференции *«Университетская наука - региону»*. Под. ред. Т.А. Шебзуховой, И.М. Першина, А.А. Вартумяна, Н.Н. Новоселовой. Пятигорск: Изд-во ПФ СКФУ, 2020. С. 27-29.

5. Артемова Д. И. Международно-правовые стандарты и принципы уголовного правосудия. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2015. № 3. С. 149-150.

6. Барегамян С. Х., Дудар Н. О. Запобігання та протидія корупції в сучасній Україні: на прикладі досвіду зарубіжних країн. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 49-54.

7. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Державне управління.* 2015. Т. 263, Вип. 252. С. 17-23.

8. Безклубий І. А., Гриценко І. С., Шевченко О. О. та ін. Історія українського права: Посібн.; К: Грамота, 2010. 336 с.

9. Биков Д. С. Окремі аспекти арешту майна у світлі практики Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 7. С. 14-19.

10. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя) . *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9-13.

11. Білозьоров Є. В. Міжнародно-правові гарантії як елемент механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2011. Вип. 14. С. 63-68.

12. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2016. 498 с.

13. Бобечко Н. Р. Оцінка доказів судом апеляційної інстанції у кримінальному провадженні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_3_3.

14. Боднарчук О. Скандинавський досвід у сфері боротьби з корупцією на прикладі Швеції, Фінляндії. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 279–284.

15. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX-XX ст.): навч. посіб.; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Юрид. ф-т. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 904 с.

16. Бондарчук Н. В., Лінік Л. М. Актуальні питання адміністративно-правового статусу Вищого антикорупційного суду України. *Молодий вчений.* 2021. № 4(1). С. 89-92.

17. Бондюк А.Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні. Автореф. дис.канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.

18. Бринзанська О. В. Дослідження доказів безпосередньо на стадії апеляційного перегляду кримінального провадження. *Часопис цивільного і кримінального судочинства.* 2015. № 3. С. 122-130.

19. Брич Л. П. Застосування практики Європейського суду з прав людини як джерела права для оцінки допустимості та достовірності доказів у кримінальних провадженнях в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 2. С. 253-266.

20. Буроменський М. В., Гутник В. В. Правова оцінка «провокації хабаря» як різновиду «провокації злочину» в практиці Європейського суду з прав людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Т. 6. С. 18-27.

21. ВАКС відклав розгляд клопотання щодо відводу прокурора у справі «Роттердам+» через неявку прокурора URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/anons/1018563/;

22. ВАКС відклав розгляд справи посадових осіб Харківводоканалу та Харківобленерго через неявку прокурора URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/980419/

23. Васильева Е. Г. Основные международные стандарты системы уголовного правосудия. *Вестник Омского университета. Серия «Право».* 2008. № 1 (14). С. 122–127.

24. Ватаманюк Л. Кореляція наукових підходів щодо дефініції правосуддя. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. Т. 7, № 2, 2020. С. 42-47.

25. Вейц А. М. Особливі вимоги до судді Вищого антикорупційного суду. *Верховенство права очима правників-початківців* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів (м. Одеса, 24 листопада 2018 р.) за ред. Г. О. Ульянової ; уклад.: Ю. Д. Батан, А. Д. Шкільнюк [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 154-155.

26. Величко О. І. Правосуддя як основна функція судової влади в Україні: поняття та його соціальна цінність. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 70-73.

27. Веретянніков В.О. Правозастосовне тлумачення провокації кримінального правопорушення в практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2020, 4(92), 93-104. https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.93-104

28. Вестов Ф.А., Фаст О.Ф. Отдельные аспекты значимости суда в противодействии коррупции. *Научно-практический журнал Базис*. 2019. № 2 (6). С. 34-39.

29. Вирок Вищого антикорупційного суду від 10.06.2021 Номер судового провадження: 1-кп/991/166/19 Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42017030000000251 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97548253

30. Вирок Ківерцівського районного суду Волинської області від 26 грудні 2019 року. Справа № 164/973/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86663619.

31. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 26 листопада 2018 року. Справа№751/6010/18 URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/86025616.

32. Вирок Олевського районного суду Житомирської області від 25 лютого 2020 року. Справа № 287/337/18-к URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87801772.

33. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 15 травня 2020 року. Справа № 712/10986/13-к URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89254805 від 22.02.1991 № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-91#Text.

34. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів/*Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 3 (91). С. 150-159.

35. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Окремі аспекти застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у

кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів/*Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 2 (90). С. 118-128.

36. Гарматюк В.О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 72, частина 2. С. 130-137

37. Гловюк І. В. Доступ до суду у кримінальному процесі: проблеми теорії. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 2 (11). URL: http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/466.

38. Гловюк І. В. Концептуальні питання тлумачення поняття «правосуддя у кримінальних справах». *Актуальні проблеми держави і права.* 2009. Вип. 50. С. 136-142.

39. Горган О.Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні. *Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 2. С. 277–280. URL: http://www.pap.in.ua/2_2015/84.pdf.

40. Городовенко В. В. Міжнародні стандарти у забезпеченні права на апеляційне оскарження (кримінально-процесуальний аспект). *Слово Національної школи суддів України*. 2018. № 2. С. 136-146.

41. Грицюк І. В., Бірюкова І. Г. Процесуальний статус судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні. *Ірпінський юридичний часопис: наук. журн*. 2019. Вип. 2. С. 129–136. https://doi.org/10.33244/2617-4154.2.2019.

42. Гулак О.В., Головій Л.В. Реформування системи антикорупційних органів в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* збірник тез IV Міжнародної науково-практичній конференції. Частина 2. (12 грудня 2019 р.). Київ. Національна академія внутрішніх справ. 2019. С. 75-78.

43. Даньшин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. *Вісник Харківського*

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2016. Вип. 21. С. 157-163.

44. Демченко С. Про поняття правосуддя і доступність правосуддя. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 96-102.

45. Дидич О. Ю. Співвідношення загальних умов і принципів кримінального провадження в апеляційному судочинстві. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 159-163.

46. Дроздов О. М. Актуальні питання заборони провокації злочину (за матеріалами практики ЄСПЛ). *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійного діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 27 трав. 2016 р.). Харків, 2016. Вип. 7. С. 246–256.

47. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. *Юрид. наук. електронний журн*. 2016. № 1. С. 79-85. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2016/23.pdf.

48. Ефимов Г. В. Борьба с коррупцией в Сингапуре. *Россия и АТР*. Владивосток: Изд-во «Дальнаука» ДВО РАН, 2008. №2. С. 125-127.

49. Євмін А. М. Правова природа касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2(2). С. 99-101.

50. Євмін А.М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Нац. Академія прокуратури України, 2016. 215 с.

51. Євтушенко Д. О., Удод А. М. Щодо доцільності функціонування вищого антикорупційного суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №3. С. 380-383. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/93.pdf.

52. Жаровська І.М. Доступність права: теоретико-правові проблеми: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Нац. юрид. акад. ім. Я.Мудрого. Х., 2006. 20 с.

53. Журкина, О. В. Специализированные антикоррупционные суды: сравнительно-правовой анализ. *Балтийский гуманитарный журнал,*2020. Т. 9, № 4 (33). С. 353-355.

54. Завальнюк В. Міжнародно-правовий вимір правового буття людини. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 17-24.

55. Закон за съдебната власт URL: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135560660

56. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

57. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

58. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text.

59. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text.

60. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text.

61. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n207.

62. Захаров Д.О. Правова природа та система рішень апеляційного суду у кримінальному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2006. 20 с.

63. Звіт про оперативність розгляду судових справ за перше півріччя 2022 року. Затв. наказом Вищого антикорупційного суду від 08.06.2022 № 23-а (зі змінами, внесеними наказом від 13.06.2022 № 16-а). URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reports/1-O_08-07-2022.pdf.

64. Звіт про розгляд справ і матеріалів кримінального провадження за перше півріччя 2022 року. Затв. наказом Вищого антикорупційного суду

від 08.06.2022 № 23-а https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reports/1-K_08-07-2022.pdf.

65. Зеленський С. М. Правосуддя, що відповідає уявленням про справедливість, у кримінальному провадженні. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2015. Т. 15. С. 269-275.

66. Земцов Б.Н. История государства и права России: Учебное пособие. М.: Изд. центр ЕАОИ. 2008. 336 с.

67. Исаев И.А. История государства и права России: Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2004. 797 с.

68. Іванов В.М. Історія держави і права України : підручник. К. : КУП НАНУ, 2013. 892с.

69. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України «Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії»URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf.

70. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття. Навчальний посібник з історії держави і права України. Львів, 2003. 156 с.

71. Казакбаев, Р.Х. Казакбаева, Г.М. Опыт антикоррупционной деятельности в Дании, Финляндии, Норвегии и Швеции. *Социальная интеграция и развитие этнокультур в евразийском пространстве*. 2020. 1, 9 (май 2020). С. 7-16.

72. Камінська Н. В. Чи допоможе Вищий антикорупційний суд захистити особу, суспільство та державу від корупційних злочинів??? *Україна: шлях у майбутнє (шлях до євроінтеграції)* : матеріали круглого столу присвяченого 27-ї річниці незалежності України та100-річчю відновлення української державності до Дня Конституції України (Україна, м. Київ, 27 червня 2018 року): К : Навч.-наук. інст. № 3 Нац. акад.внутр. справ, 2018. С. 3-5.

73. Караманукян Д.Т. Провокация преступлений в прецедентном праве Европейского Суда по права человека. *Актуальные вопросы публичного права*. 2013. № 1. С. 10-24.

74. Кимлик Н. В., Кимлик Р. В. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2017. Вип. 1. С. 98-103.

75. Кісліцина І.О. Зарубіжний досвід функціонування антикорупційних судів та перспектива для України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції :* матеріали Міжнародної науково- практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. . С. 139-142.

76. Коломієць Н. А. Проблемні питання створення та функціонування спеціалізованого антикорупційного суду в Україні крізь призму світового досвіду. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 331-334.

77. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

78. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2005. 19 с.

79. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

80. Короєд С. О. Доступність правосуддя в цивільних справах як засіб забезпечення його ефективності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 59. С. 231-236.

81. Кравченко К.П. Значение суда в координации противодействия коррупции. Материалы VIII ежегодной научно-практической конференции

«Университетская наука - региону». Под. ред. Т.А.Шебзуховой, И.М. Першина, А.А. Вартумяна, Н.Н. Новоселовой – Пятигорск: Изд-во ПФ СКФУ, 2020. С. 120-124.

82. Кравчук О.О. Судові сервіси у Вищому антикорупційному суді під час пандемії. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.) : у 2 ч. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 165-169. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2020/anty-korupc1_1.pdf.

83. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n198.

84. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/ed19960712#o247.

85. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2294.

86. Кримінальний процесуальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28.12.1960 № 1001-05 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/ed19601228#o231.

87. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія Ніжин : ТОВ «Видавництво «АспектПоліграф», 2013. 228 с.

88. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі. *Право України*. 2019. № 9. С. 50-64.

89. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Позитивний аспект антикорупційних практик країн світу. *Економіка та держава.* 2014. № 12. С. 7-9.

90. Лапкін А. В. Спеціалізована антикорупційна прокуратура в механізмі реалізації державної антикорупційної політики. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 259–262.

91. Лапкін А. Спеціалізована антикорупційна прокуратура: проблеми організації та діяльності. *Право України*. 2017. № 1. С. 63–70.

92. Лапшин С.А. Характеристика системи антикорупційних механізмів в Україні та Великобританії. *Вісник факультету історії, етнології і права: збірник наукових праць*. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. Вип.15. С. 1-6.

93. Левенець А.В. Антикорупційний суд в Україні та світі: порівняльно-правові аспекти. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформація фінансової системи та обліку в умовах інноваційної глокалізації національної економіки» (25-26 жовтня 2018 року, м. Одеса). С. 215-217.

94. Левківська В .М. Роль Верховного Суду в забезпеченні єдності судової практики з питань підсудності справ Вищому антикорупційному суду України. *Право і суспільство.* 2020. № 5. С. 185-192.

95. Легких К. Поняття та сутність апеляційного перегляду судових рішень в кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. 2017. Т. 14, № 2. С. 154-156.

96. Линник О. В. Линник В. Я. Антикорупційні суди: необхідність чи забаганка? *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.) [ред. кол. : В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 264-266.

97. Лисюк Ю. В. Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні. *Право та державне управління*. 2014. № 1-2. С. 119-122.

98. Літвінов Є. В., Бабанли Р. Ш. Предмет касаційного оскарження у кримінальному провадженні: окремі питання правозастосування. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 4. С. 283-287.

99. Лобойко Л. М., Глинська Н. В. Письмове касаційне провадження в кримінальному процесі України. *Право України*. 2018. № 8. С. 139-149.

100. Лошицький М. В.. Дрозд О. Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як перспектива боротьби з адміністративними корупційними правопорушеннями. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"* : зб. наук. праць / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред), Ю. П. Аленін [та ін] ; відп. за вип. В. М. Дрьомін ; МОН України, НУ "ОЮА". Одеса : Юрид. л-ра, 2014. Т. 14. С. 70-77.

101. Макаренков О.Л. Передумови створення та правовий статус Антикорупційного суду Республіки Словаччина. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. № 1. 2020. С. 304-309.

102. Маланчук П. М., Пось А. А. Слідчий суддя і його роль у забезпеченні нагляду за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 97-101.

103. Малетов Д.В. Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2021. 1(93). С. 52-61. https://doi.org/10.33766/2524-0323.93.52-61

104. Малетов Д. В. Щодо поняття «компетентність» судді Вищого антикорупційного суду. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Випуск 6 (35). С. 3-7.

105. Маринів В. І. Деякі проблеми функціонування судів апеляційної інстанції щодо перегляду судових рішень у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки.* 2016. Вип. 3(2). С. 107-110.

106. Маринів В. І. Історія інституту перегляду судових рішень у порядку апеляції та касації у кримінальному судочинстві України. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 96-103.

107. Мартиновський Д. П. Міжнародні стандарти прав людини у системі українського судочинства. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2011. Вип. 2. С. 394-402.

108. Мєняйлов О.О. Проблемні аспекти визначення адміністративно-правового статусу судді вищого антикорупційного суду України. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 3 (31), vol. 1. С. 295-299

109. Милюков С. Ф., Никуленко А. В. Провокация в борьбе с коррупцией: диалектическое противоречие и пути выхода из него. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2016. Т. 10, № 4. С. 45–53.

110. Миргород-Карпова В. В., Мурач Д. В. Місце і роль Вищого антикорупційного суду України в державному механізмі протидії корупції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1. С. 246-257.

111. Михайленко Д. Г. Кваліфікація корупційних злочинів : навч.-метод. посіб. для студентів 5-го курсу Інституту прокуратури та слідства. Одеса : Юридична література, 2013. 136 с.

112. Михненко А. М. , Руснак О. В., Мудров А. М. та ін. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб.; За ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й доповн. К. : ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 666 с.

113. Мірошников І. Ю., Павлович Ю. О. Проблеми впровадження Антикорупційного суду в Україні. *Журнал східноєвропейського права.* 2018. № 58. С. 109-115.

114. Муляр Г., Ховпун О. Взаємодія антикорупційних органів України під час розслідування кримінальних проваджень. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2019. №2 С. 56-65.

115. На часі підвищення кваліфікації суддів Вищого антикорупційного суду URL: http://nsj.gov.ua/ua/international/different/na-chasi-pidvishennya-kvalifikatsii-suddiv-vishogo-antikoruptsiynogo-sudu2.

116. Навроцький В.О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук*. 1998. № 4. С. 157–162.

117. Наказ Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора» від 05.03.2020 № 125 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20#Text.

118. Наказателен кодекс. В сила от 01.05.1968 г. Изм. и доп.ДВ.бр.83 от 22 Октомври 2019г. URL: https://mvr.bg/docs/default-source/normativnauredba/247ac582-nk-pdf.pdf.

119. Наказателно-процесуален кодекс. В сила от 29.04.2006 г. URL: https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224.

120. Нестерчук Л. П. Внутрішня спеціалізація суддів - необхідний елемент поліпшення ефективності правосуддя українськими судами. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 10-21.

121. Ніколенко Л. М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 71. С. 338-341.

122. Огляд практики Вищого антикорупційного суду щодо розгляду та вирішення скарг на повідомлення про підозру за період з 05.09.2019 по 27.04.2020 URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/review_05.2020.pdf.

123. Огляд причин відмови слідчими суддями Вищого антикорупційного суду в задоволенні клопотань, скарг і заяв, поданих на стадії досудового розслідування кримінального провадження, за період з

05.09.2019 по 05.12.2019 30 с. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/review_12.2019.pdf.

124. Оперук В.І. Досвід Фінляндії щодо протидії корупційній злочинності URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/3773/1/%2B%20%D0%9E%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%20%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf.

125. Паліюк В.П. Застосування судами загальної юрисдикції України міжнародних договорів про права людини. *Європейські студії і право*. 2013. № 1. С. 35-48.

126. Пархоменко-Куцевіл О. І. Розвиток системи антикорупційних інституцій в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3. С. 33-38.

127. Пархоменко-Куцевіл О.І. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2019. 308 с.

128. Пашковський В. Загальнотеоретичні особливості антикорупційного правосуддя в Україні. *In: Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2018, nr. 6(34), pp. 82-84. ISSN 2345-1130.

129. Перечень дел, рассмотренных специализированными судами по состоянию на 10.05.2021 г. URL: https://aspns.justice.bg.

130. Петрова А. С. Міжнародні антикорупційні стандарти у судовій системі. *Наше право.* 2017. № 3. С. 165-171.

131. Плукар В. В., Маліцька Н. В. Слідчий суддя в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 390-394.

132. Погорецький М. А. Застосування провокації в ході негласних розслідувань: питання правомірності. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 1. С. 33-42.

133. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* 2014, 2; с. 137-141.

134. Половинкіна Р.Ю. Етапізація та періодизація антикорупційного законодавства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3(65). С. 22-27. С. 26.

135. Полюхович О. І. Співвідношення функції правосуддя та судового контролю при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій: питання теорії та практики. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 166-173.

136. Полянський Ю. Є. Вищий антикорупційний суд: проблеми становлення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 108-110.

137. Пономаренко В. В. Рівень, структура і динаміка корупційної злочинності в Україні в період 2014-2018 років. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія Право* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 34. С. 51-58.

138. Пономаренко Д.В. Підсудність Вищого антикорупційного суду: теорія і практика. *Юридичний бюлетень*. Випуск 12. 2020. С. 166-176.

139. Пономаренков В.А. Стандарты отправления правосудия. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2014. № 2. С. 148-149.

140. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні *Часопис Національного університету "Острозька академія". Сер. : Право.* 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_15.

141. Постанова Верховного Суду від 06 липня 2022. Справа № 454/2576/17 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218405.

142. Постанова Верховного Суду від 1 червня 2022 року. Справа № 348/1674/19 https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583172

143. Постанова Верховного Суду від 10 серпня 2022 року. У справі № 991/2461/20 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105774882

144. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2020 року. Справа № 761/34909/17 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88904111

145. Постанова Верховного Суду від 20 липня 2022 року. Справа № 991/6511/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105372114

146. Постанова Верховного Суду від 29 червня 2022 року. Справа № 991/7940/21 https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036931

147. Постанова Верховного суду України «Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя» від 22.02.1991 № 1 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-91#Text.

148. Пошва Б. М. Судова влада в Україні як гарантія міжнародних стандартів захисту прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 2. С. 5-26.

149. Приговор по nohd n 13/2019. Номер на делото № 13. Съдебен състав / съдия: X състав, Індон Г. Миталов. URL: https://legalacts.justice.bg/Search/Details?actId=w7LCEPEYzjM%3D.

150. Приговор по nohd n 599/2016. Номер на делото № 599. Съдебен състав / съдия: VIII състав, Виржиния А. URL: Петрова. https://legalacts.justice.bg/Search/Details?actId=56ccYy4r7YA%3D.

151. Приговор по nohd n 857/2014. Номер на делото № 857. Съдебен състав / съдия: XI състав, Биляна Т. Вранчева. URL: https://legalacts.justice.bg/Search/Details?actId=8G0VEeCHU%2BQ%3D.

152. Прокопів Б. Специфіка функціонування вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 103-107.

153. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18-28.

154. Резюме Звіту за результатами моніторингу здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом (Київ, 2020, автори: Валько В. І., Хавронюк М. І.) URL: https://drive.google.com/file/d/1di4Pn6U9rtA2GpAsREW90uV8bOHHIzEK/view.

155. Риб'янець С. А., Шемет У. Р. Порівняльно-правове осмислення нагального функціонування Вищого антикорупційного суду України. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні:* матер. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 126-128.

156. Рогатинська Н. З. Слідчий суддя: постановка та дослідження проблеми в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 1.2. С. 288-291.

157. Розсоха К.О. Антикорупційні органи україни: сучасний стан (у контексті євроінтеграції). *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9/2020. С. 29-31. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/7.pdf

158. Ростовська К. В. Проблемні питання створення антикорупційних судів в Україні. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 159–164.

159. Савицький О. А. Суддя Вищого антикорупційного суду як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за напрямом 081- Право. Національна академія внутрішніх справ, МВС України. 2021. 232 с.

160. Сергеева Т. И., Зеленская Т. В. Международные стандарты в области прав человека при осуществлении правосудия. *Глаголъ правосудия*. 2(4) / 2012. С. 26-30.

161. Сергєєва Д. Б., Дотримання конституційних прав людини при знятті інформації з каналів. *Вісник КНУВС*. 2008. №3. С. 57-62.

162. Сиза Н. П. Правосуддя як основна кримінально-процесуальна функція. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 55-61.

163. Ситник Л.С. Можливості використання європейського досвіду протидії корупції в Україні. *Економіка і організація управління.* 2016. № 2 (22). С. 174–180.

164. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2008. 20 с.

165. Слінько К. М. Фукція правосуддя у кримінальному процесі. *Наше право*. 2017. № 1. С. 134-138.

166. Слободяник Н. С. Про підвищення ефективності правосуддя та зміцнення довіри до судової влади. *Митна справа*. 2014. № 6(2.2). С. 396-404.

167. Сопільник Р. Л. Право апеляційного оскарження та порядок його здійснення за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа.* 2013. № 6(2.1). С. 141-147.

168. Справа «Матановіч проти Хорватії» (Заява № 2742/12). Рішення від 4 квітня 2017 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Pereklad_rishennya_evr_sudu_13072017.pdf.

169. Стамбульський план дій з боротьби проти корупції від 21.01.2004 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-04#Text.

170. Стрекалов А. Є. Міжнародно-правові стандарти щодо обмеження основних прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 507-513.

171. Судді Вищого антикорупційного суду пройшли обов'язкове підвищення кваліфікації з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/pres-centr/news/1080009.

172. Татаров О. Ю. Слідчий суддя як суб’єкт захисту прав людини: деякі проблеми правозастосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2015. № 2. С. 12-21.

173. Теремецький В. І. Проблеми становлення інституту апеляції у кримінальному судочинстві України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 18. С. 188-194.

174. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

175. Тертишник В. М.Проблеми сучасного кримінального судочинства.. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* . № 4. 2019. С. 207-213.

176. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функції у досудовому провадженні. *Форум права.* 2011. № 2. С. 896-901. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

177. Туркіна І. Є. Правосуддя як форма здійснення державної діяльності. *Теорія та практика державного управління.* 2011. Вип. 1. С. 97-104.

178. Убхі Балджит, Бакстер Ендрю. Антикорупційне законодавство Англії та Уельсу: історія і сьогодення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 35–37.

179. Узагальнення судової практики Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду з розгляду кримінальних проваджень, підстави скасування та зміни судових рішень за 2019 - 2020 роки. 33 с. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/AP%20VAKS/Zvity/Uzagalnenia%202021.pdf.

180. Узагальнення судової практики з розгляду слідчими суддями Вищого антикорупційного суду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів (за 2019, 2020 роки) 41 с. URL: https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reviews/review_CIA_OSM.pdf.

181. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 07.04.2021. Номер судового провадження: 1-кп/991/6/21 Номер кримінального провадження в ЄРДР: 52020000000000389 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96196950.

182. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 21.09.2022. Справа № 991/1297/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106361388.

183. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 22.10.2020 Номер судового провадження: 1-кп/991/114/19 Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42015110000000121 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92408240.

184. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 23.09.2022. Справа № 991/4005/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106407973.

185. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 24.09.2020. Номер судового провадження: 1-кп/991/173/19 Номер кримінального провадження в ЄРДР: 42016000000003697 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91929677.

186. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 27.09.2022. Справа № 991/4962/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106467939.

187. Хайдарова І. О. Іноземний досвід правового регулювання адміністративних відносин антикорупційних судів. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 118-124.

188. Хмелевська Н.В. Деякі аспекти захисту в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2020. № 2(14). С. 316-328.

189. Циганюк Ю. В. Система кримінального процесу України: Дис. …доктора юридичних наук: 12.00.09 кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2020. 437 с.

190. Циганюк Ю. В. Теоретичні та правові основи системи кримінального процесу України: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2020. 344 с.

191. Циганюк Ю. Міжнародні стандарти прав юридичних осіб у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми кримінального права,*

*процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльност*і : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 560-562.

192. Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы правосудия по гражданским делам. Новосибирск : Наука, 1997. 392 с.

193. Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам. дис....докт. юр. наук.: 12.00.03; Сибирский университет потребительской кооперации. Новосибирск, 1998. 612 с.

194. Чельцов М.А. Уголовный процесс. М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 624 с.

195. Чи діє слідчий суддя не як судовий орган, що запобігає можливим порушенням із боку органів розслідування, а як орган розслідування, фактично ініціюючи перевірку, надаючи слідчому або прокурору повноваження, яких вони за законом позбавлені? *Право України*. 2018. № 2. С. 266-268.

196. Чумак В. В. Роль і місце вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2020. № 2 (89). С. 250-257.

197. Чуприна Ю. Ю. Міжнародні стандарти ефективності судової влади. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 1. С. 446-452. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2011_1_71.

198. Шапула В. Цільове призначення касаційного провадження у системі стадій кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 5. С. 246-250.

199. Шепетько С. А., Прокопченко С. І. Зарубіжний досвід законодавчого забезпечення запобігання та протидії корупції. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Право*. 2017. Вип. 2(спецвип.). С. 102-106.

200. Шило О. Г. Компетенція слідчого судді в кримінальному провадженні: теорія, нормативна модель і тенденції розвитку законодавства. *Право України*. 2018. № 3. С. 79-91.

201. Шмельова Г. Г. Міжнародно-правові гарантії прав людини: загальнотеоретичний аспект. *Правові новели*. 2014. № 1. С. 99-103.

202. Шульгін С. О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. *Вісник кримінального судочинства.* 2017. № 1. С. 96-102.

203. Щирба С. Є. Вплив міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів України щодо захисту прав людини. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 163-166.

204. Юнін О. С. Процесуальні засоби забезпечення ефективності правосуддя в соціальних спорах (судовий контроль, виконання рішення суду). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2022. № 1. С. 15-21.

205. Юрченко А. Політичний складник інституціоналізації Вищого антикорупційного суду в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2019. Вип. 27. С. 124-134.

206. Юрчишин В. М. Слідчий суддя в кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія".* 2017. Вип. 1. С. 248-259.

207. Case of Vanyan v. Russia. (Application no. 53203/99). Judgment 15 December 2005. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-71673%22]}.

208. Case of Ramanauskas v. Lithuania. (Application no. 74420/01). Judgment 5 February 2008. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-84935%22]}.

209. Case of Suuripää v. Finland (judgment in english). Application no. 43151/02. Final judgment 12/04/2010. URL:

https://finlex.fi/fi/oikeus/eurooppa/feit/2010/20104439?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=bribes.

210. Code de procédure pénale Dernière mise à jour des données de ce code: 30 septembre 2022 https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006071154.

211. Code of Criminal Procedure of the Slovak Republic. Law No. 301/2005 Coll. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CED/Shared%20Documents/SVK/INT_CED_ADR_SVK_31018_E.doc.

212. Criminal Procedure Act (689/1997; amendments up to 733/2015 included) URL: https://www.legislationline.org/download/id/6376/file/Finland_Criminal_Procedure_Act_1997_am2015_en.pdf.

213. Doneseno rješenje o provođenju istrage protiv petero hrvatskih državljana. URL: http://www.dorh.hr/13_11_20_201.

214. Podignuta optužnica protiv jednog okrivljenika. URL: http://www.dorh.hr/13_11_2023.

215. Report efficiency and quality of the slovak judicial system assessment and recommendations on the basis of cepej tools. November 2017. CEPEJ-COOP(2017)14. 149 p. URL: https://rm.coe.int/slovakia-assessment-report-on-efficiency-and-quality-of-the-slovak-jud/16807915c9.

216. Response questionnaire project group Timeliness. URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/Timeliness/response_questionnaire_timeliness_slovakia.pdf.

217. Staroňová Katarína. Anti-Corruption Measures in Slovak Judiciary: Case of Court Management and Special Court. Paper presented at 16th NISPAcee annual conference “Public Policy and Administration: Challenges and Synergies“, 15-17 May, 2008 URL: http://www.nispa.org/files/conferences/2008/papers/200807221119540.Staronova_Judiciary_FinalNEW.doc.

218. Stephenson C. Matthew. Specialised anti-corruption courts: Slovakia. URL: https://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-slovakia.

219. The Criminal Code of Finland (39/1889, amendments up to 766/2015 included) URL: https://www.legislationline.org/download/id/6375/file/Finland_CC_1889_am2015_en.pdf.

220. Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. URL: http://www.dorh.hr/Default.aspx?sec=53.

221. Uznesenie. Súd: Špecializovaný trestný súd. Spisová značka: 13T/2/2021. Identifikačné číslo súdneho spisu: 9521100047. Dátum vydania rozhodnutia: 22. 03. 2021. URL: https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/26e38a4c-d59f-47ac-9540-2523f2973152%3Adc65412f-c1f9-413d-a12d-306e95f3f02b?_isufront_WAR_isufront_parentDetailPart=rozhodnutia&_isufront_WAR_isufront_parentEntityPk=170.

222. Zákon o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov Zákon č. 757/2004 Z. z 9. decembra 2004 URL: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-757.

223. Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_07_76_1834.html.

224. Zakonik o kaznenom postupku. pročišćeni tekst zakona na snazi od 01.01.2020. URL: https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 3 (91). С. 150-159. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1021/916.pdf (DOI: 10.33766/2524-0323.91.150-159).

2. Гарматюк В.О., Хмелевська Н.В. Окремі аспекти застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 2 (90). С. 118-128. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/950/859.pdf (DOI: 10.33766/2524-0323.90.118-122).

3. Гарматюк В.О. Особливості підсудності та завдань як окремих ознак правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *ПРАВО.UA.* № 3. 2021. С. 201-205. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2021-3/Pravo_ua_2021_3_201.pdf (DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.3.30).

4. Гарматюк В.О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 72, частина 2. С. 130-137. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/23-1.pdf (DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.54).

5. Гарматюк В.О. Передумови виникнення корупції в історичному аспекті. *Економіка. Фінанси. Право.* 2022. № 10/1. С. 9-12.

URL: http://efp.in.ua/uk/journal-article/945 (DOI: 10.37634/efp.2022.10(1).2).

6. Гарматюк В.О. Теоретично-правові аспекти протидії корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* №4. 2022. С. 17-22. URL: http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/4.pdf (DOI: 10.24144/2788-6018.2022.04.2).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гарматюк В.О. Аналіз основних проблем у сфері запобігання та виявлення корупції у державних органах, шляхи їх подолання. *Актуальні проблеми запобігання корупції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2021 р.). м. Харків: НЮВ ім. Ярослава Мудрого. 2021. С. 96-98.

2. Гарматюк В.О. Бюро економічної безпеки України як уповноважений суб’єкт у сфері протидії економічним злочинам. *A new task of legal science in Ukraine and in the countries of the European union:* матеріали наук.-практ. конф. (Romania, Arad, *december 17-18, 2020)*: *Romania, Arad, Vasile Goldish Western University, Arad Faculty of Law*. 2020. С. 29-32.

3. Гарматюк В.О. Діджиталізація у судовій системі. *Діджиталізація та права людини*: матеріали Міжн. наук.-практ. інтерн. конф. (м. Хмельницький, 30 березня 2021 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 84-86.

4. Гарматюк В.О. Засади кримінального провадження щодо корупційних злочинів. *Засади функціонування кримінальної юстиції:* матеріали Всеукр. заочної наук.-практ. інтерн. конф. (м. Хмельницький, 15 травня 2020 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 40-45.

5. Гарматюк В.О. Морально-етичні засади тактики слідчих дій в кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Актуальні проблеми юридичної науки:* матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 р.): м. Хмельницький, ХУУП. 2020. С. 476-478.

Додаток Б

Верховна Рада України
01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5

Я, Гарматюк Віталія Олегівна, аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (наказ про зарахування до аспірантури №491/19 від 31.08.2019).

Вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова затверджена тема дисертаційного дослідження «Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів» (протокол №2, рішення №3 від 23.10.2019).

Актуальність теми дисертаційного дослідження полягає у тому, що боротьба та запобігання корупції на сьогодні є однією із основних проблем сучасних країн. Більшість країн світу визнають її пріоритетною і розвиток країни у економічній та правовій сфері засновують на тому щоб нівелювати або ж зменшити рівень корупції в середині держави. Такі ж процеси відбуваються в Україні. Зафіксувавши у Конституції України незворотність європейського та євроатлантичного курсу нами було створено засади для постійного розвитку антикорупційних процесів, а одним із них є створення механізму боротьби та запобігання корупції.

Метою роботи є розв'язання теоретичних та прикладних проблем, які виникають під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів, а також формування науково-обгрунтованих положень, висновків та рекомендацій з метою удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Запропоновані у дисертаційній роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані, зокрема, у нормотворчій діяльності. Для удосконалення положень нормативно-правових актів, що регулюють правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів: кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини» та інших нормативно-правових актів.

У результаті проведення наукового дослідження нами сформульовано висновки та пропонуємо внести зміни до чинного законодавства:

- п. а) ч. 2 ст. 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» викласти у такій редакції: «2. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема: а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування не пізніше ніж після офіційного перекладу Рішення;»;

- ч. 1 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» шляхом викласти у такій редакції: «1. Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється у межах розумного строку шляхом прийняття закону про ратифікацію невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору»;

- внести зміни до ч. 13 ст. 31 КПК України яку викласти у наступній редакції: «13. У разі якщо в суді першої або апеляційної інстанції, який згідно з правилами підсудності має здійснювати кримінальне провадження, неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює найбільш територіально наближений суд, в якому можливо утворити такий склад суду. У разі якщо у Вищому антикорупційному судді неможливо утворити склад суду, передбачений цією статтею, кримінальне провадження здійснює у судді за місцем вчинення кримінального правопорушення або якщо таке місце встановити неможливо, то за місцем закінчення досудового розслідування»;

- внести зміни до п. 2 ч. 12 ст. 31 КПК України, виклавши його у такій редакції: «2) в апеляційному порядку – колегіально судом у складі п'яти суддів, хоча б один з яких має стаж роботи на посаді судді не менше семи років, крім випадків, коли жодний такий суддя у цьому суді не може брати участь у розгляді справи з передбачених законом підстав».

Також потребує редакції ч. 2 ст. 7 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» шляхом включення до неї абз. 2 про те що: «На посаду судді Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду громадянин України може бути призначений, якщо він відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, передбаченим Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних з корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше семи років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше вісім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, у тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше вісім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1-3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше вісім років».

- внести зміни до ч. 4 ст. 28 КПК України, виклавши її у редакції де зазначити, що якщо особа відсторонена від посади, то кримінальне провадження має бути здійснено також невідкладно і розглянуто в суді першочергово знайшли ще один аргумент на підтвердження їх необхідності.

З повагою,

Віталія Гарматюк

Додаток В

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДПС У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Пилипчука, 17, м. Хмельницький, 29000, тел.: (0382) 70-18-17
E-mail: km.official@tax.gov.ua, сайт: www.km.tax.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ ВП 44070171

від _____ 20____ р. № _____ На № _____ від _____ 20_____ р.

Акт впровадження
результатів наукових досліджень
Гарматюк Віталії Олегівни
на тему: «Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів»
зі спеціальності 081 – Право

Ст. 13[1] Закону України від 14.10.2014 №1700-VII «Про запобігання корупції» (із змінами і доповненнями) визначено основні завдання уповноваженого підрозділу з питань запобігання та виявлення корупції зокрема, розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

Відповідно до штатного розпису у склад ГУ ДПС у Хмельницькій області входить відділ з питань запобігання та виявлення корупції.

ГУ ДПС у Хмельницькій області цим Актом засвідчує, що запропоновані результати дослідження Гарматюк Віталії Олегівни використовуються при проведені відділом з питань запобігання та виявлення корупції ряду превентивних заходів серед працівників ГУ ДПС у Хмельницькій області, а також при підвищенні їх кваліфікації.

В.о. начальника Ірина ЗЛЕНКО

ГУ ДПС У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
12725/22-01-14 від 21.10.2022

Додаток Г

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29013. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-80-82
E-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35428201032328 в Головному управлінні
Державного казначейства України у Хмельницькій області, МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

ЗАТВЕРДЖУЮ
проректор з наукової роботи
_____ Алла ІВАНОВСЬКА
_____ 2022 р.

А К Т
про реалізацію результатів наукових досліджень
Гарматюк Віталії Олегівни
на тему «Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів»

Комісія у складі: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, доцента Захарчука Віктора Миколайовича, членів комісії: доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцента Волкотруба Сергія Григоровича, доцентки кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, доцентки Плисюк Наталії Миколаївни, стверджує цим актом, що розроблені в ході дисертаційного дослідження Гарматюк Віталією Олегівною наукові положення і висновки з теми: «Теоретико-прикладні аспекти здійснення правосуддя у кримінальному провадженні щодо корупційних злочинів» були детально вивчені колективом кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова і реалізовані у навчальному процесі.

Зокрема, дисертанткою було надано комісії для ознайомлення наукові публікації, які відображають основний зміст дисертаційного дослідження:

1. Гарматюк В.О. Особливості підсудності та завдань як окремих ознак правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *ПРАВО.UA.* № 3. 2021. С. 201-205.

2. Гарматюк В.О. Особливості правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Випуск 72, частина 2. С. 130-137

3. Гарматюк В.О., Передумови виникнення корупції в історичному аспекті/*щомісячний інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право»,* 2022. № 10/1. С. 9-12

4. Гарматюк В.О., Теоретично-правові аспекти протидії корупції в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 4. С. 17-22.

5. Хмелевська Н.В., Гарматюк В.О. Міжнародні стандарти забезпечення здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 3 (91). С. 150-159.

6. Хмелевська Н.В., Гарматюк В.О. Окремі аспекти застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 2 (90). С. 118-128.

Матеріали, подані здобувачкою, використовуються під час викладання навчальних дисциплін «Організація судових та правоохоронних органів», «Кримінальне процесуальне право» у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Теоретичні положення та висновки, запропоновані Гарматюк В.О., використовуються для підготовки робочих програм та навчально-методичних матеріалів із навчальних дисциплін «Організація судових та правоохоронних органів», «Кримінальне процесуальне право» для студентів юридичного факультету денної та заочної форм навчання. Включення до зазначених матеріалів положень та висновків, які містяться у дисертації, сприяє більш глибокому вивченню навчального матеріалу студентами університету, які навчаються за спеціальністю 081 Право.

Голова комісії
декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент Віктор ЗАХАРЧУК

Члени комісії
доцент кафедри кримінального
права та процесу
кандидат юридичних наук, доцент Сергій ВОЛКОТРУБ

доцентка кафедри кримінального
права та процесу
кандидатка юридичних наук, доцентка Наталія ПЛИСЮК

Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВК ХУУП імені Леоніда Юзькова
Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВК ХУУП імені Леоніда Юзькова
Підпис ЗАСВІДЧУЮ: Нач. ВК ХУУП імені Леоніда Юзькова

Додаток Д

Підсумки анкетного опитування

За спеціально розробленою анкетою, яка містить актуальні питання пов’язані з предметом дисертаційного дослідження, було опитано 31 респондент. За результатами аналізу підсумків анкетного опитування були отримані наступні дані: